

2016/1

XXV. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
referált folyóirata

© MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016
© A kötetben publikáló szerzők, 2016

Kiadja az MTA TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
1014 Budapest, Országház utca 30.
Postacím: 1399 Budapest, Pf. 694/115

ISSN 1216-1438

Megjelenik a L'Harmattan Kiadó gondozásában
Tördelő- és olvasószerkesztő: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

A szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Országház utca 30.
Postacím: Budapest, Pf. 694/115
1399
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@mtapti.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit

Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

*A folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg*

nka

TARTALOM

POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

- *Kiss Balázs*: Előszó: A „Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–2015” című kutatás bemutatása 7
- *Kiss Balázs*: Esemény, hálózat, szemiózis. A politikai kommunikáció történetének megírhatóságáról 10
- *Szabó Gabriella*: Politikai kommunikáció és közösség 29
- *Bene Márton*: Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. Hálózatelemzési módszerek alkalmazása a politikai kommunikáció történetének kutatásában 48
- *Mihályffy Zsuzsanna – Bene Márton – Nábelek Fruzsina*: Hálózatelemzés és kampánykutatás 74

EURÓPAI POLITIKA

- *Bíró-Nagy András*: Közép-európai EP-képviselők karrierútjai. Politikai tapasztalat és karrierambíciók az Európai Parlamentben 101

RECENZÍÓ

- *Kovács Tamás*: Kormánykoalíciók vonzásában (Horváth Péter: Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarországon, 1990–2014) 123
- *Vancsó Anna*: Lagosz, ethosz, parhosz? (Szabó Gabriella: Kommunikáció és integráció – A magyar médiatörvény európai vitája) 129

KÖNYVFIGYELŐ 139

ÖSSZEFOGLALÓK 144

SZERKESZTŐK

Boda Zsolt (főszerkesztő)
Szabó Andrea
Szűcs Zoltán Gábor

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Szabó Márton (elnök)
Ágh Attila
Balogh István
Bayer József
Bozóki András
Csizmadia Ervin
Enyedi Zsolt
Ilonszki Gabriella

Kende Péter
Körösényi András
Kurtán Sándor
Lánczi András
Pálné Kovács Ilona
Szabó Máté
Tóka Gábor

POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

Kiss Balázs

Előszó

A „Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–2015” című kutatás bemutatása

Kiss Balázs

Esemény, hálózat, szemiózis. A politikai kommunikáció történetének megírhatóságáról

Szabó Gabriella

Politikai kommunikáció és közösség

Bene Márton

Kommunikációs hálózatok és politikai közösség.
Hálózatelemzési módszerek alkalmazása a politikai kommunikáció történetének kutatásában

Mihályffy Zsuzsanna–Bene Márton–Nábelek Fruzsina

Hálózatelemzés és kampánykutatás

ELŐSZÓ

A „POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ MAGYARORSZÁGON,
1990–2015” CÍMŰ KUTATÁS BEMUTATÁSA

Kiss Balázs

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

2014 novemberében vágott bele az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjában működő Politikai Kommunikáció Kutatócsoport az elmúlt huszonöt év politikai kommunikációtörténetének feltárásába és megírásába, s az OTKA támogatás keretében 2018 októberéig kell végeznünk a feladattal. A következő négy tanulmány ennek a munkának a teoretikus kiindulópontjait és gondolati ívét, néhány alapfogalmának (közösség és hálózat) elméleti és módszertani hátterét valamint az empirikus munka első eredményeit mutatja be. Éppen ezért a jelen Előszónak nem kell részletes képet adnia az elképzeléseinkről, hiszen azokat az első, illetve tágabban az első három tanulmány hosszan részletezi, a negyedik pedig egy eseten illusztrálja is.

A kutatás célja átfogó képet nyújtani a magyarországi politikai kommunikáció 1990 és 2015 közötti folyamatairól és jellemzőiről. Megkíséreljük ezt úgy elvégezni, hogy közben nem vezetjük vissza a politikai kommunikációs eseményeket a politikai aktorok, főként az intézményes politikai szereplők (pártok, kormányok, politikai média) akaratára és ügyességére, és különösen nem politikán kívüli, például gazdasági vagy szociológiai meghatározókra; kutatásunk tehát tisztán politikatudományi. Úgy véljük, hogy a politikai kommunikáció nemcsak hogy nem pusztán a függeléke az intézményes politizálásnak, hanem ellenkezőleg, egyik fontos konstitutív tényezője az intézményeknek és akár a politikai közösségeknek is.

Egyben azt is vizsgáljuk, milyen új összefüggései tárulnak fel a magyar politikai életnek akkor, ha a politikai kommunikációt interakciók specifikus mintákkal és konfigurációkkal rendelkező halmazának tekintjük, amelyik nemcsak nincsen totálisan kiszolgáltatva a legnagyobb intézményes hatalommal rendelkező aktoroknak, hanem adott esetben rákényszeríti szereposztását, témáit, csatornáit, diszkurzív eljárásait, stílusát és más modalitásait ezekre a szereplőkre.

A kutatásnak, mint történetírói vállalkozásnak két fő kérdése van. Az egyik az, hogy vannak-e értelmesen elkülöníthető szakaszai a magyarországi poli-

tikai kommunikáció negyedszázados történetének, a másik pedig az, hogy a politikai kommunikáció hogyan járul hozzá a magyar nemzeti és a nemzetnél szűkebb politikai közösségek létrejöttéhez.

Bár az egyik megjelent munkánkban (Kiss–Szabó, 2015) megfogalmaztunk hipotézist az első kérdést illetően, a cél nem ennek igazolása. Az ottani hipotézis szerint a magyar politikai kommunikáció 1990 óta tartó alakulása három szakaszra osztható: a médiaközpontú szakaszra (1990–1997), a marketingközpontú szakaszra (1997–2006) és a politikai kommunikáció direkt interakciós jellegű szakaszára (2006-tól 2015-ig). Ez a szakaszolás technikai segítséget nyújt a kutatás végrehajtásában, de nem kényszeríti ránk azt, hogy éppen ezeket a szakaszokat találjuk majd egymástól minőségileg különbözőeknek.

A második kérdést illetően radikális az álláspontunk. Eszerint nem elővételezzük a (z intézményes) kommunikátorok politikai érdekeit és szándékait, mintha kizárólag azok volnának a meghatározói annak, ahogyan kommunikálnak, amilyen Magyarországon a politikai kommunikáció. Ellenkezőleg: áttekintjük a valóságosan végbement kommunikációs folyamatokat, ezeknek keressük a hálózat kutatás és a társadalomszemiotika segítségével megragadható mintázatait és konfigurációit, s ennek nyomán definiálunk kommunikátorcsoportokat és egyéb kommunikációs specifikumokat. A végeredmény annak a leírása lesz, ahogyan a magyar politikai közösség és annak egyes politikai közösségei meghatározhatók a huszonöt év kommunikációs sajátosságai alapján. A kommunikációból következtetünk tehát a politikai közösségekre, azok terjedelmére, várhatóan porózus és mozgékony határaitra, és nem megfordítva.

Abból, hogy a politikai kommunikáció megértéséhez nem tekintjük eleve adottnak a nemzeti politikai közösség meglétét, hanem a hangsúlyt a különféle politikai közösségek képlekenységére helyezzük, lehetővé válik olyan kérdések feltétele, mint hogy mi is hozza létre, tartja fenn és módosítja a különféle politikai közösségeket; milyenek azok a diszkurzív és nem diszkurzív cselekvések, amelyek hatására léteznek mutatkoznak politikai közösségek. Természetesen emberek közösségeit több tényező is összetartja: például a gazdaságban a tulajdon és a munkamegosztás, a politikában a különféle állami és egyéb intézményes keretek, a kultúrában a közös nyelv és a nemzeti és közösségi emlékezet stb. Ugyanakkor a globalizáció és az európai integráció folyamata okán egyfelől, az éles belső politikai megosztottságok miatt másfelől, valamint az életstílusok pluralizálódása okán harmadsorban a politikai közösségek képződésének a hagyományos tényezői meggyengültek. Azt mondhatjuk, hogy korábban marginálisan kezelt vagy egyenesen semmibe vett tényezők felértékelődnek. Olyanokra gondolunk, mint az érzelmi kötődés politikusokhoz és más politikai objektumokhoz; politikai kötődés nem politikai szerveződéseken keresztül; integráció pusztán a kommunikáció révén.

Az előbbieket megértése érdekében kidolgozunk olyan fogalmakat, amelyek megvilágítók lehetnek a politikai kommunikációs jelenségek megértésében.

A hagyományos politikatudományi beállítódásénál nagyobb jelentőséget tulajdonítunk, és több figyelmet szentelünk olyan problémaköröknek, mint a kommunikációs hálózatok, az érzelmek és az identifikáció, a politikai identitások performálása, egyáltalán a performativitás, az objektívitas normájának, a függetlenség eszméjének feladása például az állampolgárok vagy a média részéről.

A jelen kutatás tehát abból indul ki, hogy a politikai kommunikáció önálló törvényszerűségekkel és karakterrel rendelkező része a politikai életnek, amelyre hatnak ugyan a bevett politikai intézmények, de ezzel egy időben az utóbbiak kényszerből vagy támogatásszerzési céllal alkalmazkodnak is a kommunikációs körülményekhez, a politikai kommunikációs szféra szereposztásához, témáihoz, a rendelkezésre álló csatornáikhoz, a stílusához és egyéb modalitásaihoz.

Az első kutatóév során a következők voltak a kutatócsoport tagjai: Antal Anna (BCE), Bata Attila (ELTE ÁJK), Bene Márton (BCE és MTA TK PTI), Horváth Tamara, Kiss Balázs (MTA TK PTI), Kiss Máté István (ELTE ÁJK), Kormos Nikolett (ELTE BTK), Kovács Tamás (MTA TK PTI), Lovász Dorottya (ELTE ÁJK), Mihályffy Zsuzsanna, Mikecz Dániel (MTA TK PTI), Nábelek Fruzsina (BCE), és Szabó Gabriella (MTA TK PTI).

Hálával tartozunk a Politikatudományi Szemle szerkesztőségének, hogy lehetővé teszi kutatási programunk bemutatkozását.

IRODALOM

Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Kőrösenyi András (szerk.): *Magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris–MTA TK.

ESEMÉNY, HÁLÓZAT, SZEMIÓZIS

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ TÖRTÉNETÉNEK MEGÍRTHATÓSÁGÁRÓL

Kiss Balázs

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a 2014-ben indult *Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–2015* című kutatás elméleti és módszertani kiindulópontjait mutatja be. A kutatás végső célja egyfajta történeti leírás az elmúlt huszonöt év politikai kommunikációjának alakulásáról. A módszer az események, tehát a politika hétköznapiságát feldúló történések körül kialakult kommunikációs folyamatokat tekinti kiindulópontjainak. Az események kommunikálásának nyomaiból hivatkozási és diszkurzív hálózatok rajzolhatók, amelyek elvezethetnek a kommunikáló politikai közösségek feltérképezéséhez. A hálózatelemzést szemiotikai vizsgálattal kiegészítve jutunk el az átfogó magyar politikai közösség és az egyes kisebb politikai közösségek definiálásához.

Kulcsszavak: politikai kommunikáció ■ társadalmi szemiotika ■ történetírás

A kerek évfordulók vonzzák a történeti összefoglalókat a politikatudományban is. Ilyenkor számos áttekintő munka készül, ám ezek úgy történetiek, hogy ritkán foglalokznak a történeti megírhatóság mikéntjével, annak elméleti és módszertani kérdéseivel. Pedig egy korszak bemutatása már nem egyszerűen egy szaktudományos probléma illusztrálása múltbeli adatok felhasználásával, ami a politikatudomány szokásszerű eljárása volna, hanem történetírói kísérlet, a maga historiográfiai specifikumaival, amelyekre érdemes odafigyelnünk, hogy világos legyen, mit is teszünk, és hogy legalább a legkönnyebben elkerülhető hibákat ne kövessük el.

A jelen esetben az egyik hibát akkor vétenénk, ha a politikai kommunikáció történetét alárendelnénk valami másnak, például a politikatörténetnek vagy a médiatörténetnek. Azt állítjuk ehelyett, hogy megírható a politikai kommunikáció története mintegy önmagában, mint kommunikációs összekapcsolódások által definiálható közösségek változása. Ezért áll a magunk választotta historiográfiai írásmód középpontjában a címben jelzett három fogalom: esemény, hálózat, szemiózis.

Röviden összefoglalva a kutatás kiindulópontja az esemény, olyan történés, amely kommunikációt indít el. Mivel 25 évet vizsgálunk, ezért számos ese-

ményt teszünk meg kutatási kiindulópontnak. Az esemény körüli intenzív kommunikáció személyek és szervezetek összekapcsolódásával megy végbe. Az összekapcsolódások hálózatot alkotnak, olyat, amelynek vannak sűrűbb részei. Az így nyert hálózat leírásakor azt vizsgáljuk, vannak-e az egésznek és a részeknek társadalomszemiotikai értelemben vett specifikumai, tehát a szemiózisnak, jelteremtésnek és jelhasználatnak olyan módjai, amelyek időben tartósak az egész hálózatra nézve, illetve egy-egy szűkebb körük az egyes részhálózatokra nézve. Amennyiben találunk átfogó szemiotikai konfigurációt, akkor ezzel megtaláltuk a magyar állampolgárok közösségének kommunikációs sajátosságait, az egyes részhálózatok specifikus konfigurációi pedig feljogosítanak arra, hogy a nemzeti politikai közösségen belül kisebb közösségeket definiáljunk.

Az alábbiakban először azt mutatom be, hogy milyen módon szokás a (politikai) kommunikáció történetét megírni, melyek a műfaj főbb fajtái, azoknak mik a gyengeségei. Ezt követően a „Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–2015”¹ című kutatás elméleti kiindulópontjait, az előbbieken jelzett vázlat összetevőit ismertetem, hogy világossá váljék, milyen módszerrel közelítjük meg ezt a történetírói feladatot. Végül kitérek az általunk választott módszer korlátaira is. Ez a tanulmány tehát kifejezetten elméleti és módszertani jellegű, ezért empirikus kutatási eredményeket nem közöl.

TÖRTÉNETÍRÁS ÉS KOMMUNIKÁCIÓTÖRTÉNET

A kommunikációtörténetekről John Nerone (2006) azt írja, hogy míg a professzionális történészek már régen letettek arról, hogy nagy narratívákban gondolkodjanak, addig a kommunikációkutatók ragaszkodnak az ilyenekhez a történeti összefoglalókban. Vagy arról írnak például Harold Innis és Marshall McLuhan nyomán, hogyan változtatta meg a médiatechnika az egész civilizációt, de legalább egy-egy szférát, például a politikát, vagy arról, hogy bizonyos ügyek, eszmék hogyan haladtak előre, vagy szenvedtek késedelmet. Az utóbbi esetben két hősük szokott lenni: a sajtószabadság és a professzionális újságírás.

Ha ezt kiegészítjük Hayden White-nak a XIX. századi történetírásról adott tipológiájával (White, 1973), akkor nagyjából valóban leírtuk a kommunikációtörténetek mezőnyét. Ekkor a történeti bemutatás szerint egy-egy időszakban a sajtószabadság és a professzionális újságírás nemes ügye és követelménye vagy elbukott – ez volna a tragédiaként előadott kommunikációtörténet –, vagy győzedelmeskedett a kemény politikai ellenfelek okozta nehézségek közepette – ez volna a romantikus történet –, vagy úgy győzött, hogy az ellenfelek kisserűek voltak – ez a komédia típusú leírás –, vagy eleve illúzió volt e

két hősből hinni – és akkor kapjuk a szatírákat. White hozzáteszi, hogy a professzionális történetírásban a XX. századra az utóbbi győzedelmeskedett, vagyis a szatíra, az irónia, és ez egybecseng a nagy narratíváról való lemondással. Eszerint a XX. században a szakszerű történetíró távolságot tart a modernitás nagy eszméitől és eszményeitől, beéri az adott időszak fejleményeinek lokális kontextualizálásával,² de nem sugallja, hogy például a politikai kommunikációnak el kellett volna jutnia, vagy legalább közelebb kellett volna jutnia egy ideális végállapothoz, mondjuk, ahhoz, ahogyan Jürgen Habermas vagy John Rawls megszabja azt.

Ebben a White által tehát ironikusnak mondott korszakban kevésbé a szépirodalmi megírás dívik, mint a szaktudományos paradigmákon alapuló. Thomas Kuhn szellemében azt is mondhatjuk tehát, hogy a szépirodalmi megírás még a pre-paradigmatikus, a normál tudományosság előtti történetírásra jellemző. A társadalomtudományok és nyomukban a történetírás azonban valamikor a XX. század közepe táján megváltozik. Ahogyan Michel Foucault (1969: 9–10.) utal rá, a gazdaságtörténet a közgazdaságtantól vesz át kiindulópontokat, a társadalomtörténet a demográfiától és a szociológiától. Feltételezhetjük tehát, hogy a kommunikációtörténet alighanem főleg a szociológiától, a politikai kommunikáció története pedig emellett nyilván a politikatudománytól. Akkor pedig a történetírás és az általa előadott történelem folyvást változik, de most már nem például a források előkerülése, a szerző esztétikai vagy politikai szándékai okán, hanem a szaktudományos paradigmaváltások miatt.

Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik bele Nerone (2010, 2013) közhelyszereű mottója, mely szerint a történeti munka nem a múltról szól, hanem a jelen és a múlt közötti kapcsolatról, viszonyról. Ennek két változata lehetséges: az egyik a jelen kommunikációkutatási paradigmájához való alkalmazkodás, a másik a jelen politikatudományi paradigmájához való alkalmazkodás. Ekkor a politikai kommunikáció történetét az alapján lehetne vagy volna tanácsos megírni, ahogyan a kommunikációkutatás, vagy ahogyan a politikatudomány gondolkodik a maga tárgyáról, amit pedig alighanem főképpen a kortárs, konkrétan a 2016-os problémák és helyzet határozná meg.

Márpedig a jelen a mindenkor jelen, vagyis amikor a múltban írt történeti munkákat vesszük szemügyre, az akkori kurrens paradigmák befolyásával találkozunk. Ha csak a legutóbbi néhány évtizedre tekintünk, látjuk, hogy a (politikai) kommunikációtörténet azonos volt a médiatörténettel, a médiatörténet pedig jobbra a minőségi média történetével. Az előbbi egybecsúsítás abban állt, hogy alig fordítottak figyelmet a tömegmédián túli kommunikációs csatornákra, az utóbbi pedig abban, hogy prioritást, esetleg kizárólagosságot élveztek azok a médiumok, amelyeket az elitek követtek figyelemmel: a szeriöz nyomtatott sajtó, az elektronikus médiumokból pedig csak a híradók és a komoly politikai műsorok. Mindjárt világos, hogy ez a két leszűkítés ma-

napság nem tartható, hiszen a politikai kommunikáció nem kis része kilincselésekkel, nagygyűlésekkel és aktivisták kitelepülésével zajlik, a médiatájképnek pedig az online világ, például az internetes hírportálok, vagy az online és offline bulvársajtó ugyanúgy a részei, mint a politikai napilapok.

Ha körülnézünk a magyar sajtótörténetről szóló munkák között, hasonló tendenciákat találunk, mint külföldön. Sipos Balázs (2004) pontosan az egyik említett főhősnek, a professzionális újságírásnak a Horthy-rendszerbeli sorsát helyezi a középpontba, amikor pedig az 1990 utáni első húsz év médiatörténetét írja (Sipos 2010), bevallotta a Hallin–Mancini-paradigma (2004) normatív olvasatából indul ki. Bajomi-Lázár Péter (2014) a sajtószabadság ügyének a régióbeli cikcakkjait vázolja, s már könyvcímével is jelzi, hogy a média gyarmatosításáról, tehát alávettetéséről lesz szó. Németh György (2002) a *Mozgó Világ* történetét a politikai hatalommal folytatott konfliktusok sorozataként írja meg, tehát megint a sajtószabadság a főhős. Csillag András (2000) munkájának szintén jó érzékelhető normatív előfeltevése van, tudniillik a társadalom iránt felelősséget érző professzionális újságírás, és ennek a nem minden visszaesés nélküli előrehaladása adja a munka ívét. A szerzőknél tehát jól érzékelhető az a kívánt végállapot, amelyhez képest vélik leírhatónak az adott időszak történéseit, előrelépéseit és – főként – a visszaeséseit.

Habár nem vonjuk kétségbe az ilyen vállalkozások értékét, vannak olyan megfontolások, amelyek más irányú kísérletezésre ösztökélnek.

Az egyik ilyen megfontolás a normativitás körüli bizonytalanság. Mind a sajtószabadság, mind a szigorú média szakértelem olyan norma, amelyet nehéz megnyugtatóan megalapozni és védhetően meghatározni. Például a sajtószabadság általában a politikai hatalommal szembeni szabadságként és függetlenségként definiálódik, holott legalább ennyire fontos a média gazdasági függetlensége, amelyet adott esetben éppen az állami támogatások biztosíthatnak. Aztán meg nehéz általában médiáról beszélni a XXI. század második évtizedében, amikor a hírfogyasztás mind nagyobb része nem a nyomtatott sajtó és a nagy közszolgálati és kereskedelmi televíziók és rádiók segítségével, de még csak nem is a nagy internetes portálokon keresztül történik, hanem például a web 2-es felületeken; vajon hogyan értelmezhető ilyen körülmények között a sajtószabadság,³ a professzionális újságírás vagy annak hiánya.

A fentebb említett magyar munkák általában a politikatörténet részeként írják a média történetéről. Ennek az lesz a következménye, hogy végül is kevésbé a politikai kommunikációnak a specifikusan kommunikációs jellege jelenik meg a leírásban, mint inkább a média szféra önálló politikai ágens volta. Általában keveset tudunk meg arról, hogy maga a média vagy az adott médium milyen újságírói teljesítményeket mutatott fel, inkább azt adják elő a szerzők, hogy az újságírók és a médiumok milyen politikai sikereket értek el vagy milyen politikai kudarcokat szenvedtek el az állammal szemben. Természetesen

ezek legitim és fontos kutatási kérdések, de figyelmen kívül hagynak széles kérdésköröket, például azt, hogy miről is volt szó a műsorokban, az újságok lapjain, amikről szó volt, azok hogyan jelentek meg, kik követték és vették át őket a politikai kommunikációs közösségen belül stb.

De talán még nagyobb gondot okoz az idealista megközelítések esetében az, hogy nehéz más eredményre jutni a kutatás nyomán, mint hiányok felsorakoztatására – hiszen aligha van olyan ország, ahol a politikai kommunikáció helyzete ideális, ugyanis vagy a politikai vagy a gazdasági hatalom nehezedik rá, vagy az újságírók nem eléggé felelősségtudók, vagy az állampolgárok nem eléggé érdeklődők, vagy mindezek együtt.

Miközben tehát a normatív történetírás értékessége megkérdőjelezhetetlen, érdemes mással kísérletezni, olyan megközelítéssel, amelyhez nincsen szükség a politikai kommunikáción kívüli, külsődleges morális vagy filozófiai végállapotra, sőt, még arra sem, hogy a huszonöt év egy teljes ívet bejáró korszakká válják a leírásban.

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ TÖRTÉNETÍRÁSÁNAK A MÓDSZERE

Állításunk szerint megírható a magyarországi politikai kommunikáció huszonöt éves története „belülről”, tehát anélkül, hogy a fejleményeit alárendelnénk végállapotoknak, normatív megfontolásoknak vagy a politikai intézmények érdekeinek. Ennek a felvázolása az alábbiakban a következő sorrendet követi: először egyenként megvizsgálom azokat a fogalmakat, amelyek kézenfekvők volnának egy reflektálatlan politikai kommunikációtörténet megírásakor. Azért van szükség erre, hogy amikor a második szakaszban felépítem a fogalmi és módszerbeli keretet, ne lehessen félreérteni a használt fogalmakat, amelyek a felszínen egybe fognak esni a korábban dekonstruáltakkal.

A fogalmak illetően kommentálását követően a saját módszer részletei következnek. A kutatás több szakaszra oszlik, ezeknek a rövid bemutatása adja a továbbiak szerkezetét:

1. A politikai események alapján hálózatokat rajzolunk fel.
2. A hálózatokból kommunikációs közösségekre következtetünk.
3. A kommunikációs közösségeket társadalomszemiotikai módszerrel elemezzük.
4. A specifikus szemiotikai konfigurációkkal rendelkező közösségek egymással közös vonásai alapján felvázoljuk az átfogó magyar politikai közösség kommunikációs sajátosságait.
5. Megvizsgáljuk az így nyert átfogó közösség és a részeit képező politikai közösségek kommunikációs sajátosságainak az időbeli változásait.

Fogalomvizsgálat

Politikai kommunikáció alatt sokféle dolgot szokás érteni: általában vagy aktorokhoz, vagy ügyekhez, vagy szavakhoz, vagy kommunikációs terekhez, például csatornákhöz, vagy mindezek kombinációihoz szokás kötni. Úgy is mondhatjuk, hogy a politika meghatározott, specifikus szemiózisait, jeltermelési módjait szokás keresni és vizsgálni.

Aktorok

A politikai kommunikációkutatások derékhada számára a politikai kommunikáció hallgatólágosan nem más, mint amikor a politikai intézmények (az állam, a pártok, az intézményesen megerősített politikusok, a bejegyzett mozgalmak, stb.) kommunikálnak. Ekkor a kutató előre tudja azt, hogy melyek a politikai intézmények, és úgy véli, hogy kizárólag az ő kommunikációjukat kell vizsgálnia. Márpedig, ha csak az előzetesen meghatározott szereplőket vesszük komolyan, akkor kimaradhatnak olyanok, akiket pedig akár maguk a politikai aktorok is komolyan vesznek. Ráadásul meglehet, hogy olyan megszólalásukat is fontosnak fogjuk minősíteni csak azért, mert tőlük származik, amelyik pedig mindenféle reakció nélkül maradt, nem vált közüggé, nem kapott politikai relevanciát, röviden: nem gerjesztett politikai kommunikációt.

Ügyek

Egy másik értelmezés szerint a politikai kommunikációt a politikailag fontos ügyekkel kapcsolatos kommunikációk összessége jelöli ki. Irányzatonként eltér, hogy melyek lehetnek ezek az ügyek: az emberi jogok, a környezetvédelem, a leszakadók felemelése, a kisebbségek egyenjogúsítása, az egyenlőtlenségek felszámolása vagy csökkentése, a bevándorlás visszaszorítása, a halálbüntetés stb. Megint csak: ekkor a kutató előre tudja azt, hogy melyek a politika fontos ügyei, már akkor tudja ezt, amikor a politikai aktorok még nem. Ebből adódnak olyan leírások, amelyek hosszan foglalkoznak ügyekkel, amelyek valójában csak a kutató vagy egy szűk kör számára fontosak, s ezáltal elterelődik a figyelem olyanokról, amelyek bizonyos politikai közösségek számára megvitatandó ügyeknek bizonyultak.

Szavak és diskurzusok

Egy harmadik értelmezés szerint a politikai kommunikációra mindig jellemző bizonyos szavak és diskurzusok használata; kézenfekvő, hogy mindenhol, ahol olyan szavak, mint politika, párt, nemzet, politikai közösség, szabadság, egyenlőség, testvériség, igazságosság, vagy éppen sajtószabadság stb., és ezek valamilyen diskurzusa, vagyis szavak specifikus és visszatérő konstellációja megjelenik, alighanem politikai kommunikációval van dolgunk. A gond hasonló

az előzőhöz: számos politikainak szánt szöveg fegyverkezik fel ezekkel a szavakkal és marad visszhangtalan, máskor meg szavak, amelyek politikamentesnek tűntek korábban, hirtelen politikai jelentőségre tesznek szert. Elég talán, ha a cigány kontra roma, a homoszexuális kontra meleg, a családon belüli erőszak vagy akár a polgár szóra gondolunk. Nem tudhatjuk előre, hogy mely szavakat és diskurzusokat kell keresnünk ahhoz, hogy politikai kommunikációra találjunk.

Csatornák

A negyedik felfogás szerint bizonyos csatornák, fórumok teszik a rajtuk zajló kommunikációt politikáivá. Például ha egy költő verset jelentet meg egy politikai napilapban, akkor az annak ellenére politikai tettek és politikai kommunikációs jelentőségű aktusnak nyilvánulhat, hogy maga a vers nem politikai tartalmú, a költő pedig tényleg költő, nem politikus. A kutató itt is előre tudja, hogy melyek a politikai kommunikáció szempontjából releváns csatornák, és melyek nem azok. Így persze előfordulhat, hogy bizonyos csatornákra és terekre nem fordít figyelmet, másokat pedig túl magasra értékeli.

A fenti értelmezések közös problémája tehát, hogy már az előtt tudják, miben áll és hol keresendő a politikai kommunikáció, mielőtt akár csak egyetlen újságcikket vagy tüntetést megnéztek volna. Már előre és a konkrét körülményektől függetlenül tudják, hogy kiket kell megvizsgálni, milyen szavakat kell keresni, milyen témák esetében kell gyanakodni, milyen további modalitások esetén kell vizsgálódni, és milyen csatornákon és terekben kell körülnézni a politikai kommunikáció után. Mindezt a saját szaktudományukból merített paradigmák rendezik el előre a számukra.

A paradigma jegyében pedig a kutatói önkény szabadon uralkodhat, és pedig nem csak abban, hogy mit vesz számba, hanem abban is, hogy mit hagy figyelmen kívül. Ha azonban csak bizonyos szereplőket, témákat, modalitásokat, csatornákat, szavakat és kifejezéseket keresünk, akkor kimaradhatnak olyanok, amelyek pedig a valós politikai élet számára fontosak vagy nagyon fontosak, míg az általunk preferáltak senkit vagy alig valakit ösztönöztek politikai cselekvésre. Különösen fenyegető ez, ha történeti leírásba fogunk, hiszen ilyenkor nehéz ellenállni annak, hogy a megírásakor fontos aktorok, ügyek, csatornák, modalitások, szavak és diskurzusok számítsanak csak vagy elsősorban, holott a történések idején mások voltak a helyi értékek.

Összességében tehát amennyiben így járunk el, nem a konkrétan lezajlott, a jelen esetben a valós magyarországi politikai kommunikációról fogunk beszélni, hanem valamilyen modellről, amelyik számára nagyon más szempontok lehetnek irányadók. Ezért is olyan vonzó a (z ironikus) történetírás számára az, hogy valamilyen készen talált paradigmát alkalmazzon, amelyik eldönti, hogy mit is kell keresni és kikutatni.

A kutatás lépései

Lehetséges-e előzetes paradigmaticus feltevések nélkül nekifogni a politikai kommunikáció kutatásának? Azt állítjuk, hogy igen. Nem azt mondjuk ezzel, hogy semmilyen előfeltevésünk nincsen, ez tudományfilozófiailag amúgy is képtelenség lenne, de reméljük azt, hogy a feltevéseink nem zárnak ki fontos elemeket, ellenkezőleg, csak arra szolgálnak, hogy elvezessenek a politikai kommunikáció „belsejébe.”

Éppen ezért a politikát is a legtágabban értjük, vagyis Claude Lefort (1986) nyomán úgy, mint ami a társadalom létrehozatalának a módjában mutatkozik meg (*mode d'insitution de la société*). A politika abban a folyamatban mutatkozik meg, amelyik által a társadalom a maga megosztottságain keresztül elrendeződik és egységesül. A politika tehát a társadalom formáját adja, jóllehet általában csak a tevékenységek egyik különös formáját, az egyik alrendszer szókás alatta érteni. Ez az alrendszer típusú megközelítés azonban meghatározott formájú társadalomban alakul ki, vagyis már következménye a társadalom olyan politikai formájának, amelyik különálló alrendszereket hoz létre valósan és/vagy gondolatilag. Az alrendszerekre osztottság tehát már politikai folyamatok eredménye, és nem előzi meg azokat.

Olyan politikafogalommal dolgozunk, amelyik a többszörösen osztott társadalom elrendezésére és egységesülésére, integrációjára vonatkozik. A politika folyamatok sokasága, vagyis nem valamilyen jól körülhatárolható objektum és intézményes kör, hanem inkább interakciók sokasága, amelyek tehát folyvást teremtik és újrateremtik az emberek együttélésének a kereteit, összetartó mechanizmusait, s eközben objektivációkat, köztük intézményeket is teremtenek és újrateremtenek. Politikafogalmunk egyben performatív alapon is áll, vagyis az együttélést elrendező és egységesítő folyamatok és cselekvések hatásai jelennek meg az emberek számára, például hatalomként, intézményként, szokásként, vagyis mindezek nem rendelkeznek előzetes esszenciával.

A politika interakciók sokaságából áll, amelyek folyvást újabb interakciókhoz vezetnek. Az interakciók a később bemutatandó társadalomszemiotika értelmében vett jelek közepette zajlanak, jeleket állítanak elő és jeleket értelmeznek át. Az aktorok példáján illusztrálva a dolgot azt mondhatjuk, hogy az interakciók sokaságaként felfogott politikai élet kommunikációs aspektusa abban áll, ahogyan a politikai aktorok az interakciók során hatnak egymásra és az őket figyelőkre, mégpedig vagy szándékosan érnek el hatást, vagy akaratlanul teszik ezt, tudniillik a többiek interpretációs tevékenységén keresztül. Az interpretáció megnyilvánulhat cselekvésekben, kognitív, értékelő vagy érzelmi válaszokban. Interakció azonban nemcsak személyek vagy intézmények között mehet végbe, hanem például személyek és tárgyak között is, tudniillik olyan értelemben, hogy a tárgynak a személy számára formálódó jelentése

nem eleve adott, hanem a tárggyal zajló interakcióban alakul, és pedig esetleg végeérhetetlenül. Felfogásunk tehát jelentésközpontú, de a jelentést nem szűkítjük narratívákra, hanem – például a kései Wittgenstein- vagy a Mead-féle interakcionizmus (1973) jegyében – a jelentés cselekvésekben is megnyilvánulhat, tehát abban, ahogyan egy jelként is felfogható objektumra a befogadó reagál.

Az esemény

A politikai kommunikáció fogalmának hiposztazálása egy cselekvési körnek és aspektusnak a létezését feltételezi. A kutatási feladatunk az, hogy ennek a belsejébe kerüljünk, tudniillik abban az értelemben, hogy e cselekvési kör saját maga vezesse a saját leírását. Ennek érdekében a kutatás első lépésében olyan tárgyat veszünk szemügyre, amelyik a közfelfogás szerint politikai jellegű, ez pedig a politikai esemény.

Esemény akkor áll elő, amikor megtörik a dolgok szokásszerű rendje.⁴ Az ilyen szakadás arra készíti az egyént éppúgy, mint a közösségeket, hogy mintegy helyreállítsák az elveszni látszó rendet, megmagyarázzák, értelmezzék a történeteket. Ez kommunikációk sokaságán keresztül történik, minél jelentősebb az esemény, a szakadás, annál intenzívebb a kommunikáció.

Másfelől éppen az válhat eseménnyé, ami körül intenzív kommunikáció alakul ki. A politikus sokszor éppen arról akarja meggyőzni a környezetét vagy az állampolgárokat, hogy esemény történt, tudniillik megszakadt a dolgok korábban megszokott rendje, s immár új politikai szituáció áll fenn – természetesen olyan, amelyet ő tud a leginkább kezelni, amelyre ő ismeri a megoldást, a magyarázatot. A politikában, de a marketing és a public relations eluralkodása óta az üzleti életben is, az aktorok eseményekkel operálnak: nemcsak eszméket, narratívákat terjesztenek elő, hanem ezeket mindjárt, sőt lehet, hogy kizárólagosan eseményekbe öltöztetik.

Akár mesterségesen kreált, akár valóságos, az esemény újraszabhatja a szereplők körét, a használt szavak választékát és jelentését, az alkalmazott stílusokat, a szemiozisos egyéb módjait. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy számba vesszük a politikatörténeti összefoglalók által legfontosabbnak nyilvánított eseményeket, és azok közül választunk néhányat, a huszonöt év tekintetében legalább tízet. Nem írjuk tehát felül az összefoglalók ítéletét valamilyen paradigma jegyében, hanem nekilátunk annak, hogy az adott események révén kerüljünk belül a politikai kommunikáció határára.

A hálózatok⁵

Az esemény középpontba állítása voltaképpen csak rövid időre szól, a valódi célunk ugyanis az, hogy általa eljussunk a hálózatokhoz. Az esemény segítségével regisztráljuk a megindult kommunikációs tevékenységek részleteit,

elsősorban is azt, ahogyan az esemény kapcsán a politikai aktorok hivatkoznak egymásra. Ilyen módon az eseményre bízunk a kommunikációs szempontból fontos aktorok körének a kijelölését: azok tartoznak az adott körbe, akik az eseményre reagálva egymásra is reagálnak, ezt nem írjuk felül például az intézményes meghatározottságok alapján.⁶ Ezek a reakciók hozzák létre az aktorok *hivatkozási hálózatát*; ez az egyik legfontosabb hálózatunk.

Az esemény körüli kommunikációs aktusokban megfigyelhető lesz egy sor vissza-visszatérő szó és kifejezés. Megint: nem a kutató, hanem az esemény fogja eldönteni azt, hogy melyek a fontos szavak magának a politikai kommunikációs folyamatnak a számára. Ebben a vonatkozásban sem a konkrét esemény, vagy az azzal kapcsolatban használt szavak jelentése lesz a fontos, hanem az, hogy az aktorok mely köre alkalmazza ugyanazokat a szavakat, értelmezi ugyanolyan módon az eseményt. Ezekből a párhuzamosságokból hozzuk létre az esemény *diszkurzív hálózatát*.

Több eseményt is megvizsgálunk ugyanilyen módon, ezért több hivatkozási és diszkurzív hálózatot rajzolhatunk fel. A huszonöt év alatt legalább tíz esemény ilyen hálózataival fogunk dolgozni. A tíz esemény ennek megfelelően összesen húsz hálózatot rajzol fel: tíz hivatkozási és tíz diszkurzívát.

Kommunikációs közösségek⁷

Arra számítunk, hogy az időben egymáshoz közeli események hálózatai hasonlítani fognak egymásra, és ez utat nyit számunkra a politikai közösségek definiálása felé.

A hálózatok hasonlósága azt jelenti, hogy nagyjából ugyanazok a politikai aktorok (politikuskok, szervezetek, mozgalmak, állampolgárok) szólalnak meg az egymást követő eseményekkel kapcsolatban, és a megszólalásaikban ugyanazokra a politikai aktorokra hivatkoznak. Például ha az első esemény kapcsán egy politikus egyetértve hivatkozik egy másik politikusra, akkor a második esemény kapcsán is ugyanarra fog hivatkozni. Hasonlóképpen: ha az adott megszólaló az első eseményt egy bizonyos értelmezési keretben említi és értékeli, akkor az általa egyetértően hivatkozott másik politikus is vele megegyező értelmezési keretet fog alkalmazni, és ez így lesz a második, harmadik stb. esemény kapcsán is. És persze megfordítva: az adott politikus sosem vagy csak ritkán fog egy adott további politikusra hivatkozni, és sosem vagy csak ritkán fogja ugyanazokat a szavakat, diskurzusokat és értelmezési kereteket alkalmazni az események tárgyalásakor, esetleg kifejezetten elutasítja őket. Ez utóbbi két politikus abban összetartozik ugyan, hogy mindketten ugyanazokra az eseményekre reagálnak, de annyiban nem, hogy más és más hivatkozási és diszkurzív hálózatba tartoznak.

Ha ez így lesz, akkor az események feldolgozása nyomán kialakult hálózatok megalapozzák azt a hipotézisünket, hogy nemcsak hálózatokról, hanem

politikai kommunikációs közösségekről is beszélhetünk, tudniillik arról, hogy az egymásra rendszeresen hivatkozók és az eseményeket rendszeresen egyformán értelmezők ugyanahhoz a közösséghez tartoznak. Természetesen nem egy-két politikusról, szervezetről, újságról, televízió és rádiócsatornáról, internetes portálról és web 2-es szereplőről, állampolgárról van szó, hanem több tucatról, esetleg több százról.

Ezen a ponton még mindig csak hipotetikus politikai közösségeknél tartunk. Annyiban azonban már túlléptünk a pusztá kapcsolatokon, hogy a diszkurzív hálózat valamiféle párhuzamos értelmezéseket és értékeléseket is jelez az aktorok között, valami olyat tehát, ami már-már kielégíti az újabb antropológia közösségfogalmát (Amit–Rapport, 2002). Amennyiben azonban meg akarunk bizonyosodni arról, hogy politikai kommunikációs közösségek tárnak fel, további specifikus kommunikációs vonásokat kell találnunk.

Közösség és szemiózis⁸

Ahogy előrebocsátottam, a politikai kommunikáció különféle cselekvésekből, interakciókból áll, ezek jó része szövegekben, képekben és mozgóképekben, valamint további dolgokban (tárgyak, épületek, térrendezések stb.) objektiválódik. A szövegek, a képek és mozgóképek, valamint a további dolgok ilyen módon a valahai cselekvések és interakciók jeleivé válnak, szemiózison mennek keresztül. Feltételezésünk szerint a magyar politikai közösségre és részközösségeire jellemző az, ahogyan ezek a kommunikációs cselekvések végbemennek, és ahogyan objektiválódnak. A kérdés az, hogy milyen módon lehet ezeket a jellegzetességeket leírni.

A szemiózis, a jellé válás kétféleképpen is érthető. Az egyik mód az, hogy valaki tudatosan jellé változtat valamit, például egy tárgyat egy ország jelképévé, egy mozdulatot egy közösséghez tartozás jelévé, egy mondatot a szervezet jelszavává stb. A másik mód az, ami önkéntelenül is végbemegy: valami, egy tárgy, egy szó, egy cselekedet stb., a létrehozó akarattól függetlenül jellé válik, például egy közösséghez tartozás jelévé, és akkor a közösség változtatja jellé, viszonyul hozzá úgy, mint valami másnak a jeléhez. Tulajdonképpen minden jel egyben közösséghez tartozást is magában hordoz, ugyanis csak a meghatározott közösség tudja vagy érzi azt, illetve cselekszik annak az égisze alatt, hogy az adott dolog a jele valaminek, utal valami másra, érzékeltet valamit például a közös múltból; ez a csoport tudásának a része, amely tudásban potenciálisan minden csoporttag részesedik. Ekként a szemiózis bevett mintái és a politikai kommunikáció közösséget konstituál.

Az ügyek, aktorok, modalitások stb. többféle szerepet játszhatnak az adott politikai közösség konstitúciójában. Kézenfekvő példa Orbán Viktor, akinek a személye az egyik politikai közösségben belülről integratív, mint az ingroup prototípusa (Hogg, 2001), a többiben inkább kívülről integrál, tudniillik, mint az outgroup prototípusa. A lyukas zászló, vagy hosszú ideig a nemzeti színek,

2002-ben egy darabig a kokárdaviselés a baloldali közösség számára negatív tárgy, dolog, szokás stb. volt, és ilyen módon egy kommunikációs modalitás segítségével meghatározta mind azt a közösséget, amelyik használta a jelet, mind pedig azt, amelyik kritizálta a használatot.

Kutatási módszerünk a társadalmi szemiotika. A társadalmi szemiotika a jelekről szól, mégpedig a jelhasználattal, vagyis a jelkészítéssel és a jeladással (*signmaking*) indít. A jelhasználó, ehelyütt a politikus vagy a stábja, vagy a politikai cselekvő, esetleg a közösség egésze közölni akar, tehát tulajdonképpen cselekedni, tenni akar, és kerít hozzá jeleket, legyenek ezek szavak, mondatok, képek, filmek, zenék, gesztusok, mozdulatok, arckifejezések, de akár személyek és szervezetek is. A társadalom és egy-egy közössége egyfelől felkínál bevett jeleket, szemiotizálási módokat a jelhasználónak, másfelől szabályozni is próbálja azt, hogy a jelhasználat hogyan mehet végbe. Sem a jelhasználó nem teljesen szabad, sem a társadalom, illetve a közösség nem teljesen szabályoz; inkább a kettő folyamatos interakciói közepette változnak a jelek és a szabályozásaik.

A jeleknek, ekként a képeknek és a szövegeknek és az egyéb objektivációknak nincsen végső és autentikus jelentésük. A jel nem valamilyen jól meghatározható dolog helyett áll, amely dolog emiatt végső soron szabályozná a jel jelentését és használatát, és ezért jelfejtésekor tulajdonképpen ezt kellene megtalálni. Mivel ilyen végső alap nincsen, ezért a kutató nem áltathatja magát azzal, hogy el fog jutni, vagy már el is jutott egy-egy jel jelentésének a teljes feltárásához.

A társadalmi szemiotikában a hangsúly a konvención van, tudniillik azon, hogy az emberek maguk alkotják a szabályokat, következésképpen meg is tudják őket változtatni. Két dolgot azért rögzíteni szükséges:

- a. Nem mindenki képes a szabályok megváltoztatására, mert ahhoz hatalom kell; a hatalom lehet állami, de lehet gazdasági vagy intellektuális/kulturális is.
- b. Nem minden szabály egyforma, és nem mindegyik változtatható meg ugyanolyan módon. Sokszor a szerepmodellek szabályoznak, a politikában például a vezérek viselkedése.

A jelek nem többek, mint lehetőségek, erőforrások. Az erőforrás mivolt azt jelenti, hogy a társadalom, a közösség és az egyén különbözőképpen élhet az adott jellel, diskurzussal, műfajjal, stílussal, kompozíciós móddal stb. Ez különösen kapóra jön a politikai kommunikáció vizsgálatában, ugyanis itt az egyik oldal megszólalása a másik politikai oldalnak valóban csupán erőforrás, eszköz az adott megszólalásnak a saját politikai célok érdekében történő (át)értelmezéséhez. A politikában tehát nagyon is megszokott, hogy a személyeknek, intézményeknek, szavaknak, képeknek és egyéb jeleknek nincsen végső jelentésük.

Dimenziók

A hálózatelemzéssel kapott protoközösségeket öt dimenzió mentén vizsgáljuk; ezek mentén keressük a további közös vonásokat, a dimenziók specifikus konfigurációit. A dimenziók az előbbieik értelmében tulajdonképpen szemiotikai erőforrások.

A dimenziók a következők:

Aktorok. A hálózatok kirajzolta közösség aktorokból áll. Aktor lehet a politikus, a párt, valamilyen mozgalom és más szervezet, egy-egy médium vagy éppen fontos közéleti személyiség, de állampolgár is. Az aktorok közvetlenül cselekszenek, megszólalnak, kommunikálnak, mégpedig az adott közösség normáinak megfelelően, illetve azokat ismételve és felülírva is.

Azt feltételezzük, hogy az adott politikai közösség kialakít olyan szerepeket, amelyek rá vagy csak rá jellemzők, s persze gondoskodik ezeknek a szerepeknek a betöltéséről is. Például a kutatásból kiderülhet, hogy 1990 után néhány évvel a vezérszerep fontossá vált előbb az egyik politikai közösségben, majd a többiben is. Volt olyan politikai közösség, amelyik ezt a szerepet tartósan be tudta tölteni valakivel, volt, amelyik csak átmenetileg stb. A közösségek beszéltek erről a szerepről, szidták vagy dicsérték a meglétét vagy a betölteni szükséges személy hiányát – mindenképpen olyan kommunikációs és cselekvési objektum lett, amelyik jellemzővé vált az egyes közösségre, és mivel majdnem mindenütt megjelent, ezért az jellemző a magyar politikai közösségre általában.

Ügyek. Feltételezésünk szerint egy-egy politikai közösségre jellemző az, hogy milyen ügyeket szokott felkarolni. Ez két formában szokott végbemenni: rendszeresen kezdeményez meghatározott ügyeket, illetve mindig reagál a rá jellemző, de mások által kezdeményezett ügyekre. Sokan az ügyek miatt csatlakoznak az adott politikai közösséghez, mások egy-egy új ügy miatt hagyják el. A specifikus ügyválaszték, az úgynevezett ügybirtoklás (*issue ownership*) fontos politikai erőforrás az adott közösség számára.

Diskurzusok. A politikai közösségekre jellemző szokott lenni az, hogy milyen tudásokat, tudáselemeket, jelszavakat, hívószavakat stb. kultiválnak. A diskurzus a társadalmi szemiotika értelmezésében meghatározott módon strukturált tudást jelent. Tartozékai bizonyos szavak, főleg jellegzetes metaforák. Az egyik közösség strukturálhatja a politika mibenlétéről szóló tudását a harc metaforája köré, hogy tehát a politika folyamatos harc. A másik közösség hangoztathatja azt, hogy a politika vezérelve az együttműködés, az érdekek kiegyensúlyozása, a konszenzus. Központi szerepet játszhatnak olyan szavak, mint nemzet, progresszió, függetlenség, európaiság, szakértelem, közösségteremtés és így tovább. Nagyon jellegzetes, hogy az egyes politikai közösségek milyen szavak és diskurzusok mentén szervezik a megszólalásaikat, a tudásukat önmagukról és a világ dolgairól általában.

Csatornák. A politikai közösségre jellemző lehet, hogy mikor milyen kommunikációs csatornákat preferál. Időben változatos volt a huszonöt év: hosszú harc folyt a nyomtatott sajtó és az elektronikus médiumok megszerzésért, majd először az ebben alulmaradók a direkt marketing eszközeit kezdték alkalmazni, aztán mások is rátértek erre az útra. Utóbb jelentős politikai sikert lehetett elérni annak ellenére, hogy egy politikai aktor alig került be a fősodró médiába, viszont kiépítette a maga online jelenlétét és infrastruktúráját, valamint jelen volt a hétköznapi tereiben. A csatornák erőforrások abban az értelemben is, hogy bizonyos társadalmi csoportok meghatározott csatornákat vagy csatornacsoportokat preferálnak, ezért az adott közösség csatornaválasztása egyben jelzi: melyik társadalmi csoportokat vette célba.

További modalitások. Az eddigiek is modalitások voltak a társadalomszemiotika értelmében, de számtalan modalitás áll még a politikai közösségek rendelkezésére a maguk működéséhez. Mindenekelőtt kell említeni a képeket. A mai kultúra képekkel teli, ami nemcsak azt jelenti, hogy sok képpel találkozni a mindennapokban, hanem azt is, hogy még a szövegek is képszerűen, például foltokban és nem lineárisan helyezkednek el akár a nyomtatott lapokon, de még inkább az internetes oldalakon. A tárgyak is modalitások, amiképpen az épületek vagy a tételrendezések is azok. Egy politikai közösség kifejezheti a maga ambícióit nemcsak szövegekkel, hanem azzal is, ha épületeket emel, szobrokat állít, dalokat ír, közös öltözetet alakít ki stb. – a lehetőségek végtelenek.

A magyar politikai közösség és részközösségei

A hivatkozási és diszkurzív hálózatok nyomán felsejlő közösségeknek tehát megvizsgáljuk a kommunikációs dimenzióit, és így várhatóan több olyan közösséget fogunk kapni, amelyek a kommunikációs mintáik alapján térnek el egymástól. Ezek a minták, szemiotikai konfigurációk definiálják az egyes közösségeket. Feladatunk az átfogó magyar politikai közösség leírása is, ezért olyan jellemzőket keresünk, amelyek minden magyar politikai közösség kommunikációjában jelen vannak. Megint aktorokat, ügyeket, csatornákat, diskurzusokat és további modalitásokat keresünk, de most a közösetek.

Ekkor tehát képessé válunk a magyar politikai közösség politikai kommunikációs alapú definiálására. Ez idő szerint a leírás két fő irány mentén lesz lehetséges:

1. Nem megosztó közös jellemzők: amit egyformán tesznek, használnak, mondanak, írnak, amiben reflektáltan vagy reflektálatlanul egyetértenek.
2. Megosztó, de közös jellemzők: amit mind fontosnak tartanak, de amiben reflektáltan nem értenek egyet.

A reflexió fontos, hiszen nem minden különbség osztja meg a politikai közösséget. Legalábbis tudniuk kell a politikai közösségeknek arról, ha valami elválasztja őket egymástól.

Folytonosságok és váltások – a történelem

Az egyes események egy-egy időpillanatra nézve szolgálnak alapul a politikai közösségek vizsgálatához. A dimenziók alapján történő elemzések időhorizontja már tágasabb: elvileg a következő vizsgálat alá volt eseményig tart. Ilyen módon a huszonöt év kutatásában tíz diszkrét szakaszra vonatkozóan rendelkezünk kommunikációs együttállásokkal, szemiotikai konfigurációkkal, az egyes közösségek és az átfogó politikai közösség ötdimenziós leírásaival. A következő lépésben a pillanatképeket, a diszkrét szakaszok leírásait vetjük össze egymással, mégpedig azért, hogy folytonosságokat és változásokat fedezzünk föl közöttük. Többek között olyan kérdésekre keressük a választ, mint a következők:

- Milyen az *aktorok* fluktuációja az egyes politikai közösségekben? Milyen pártok, mozgalmak, politikusok, állampolgárok váltak fontossá az egyes politikai közösségek számára?
- Megváltozott-e a fontos politikai *ügyek* természete a 25 év alatt? Milyen típusú ügyeket találtunk: gazdasági, kulturális, külpolitikai, pártpolitikai, környezeti, demográfiai stb.? Hogyan változott a közös és nem közös ügyek aránya, viszonya?
- Védhető-e dinamizáló tényezőként a médiaközpontúság az 1990–1997-es, a marketingközpontúság az 1997–2006-os, és a direkt interakciós jelleg a legutolsó időszakot illetően?⁹
- Melyek voltak és hogyan változtak a fő metaforák, logikák, hivatkozás-rendszerek, diskurzusok a huszonöt év alatt? Vannak-e végighúzódnó hívszavak, ideológémák az egész időszakban, közösségenként és összességében?
- Milyen volt a magyar politikai kommunikáció képi és mozgóképes világa? Mennyiben változtak a nagygyűlések, a petíciók, a tárgyi kultúra, a személyes megkeresések mikéntje stb.?

A kutatás a végére képessé válhat átfogó kérdések megválaszolására is:

- Vannak-e jól elhatárolható szakaszai az átfogó magyar politikai közösség politikai kommunikációs fejlődésének? Ha vannak szakaszok, akkor mi idézhette elő a minőségi változásokat a szakaszhatárokon, vagy legalábbis hogyan írható le a minőségi váltás?
- Léteznek-e a huszonöt éven végighúzódnó politikai közösségek Magyarországon? Olyanokra gyanakodhatunk, mint a baloldali közösség, a jobbközép közösség és a radikális/szélsőjobboldali közösség. Ezek az öt dimenzió mentén annak ellenére tartósnak bizonyulhatnak, hogy egy-egy párt vagy vezető politikus közben átlépett az egyikből a másikba, az egyik diskurzus és más modalitás megjelent az egyik közösség után a másikban stb.
- Mennyiben vágnak egybe és térnek el a politikai kommunikációs specifikumok alapján definiált politikai közösségek egyfelől, politikai fejlődési szakaszok másfelől a mások által definiáltaktól?

KORLÁTOK

A történetírásnak ez a módja sem mentes a korlátoktól.

Nyilvános és magán

A vizsgálat fenntartja a nyilvánosság és a magánszféra közötti különbségtételt, mégpedig olyannyira, hogy csak az előbbire értelmezi a politikai kommunikációt. Az első látásra talán nem súlyos ez a korlátozottság, hiszen a közfelfogás szerint a politikai kommunikáció lényegi része a nyilvánosságban zajlik, olyan helyeken, csatornákon és terekben tehát, amelyek mindenki számára hozzáférhetőek. Valójában persze a politikai kommunikáció jelentős része a magánszférában megy végbe: a baráti társaságokban, a családi vacsorák közben, vagy éppen pártok intranetjein, a politikusok között zárt ajtók mögött zajló deliberációkban stb.

Ráadásul a magán és nyilvános szétválasztásával ignoráljuk azt a feminista gyökerekből táplálkozó megfontolást, hogy a családon belüli viszonyok ki-egyenlítetttebbekké válnának akkor, ha a politikának és a politikai harcoknak nem kellene megállniuk a magánszféra határán. E felfogás szerint ugyanis ez az elválasztottság azoknak az érdekét szolgálja, akik szeretnék fenntartani a családon és általában a magánszférán belüli elnyomást.

Utaltam már arra is, milyen hatásos tud lenni egy-egy politikai szervezet azáltal, hogy jelen van – akár nem politikai viselkedésformákkal – az állampolgárok mindennapjaiban, falusi, kisközségi tereiben, kulturális rendezvényein. Ezek alig-alig kerülnek bele a nagy médiába, tehát féltő, hogy elkerülük a figyelmünket.

Úgy véljük azonban, hogy ezeknek a tereknek a kikutatása meghaladja a kapacitásunkat, és számos buktatóval fenyegetne. Másfelől valahányszor fel-sejlik egy-egy politikai közösség, akkor az adott közösség kommunikációs fórumain és csatornáin külön figyelni fogunk az ilyen típusú jelenlétek jeleire is.

Preferált kiindulópontok

A kutatás kétségkívül preferál a hálózatok felvázolásához bizonyos kiindulópontokat, s ezáltal esetleg megfélemedezik olyanokról, amelyek más hálózatokhoz és más politikai közösségekhez vezetnének.

A fogyatkozást azzal próbáljuk meg legalább részben orvosolni, hogy igyekszünk változatos kiindulópontokat választani. A negyedszázad első évtizedében gyakorlatilag nincsen más nyilvános kommunikációs csatorna, mint a média, mégpedig a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és a nyomtatott sajtó. Ezeknek a körét lefedjük, abban az értelemben, hogy mindegyik napilapot, hetilapot, híradót és politikai műsort, amelyről tudomásunk van az adott korból, átvizsgálunk a kiválasztott események megjelenését keresve. A későbbi időszakokban mind inkább elérhetővé válnak más kommunikációs csatornák:

elsősorban is az online világ megjelenése következtében. Ekkortól lehetővé válik a párthonlapokat vagy akár a blogoszférát is nemcsak bevonni a hálózatrajzolásba, hanem esetleg kiindulópontnak választani egy-egy elemét.

Valójában azonban ez a korlát azért nem teszi szűkössé a kutatást, mert az esemény és a hálózajzolás kiindulópontok tényleg csak kiindulópontok, amelyek esetleges egyoldalúságait ellensúlyozhatják a dimenziók mentén történő leírások, és persze a további hálózatok kiindulópontjai.

Az események kiválasztása

A fenti két korlátból következik az, hogy a hálózajzolást lehetővé tevő események fellelhetősége is korlátozott: csak azokat az eseményeket vehetjük kiindulópontnak, amelyekről a médiából vagy valamilyen mediális csatornán egyáltalán tudomással bírhatunk. Nem lehet kizárni tehát azt, hogy olyan lokális események is kirajzoltak, létrehozta és megerősítettek vagy éppen átalakítottak hálózatokat és közösségeket, amelyekről nem lesz tudomásunk, mert nem jelentek meg róluk kellő számban tudósítások és utalások a tömegmédiában és az interneten.

Mentségül azt hozhatjuk fel, amit az előbb, tudniillik hogy az esemény tulajdonképpen csak létra, amelyen eljutunk kiindulópontokhoz, amelyek aztán hozzásegítenek a hálózatok felrajzolásához, de a hálózatok sem jelentik a végállomást, mert a célt akkor értük el, amikor az egyes politikai közösségek leírásához jutottunk el. A politikai közösségek pedig már egyáltalán nem pusztán az események körül alakulnak ki, hanem az aktorok, az ügyek, a csatornahasználat, a diszkurzív együttállások és a további szemiozisos közössége következtében.

Pillanatképek és trendek

Azáltal, hogy az eseményeket tekintjük kiindulópontnak, a kialakuló hálózatokat függővé tesszük attól, vajon ki reagált az adott eseményre, s a reagálás során az adott aktor kire hivatkozott és kivel alkalmazott azonos értelmezési keretet az esemény tárgyalásában. A hálózat tehát pillanatképet rögzít, holott teoretikus kiindulópontunk az, hogy a politika és a politikai kommunikáció interakciókon keresztül zajlik. Ki lehet-e olvasni ezt a folytonosan zajló interakciót, ennek a sajátosságait a pillanatképekből, különösen akkor, ha nem készül sok belőlük? Aligha, és éppen ezért jelöltük meg végcélként a politikai közösségek felrajzolását, vagyis azoknak a szemiotikai konfigurációknak a leírását, amelyek ezeknek az interakcióknak a visszatérő jellegzetességeit adják.

Módszertanilag nézve bármely leírás mindig rögzítés, arról ad számot, ami rögzíthető, s ennek folyamán megszilárdítja a folyamatokat egy-egy fogalom-má, tulajdonsággá, jellemzővé. Ennél aligha tudunk továbbmenni, mert az már egy másik műfaj, talán színház vagy film lenne, a politikai kommunikáció valamilyen performálása, mondjuk, feltöltve a web 2 egyik site-jára.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatást az OTKA (112323) támogatja.
- ² Ennek a lokális kontextualizálásnak egyik közelmúltbeli csúcsteljesítménye Kövér György (2011) könyve a tisztaeszlári perről. Kövér György a leírásra a kráter metaforát használja, tudniillik abban az értelemben, hogy a leíró az esemény legtávolabbi keretének bemutatásával indul, majd egyre közelebb lép a perhez, ami egyben mélyülést is jelent a nagy társadalmi osztályok bemutatásától az egyéni élettörténetekig és a Solymosi Eszter eltűnésének napján, illetve a per folyamán mutatott egyéni viselkedésig.
- ³ A Freedom House is két szférában méri a sajtószabadságot: az offline és az online világra külön-külön ad osztályzatot.
- ⁴ Az esemény lételméleti és ismeretelméleti státusáról lásd: Badiou, 1988; Boer, 2013 és Human, 2015.
- ⁵ A hálózatok problémájáról lásd: Bene, 2016.
- ⁶ Az eljárás szisztematikus végigvitelét lásd: Szabó, 2014.
- ⁷ A közösségek mineműségéről lásd: Szabó, 2016.
- ⁸ Lásd ehhez: Kress–Van Leeuwen, 1996 és Van Leeuwen, 2005.
- ⁹ Lásd ennek részleteit: Kiss–Szabó, 2015.

IRODALOM

- Amit, Vered–Nigel Rapport (2002): *The trouble with community: anthropological reflections on movement, identity and collectivity*. Pluto, London–Sterling.
- Badiou, Alain (1988): *L'être et l'événement*. Éditions du Seuil, Paris.
- Bajomi-Lázár, Péter (2014): *Party Colonisation of the Media in Central and Eastern Europe*. CEU Press, Budapest–New York.
- Bene Márton (2016): Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. Hálózatelemzési módszerek alkalmazása a politikai kommunikáció történetének kutatásában. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 1. szám, 72–97.
- Boer, R. (2013): Revolution in the Event: The Problem of Kairós. *Theory, Culture & Society*, 30 (2): 116–134. doi: 10.1177/0263276412456565
- Csillag András (2000): *Joseph Pulitzer és az amerikai sajtó*. Osiris, Budapest.
- Foucault, Michel (1969): *L'Archéologie du savoir*. Éditions Gallimard, Paris.
- Hogg, Michael (2001): A Social Identity Theory of Leadership. *Personality and Social Psychology Review*, 5.
- Human, O. (2015): Potential Novelty: Towards an Understanding of Novelty without an Event. *Theory, Culture & Society*, 32 (4): 45–63. doi: 10.1177/0263276414531050
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Körösenyi András (szerk.): *Magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris–MTA TK.
- Kövér György (2011): *A tisztaeszlári dráma*. Osiris, Budapest.

- Kress, Gunther–Theo van Leeuwen (1996): *Reading images: the grammar of visual design*. London–New York, Routledge.
- Lefort, Claude (1986): La question de la démocratie. In: Lefort, Claude: *Essais sur le politique, XIXe–XXe siècles*. Éditions du Seuil, Párizs.
- Mead, George H. (1973): *A pszichikum, az én és a társadalom szociálbehaviorista szempontból*. Gondolat, Budapest.
- Nerone, John (2006): The Future of Communication History. *Critical Studies in Media Communication*, 23: (3), 254–262.
- Nerone, John (2010): Genres of Journalism History. *The Communication Review*, 13: (1), 15–26.
- Nerone, John (2011): Does Journalism History Matter? *American Journalism*, 28: (4), 7–27.
- Németh György (2002): *A Mozgó Világ története, 1971–1983*. Palatinus, Budapest.
- Sipos Balázs (2004): *A politikai újságírás mint hivatás: Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*. Napvilág, Budapest.
- Sipos Balázs (2010): *Média és demokrácia Magyarországon*. Napvilág, Budapest.
- Szabó Gabriella (2014): *Kommunikáció és integráció*. L'Harmattan, Budapest.
- Szabó Gabriella (2016): Politikai kommunikáció és közösség. *Politikatudományi Szenle*, XXV. évfolyam, 1. szám, 29–47.
- Van Leeuwen, Theo (2005): *Introducing Social Semiotics*. Routledge, London–New York.
- White, Hayden (1973): *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS KÖZÖSSÉG

Szabó Gabriella

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja, hogy a *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás számára tisztázza a politikai kommunikáció és a közösség összefüggéseit. Olyan konceptuális keret kidolgozására tesz kísérletet, amely lehetővé ad a politikai kommunikáció által teremtett közösség elgondolására, illetve empirikus kutatások megalapozására. Először sorra veszem a társadalomtudomány azon nagyobb elméleteit, amelyek középpontjában a kommunikáció és a közösség összekapcsolása áll. A deliberatív iskola, a szimbolikus interakcionizmus és a hálózatelemzések alapvetéseit számba véve igyekszem felépíteni az utat egy, a kutatásunk számára felajánlott közösség és politikai kommunikáció-értelmezés bemutatásához. Amellett érvelek, hogy amennyiben közös szemiózis zajlik, szorosabbak a belső kontaktusok, mint a külsők, megfigyelhetünk bizonyos (kommunikatív) értékeket és szabályokat, illetve van valamiféle időbeli tartósság is, beszélhetünk politikai kommunikációközösségről a magyar politikai életben. A politikai kommunikációközösségek tanulmányozásával a politika identitásteremtő és integrációs kapacitásának megértéséhez juthatunk közelebb.

Kulcsszavak: politikai kommunikáció ■ közösség ■ interakció ■ Magyarország.

A *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás¹ egyik vállalása a politikai kommunikáció konstitutív szerepének újragondolása. Jelen írás célja, hogy ennek érdekében lefektessen bizonyos alapokat, bevezessen egy szemléletet és meghatározását adja a politikai kommunikáció által létrehozott közösség mibenlétének. Ennek szellemében a szöveget három kérdés alá rendeztem. Először röviden arról szólok, hogy milyen politikai kommunikáció-értelmezésből indulok ki. Szükséges terjedelmet szentelni a politikai kommunikáció általunk alkalmazott meghatározásának, hiszen ehhez kívánok működőképes közösség-értelmezést kapcsolni. Majd azokat a teoretikus kísérleteket mutatom be, amelyek a politikai kommunikációt a közösségproblémához illesztették. Itt két „nagyelméletet” és egy megközelítést tárgyalok, olyanokat, amelyek különösen sokat foglalkoztak a kutatásunk középpontjában álló kommunikáció és közösség problémával. Ezek: a deliberatív hagyomány (annak is a habermasiánus vonala), a szimbolikus interakcionizmus, s végül a hálózatelemzés. Mindegyik a kutatásunk kulcsfogalmairól – politika, interakció, kommunikáció, közösség, szimbólum – fogalmaz meg fontos és

markáns megállapításokat. Inspiráló hatásuk mellett meríték is belőlük, ám saját megközelítem kialakításakor bizonyos pontokon eltértek tőlük. Közöség- és kommunikáció-koncepcióm tehát egyik ismertetett hagyományba sem illeszkedik. Kutatásunk fogalmi keretét a tanulmány utolsó, nagyobb egységében ismertetem.

MIT ÉRTÜNK POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ALATT?²

A politikai kommunikáció kutatásunk számára a széles értelemben vett politikai viselkedés egyik területe. Az interakciók sokaságaként felfogott politikai élet kommunikációs aspektusa abban áll, ahogyan a politikai aktorok az interakciók során hatnak egymásra és az őket figyelőkre, mégpedig vagy szándékosan érnek el hatást, vagy akaratlanul teszik ezt, például a többiek interpretációs tevékenységén keresztül. Az interpretáció megnyilvánulhat cselekvésekben, kognitív, értékelő vagy érzelmi válaszokban.

A politikai kommunikációban általában az intézményes politikai aktorok, vagyis a politikai szervezetek, a pártok és a politikusok a kezdeményezők, ők kívánnak hatni a környezetükre, amelybe a többi intézményes politikai szereplő és további aktorok, így például a tömegmédia, az állampolgárok, a mozgalmak vagy éppen a külföldi környezet tartozik. A politikai kommunikáció sokáig megállt az országhatároknál, a kormányok közötti viszonyok a nyilvánosság elől elzárt diplomáciai utakon formálódtak. Ma azonban egy-egy ügy, esemény vagy történés képes határokon átívelő nyilvános és politikai töltetű interakciókat provokálni, ahogyan azt a magyar médiatörvények 2010–2011-es módosításai vagy az alkotmányozás, illetve a magyar kormánytisztviselőket érintő kitalálási botrány példázza. A politikai szándékok és harcok folyamán, a politikai kultúra, a technikai fejlődés és egyéb körülmények okán koronként változik, hogy mekkora az intézményes szereplők súlya, dominanciája vagy hegemóniája a politikai kommunikációs folyamatokban, milyen a viszonyuk a többi szereplőhöz. Általában az intézményes szereplők és a média viszonyát szokás ebben a tekintetben vizsgálni, de nem kevésbé fontosak az állampolgárok és szervezeteik sem.

A politikai kommunikációt továbbá társas természetűnek tartom, és nem elsősorban a diskurzusban résztvevők, az adott szituációban megszólalók száma alapján. A közösségi aspektusok, ha nagyvonalakban is, de megjelennek Em Griffin *Bevezetés a kommunikációelméletbe* című alapművében (Griffin, 2003: 34–49.). A szerző rávilágít, hogy nincs szakmai konszenzus: az egyes kutatások a teoretikus háttérükből fakadóan eltérően gondolkodnak a kérdésről. A tisztánlátás érdekében Griffin hét elméleti hagyományt mutat be, amelyek közül három a közösségiségben látja a kommunikáció társadalomtudományi, politikai relevanciáját.

Noha a *retorikai hagyomány* a jól megszerkesztett nyilvános beszédre, tehát egy magányos kommunikátor alakjára építi kommunikációképét, az elképzelés szerint a nyilvános beszédekben felsejlenek a politikai közösségekben uralkodó normák, ízlésvilágok, viszonyrendszerek. A *szociokulturális tradícióban* a kommunikáció a társadalmi valóság létrehozójaként, illetve annak megtestesítőjeként jelenik meg. Képviselői szerint a kultúránkat beszéd közben teremtjük meg. Szavaink nem a valóságot tükrözik, éppen fordítva: a valóságról alkotott képünket igazítjuk nyelvünkhöz. A szociokulturális hagyomány hangsúlyozza a kommunikáció közösségi természetét, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy az egymással beszélgető emberek közösen szerkesztik saját társadalmi valóságukat. A *fenomenológiai hagyomány* önmagunk és mások felfedezésében látja a kommunikáció jelentőségét, tehát nagy hangsúlyt fektet arra, hogy feltárja a megszólalók saját hétköznapi tapasztalatainak az értelmezését. Az elképzelés szerint az emberek a maguk számára biztonságos kommunikációs környezet megteremtésére törekcszenek, olyanéra, ahol szorongások nélkül beszélhetik el történeteiket, világról alkotott képüket. A kommunikáció közösségi mivolta itt is felmerül: párbeszéden keresztül közelebb kerülhetünk egymáshoz, jobban megismerjük, és ezáltal elfogadjuk a másikat, miközben magunk is változunk, jobbak leszünk.

A kommunikáció és közösség összekapcsolását voltaképpen a főbb kommunikációelméletek megteszik. Tulajdonképpen nincs ebben meglepő, hiszen ne feledjük, a kommunikáció a latin *communis* (közös) szóból ered, az egyházi latin *communio* kifejezés pedig kölcsönös jogokat és kötelességeket magában foglaló olyan összeköttetésre utal, mely ugyanannak az egyháznak a hit egysége által egybefűzött tagjai között áll fenn. A kapcsolatból való kizárás az *excommunicatio*. Mindennek tudományos megfogalmazásában az antropológus Bronislaw Malinowski járt élen, amikor 1936-os munkájában bevezette a fatikus kommunikáció (*phatic communication*) fogalmát olyan szituációk leírására, amelyekben a megszólalások vagy tettek célja nem információcsere, hanem a társas együttlét igényét szolgáló kötelék megteremtése, fenntartása, megerősítése (Malinowski, 1936: 314.). Malinowski megfigyelésére építve Roman Jacobson már a kommunikáció fatikus funkciójáról beszél, amely nála a társas kapcsolat fennállását ellenőrző verbális megnyilvánulásokat jelöli (Jacobson, 1960).

TEREMT-E BÁRMIT IS A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ?

Mindennek ellenére a politikai kommunikációkutatások többnyire rövidre zárják a politikai kommunikáció és a közösség kapcsolatát: a politikai kommunikációnak nem tulajdonítanak különösebb szerepet, fontosságot a közösség kialakításában, fenntartásában. A leíró elemzések általában a kommunikátor céljai, stratégiai vagy üzleti megfontolásai alá rendelve tárgyalják a politikai

kommunikációt. A normatívák szerint pedig a politikusok megszólalása többnyire hazugság vagy propaganda, a média pártos, az állampolgárok pedig leginkább a politikusok manipulatív törekvéseinek áldozatai.

Nem úgy a deliberatív iskola követőinél, akik a demokrácia központi elemeként tekintenek a kommunikációra. Itt és most nem vállalkozom a deliberatív koncepció teljes felfejtésére, hiszen részletgazdag és néhol egymással is vitában álló irányok jellemzik a hagyományt. Jelen munkában a Jürgen Habermas munkásságára támaszkodó irányzatra fókuszálok, mégpedig azért, mert az európai és a magyar szakirodalomban a nyilvánosság, a közéleti kommunikáció, illetve a közösséget összetartó kommunikatív mechanizmusok elképzelésében a habermasi megközelítés a domináns.

Konszenzus és közösség

A politikai kommunikációkutatásban érdekelt szerzőnek látnia kell, hogy a deliberatív megközelítést a politikai kommunikáció nem érdekli (nem is használja ezt a kifejezést), nyilvánosságról, vitáról, döntéshozatali eljárásról, részvételtől, diskurzusról, kommunikatív cselekvésről írnak a szerzők (Habermas, 1996; Gutmann–Thompson, 2004; Gastil–Levine, 2005; Habermas, 2011). Ennek hátterében talán a politikával szembeni mély bizalmatlanság áll. Itt a politika – amelyet a pártpolitikával azonosítanak – annak konfliktusos természetén keresztül látszik, mely megosztja, egymás ellen fordítja, hideg polgárháborúba sodorja a társadalmakat, ha nem tartja kordában az észjog univerzális normája, s az arra épülő intézményi, eljárási keretek összessége.

Ha a politika szétzilál, akkor a társadalom egyben tartását és a közös célok megvalósításának képességét biztosító mechanizmusokat a politikán kívül kell megteremtteni, s utána a politikát annak alárendelten kell működtetni. Ez a deliberatív megközelítésben bizonyos kommunikatív logikák középpontba helyezését jelenti, aminek a teoretizálásában Jürgen Habermas járt élen. A kommunikatív cselekvés elméletében nemcsak azt vezeti le, hogy a beszéd egyben cselekvés is, hanem arról is ír, hogy ha a kommunikáció konszenzussal zárul, akkor okkal feltételezhetjük, hogy a beszélgetést követő cselekvést is mindegyik fél egyetértése, támogatása övezi majd. A modern társadalmakban az együttműködés Habermas szerint nemcsak a hagyomány, az erőszak és a hatalom, hanem a kommunikáció által is biztosítható. A kommunikáció tehát konstitutív természetű, mert konszenzust teremt, és összehangolja a közös cselekvést. Habermas ötvözi a marxista és a parsonsi gondolatokat: alaptézise, hogy a fejlett kapitalista társadalom válságban van, s e válság egyrészt legitímációs, másrészt integrációs természetű (Andersen, 1990). Ám mindkettőre megoldást hozhat a kommunikáció.

E pozitív kimenet eléréséhez Habermas meghatároz egy ideális beszédhelyzetet, amely két, egymással személyközi kapcsolatban levő ember interakciójára vonatkozik. Az ideális beszédhelyzet *formális*, *kognitív* és *univerzális*. Formális, mert normatív feltételeket és eljárásokat definiál, amelyeket követve a beszélők képesek elvonatkoztatni saját hétköznapi kontextusuktól, megszólalásaik tehát kvázi időtől és tértől függetlenek lesznek. Kognitív, mert racionalitást vár a megszólalók részéről, és azt is feltételezi, hogy a kijelentések racionális alapon mérlegre tehetőek, a vitákban pedig mindig a legjobb érvnek kell győznie. Univerzális, mert minden eljárásnak, feltételnek, normának és érvnek minden egyes érintett számára ugyanazt kell jelentenie (Habermas, 2011).

Az ideális beszédhelyzetre Habermas tehát egy sor kritériumot határoz meg (egyenlőség, uralommentesség, inkluzivitás, nyitottság, őszinteség, stb.), ám számunkra igazán lényeges az az állítása, hogy a plurális társadalmakban a sokszínű politikai közösség úgy tud mindenki megelégedésére működni, ha definiálja, hogy melyek a közös kérdések (a nem közösekről nem beszél) és elfogadja, hogy e közös kérdésekre a válasz egy meghatározott kommunikációs eljárásban születik meg. Így a konszenzuskereső diszkusszió, illetve annak szabályai határozzák meg a közösség életét.

A Faktizität und Geltung (angolul: *Between Facts and Norms*, 1996) című könyvében Habermas továbbdolgozik az ideális beszédhelyzet és a közösség összekapcsolásán. Célja egy empirikusan is értelmezhető közösségfogalom kialakítása, s ezt a *jogközösség* vagy állampolgári nemzet, máshol *alkotmányos patriotizmus* kategóriája alatt bontja ki. A nemzeti homogenitás (vagy annak illúziója) utáni állapot kohéziós erejét keresi, vagyis abban érdekelt, hogy teoretikusan elgondolhatóvá tegyen egy olyan politikai közösséget, amelyet nem az egységes nemzettudat, de nem is valamilyen transzcendencia (királyság), hanem bizonyos kommunikatív mechanizmusok integrálnak. Habermas egy észjogi alapokon álló, republikánus elmélet segítségével akarja bebizonyítani, hogy az egyre sokfélebb társadalom egyre nagyobb konfliktusai feloldhatók az intézményesített, jogias kommunikációs eljárások sorában. Nincs szükség az etnikai és kulturális háttér által biztosított együvé tartozás érzésére, a politikai közösségnek bárki tagja lehet, aki elfogadja és működteti az ésszerű diszkusszióknak lehetőséget biztosító intézményi és jogi kereteket. A habermasi állampolgár nem izolált, nem haszonmaximalizáló, nem csupán stratégiai kalkulussal cselekvő egyén, hanem nagyon is közösségi lény. Pontosabban kommunikatív módon cselekvő, aki egész (politikai) életét interakciók sora-ként éli, s ezekben mindig a másik megértésére és a konszenzusra törekszik. A habermasi állampolgár érzelmileg is azonosulhat a közösséggel, kötődése azonban elsősorban a jogállami kereteket fenntartó alkotmány felé irányul.

A habermasi elméletben a politikai közösség kialakításának és működésének kulcsa a kommunikáció. Az integráció tehát kommunikáción keresztül

valósul meg. Kutatásunk kulcsszereplői mind tanulmányozhatók Habermas alapján: a politikusok például a parlamenti vitákban történő megszólalásaikon keresztül, a média teljesítménye az objektivitás, a kiegyensúlyozottság, a semlegesség, a közéleti témák szerteágazó és alapos tárgyalásának kritériumai alapján, az állampolgárokról pedig a civil szervezeteken keresztül kaphatunk képet.

Problémát jelent azonban az erős normativitás, a preskriptív megközelítés, illetve az empirikus munkára csak jó néhány előfeltétel elfogadása után alkalmas konceptuális keret. Habermas alkalmazása kutatásunkban azért nehézkes, mert noha őt is a posztnevezeti állapotok érdeklik, a politikai közösséget továbbra is állami vagy még inkább valamiféle szupranacionális keretek között képzelel el. Minket pedig az állam alatti formációk érdekelnek elsősorban. Habermas alapján egy jogias, depolitizált politikai kommunikáció nyomait kellene keresnünk az elmúlt huszonöt év fejleményeiben. Konklúzióink pedig alighanem annyi lenne, hogy a rendszerváltás utáni időszak megteremtette az intézményrendszert, de az alkotmányos patriotizmus kiteljesedéséhez szükséges kondíciók nem jöttek létre. Így az 1990 utáni korszakok leírása is alapvetően a romlás különböző állapotait rögzítené. A politikai kommunikáció közösségi aspektusainak mintázataihoz, illetve azok leírásához bizonyosan nem vinne közelebb. A kommunikáció és közösség habermasiánus elgondolása tehát nem szolgálhat a kutatási kérdésünk megválaszolását segítő empirikus vizsgálatok elméleti hátteréül.

Szimbolikus interakció és közösség

A kommunikáció és közösség megértésére a XX. század közepén szárba szökkenő szimbolikus interakcionizmus alapján is kísérletet tehetünk. A deliberatívhoz hasonlóan ez az iskola is szerteágazó, ám közös pont, hogy az emberek közötti kapcsolatokat kutatását helyezi középpontba, s ezek megfigyelésén keresztül kívánja megismerni a társadalmat. Különösen vonzóvá teszi kutatásunk számára, hogy a társadalmi szerkezet, az intézményi keretek vagy bármilyen egyéb kondíció helyett a mikroszociológiai jelenségekre, a mindennapi életben megtapasztalható interakciókra összpontosít. S noha alapvetően individualista módon gondolkodik, az identitásról is van mondanivalója. Vizsgálatunk állampolgárokat, mozgalmakat és politikusokat érintő alprojektjeit tehát fontos belátásokkal gazdagíthatja George H. Mead, Herbert Blumer és Erving Goffman munkássága.

George H. Mead írásaira alapozva Herbert Blumer mondta ki azt, hogy a társadalmi életünket jelentések, szimbólumok irányítják, amelyek azonban nem eleve adóttak vagy állandóak, hanem a társas helyzetek, az egyének közötti kölcsönhatások, vagyis interakciók eredményeképpen jönnek létre (Blumer,

1969: 80.). A jelentések epizodikus események során kialakuló közösségi termékek, amelyek folyamatosan változnak. Az emberek nemcsak reagálnak egymásra, hanem folyamatosan értelmezik egymás cselekedeteit. Az egyének tehát aktív, kreatív közösségi lények, akik között fennálló kommunikáció konstruktív, mégpedig szimbólumokat teremtő módon.

Mead és Blumer igyekszik kognitív síkra terelni a szimbólumteremtő interakciókat. Meadnál az identitás feltétele a tudat, pontosabban az öntudat, azaz az egyén saját jelentésének tudata (Blumer, 1969: 68.). Az egyénnek akkor van identitása, ha képes tárggyá tenni magát és tudatosítani a saját jelentését. Ez az öntudat teszi lehetővé, hogy viselkedésünket a másikéhoz igazítsuk, és úgy cselekedjünk, ahogyan elvárják tőlünk. Mivel a szimbólumalkotó fogalmaink egy csoport közös termékei, ezért öntudatunk is ehhez igazodik. Másként fogalmazva: én-képünk (ez lenne a „felépített én”) egy részét arra reflektálva alakítjuk ki, hogy az adott közösségben mit gondolnak rólunk. Különösen Blumernél látszik jól, hogy ebben a koncepcióban az egyének tudatos és ön-reflektív lények. Ezenfelül szándékosak is, akik annak a szituációnak tulajdonított jelentések alapján cselekszenek, amelybe éppen belekerülnek. Ez éppen séggel összecseng az állampolgárok önfelhatalmazó gesztusait különös figyelemmel kísérő és a politika szituatív jellemzőjét hangsúlyozó nézőpontunkkal.

A kutató feladata tehát olyan elemzések lefolytatása, amelyekben észlelni tudja az egyének által a saját cselekedeteiknek tulajdonított jelentéseket. E megközelítés a résztvevő megfigyelés, az interjúzás és a kvalitatív tartalom-elemzés felé irányítja a figyelmet. Az empirikus munkákat megkönnyítendő Joel Charon (2007) egyfajta folyamatmodellt is rendelkezésre bocsát. A folyamat első eleme az interakció, itt a kapcsolatok kialakulásának és aktuális megvalósulásának módja tanulmányozható. A második szakasz a „referencia csoport”, itt történik meg a csoporttagok kommunikációjának egymáshoz idomulása. A harmadikban megszilárdul az egyéni nézőpont, amely segít a helyzet meghatározásban és a szükséges lépések megfogalmazásában. Majd megvalósul az egyéni cselekedet (4. szakasz), amelyet a cselekedet hatásainak értelmezése és jelentésekkel való kibővítése követ (5. szakasz). Utolsó lépésként a jelentésadás hatására az egyén perspektívája és helyzetének meghatározása megváltozhat (6. szakasz), ez pedig az egyén jövőbeli viselkedését is befolyásolja. Diskurzuselemzéssel, illetve strukturált interjúkkal mindegyik szakasz feltárható, illetve a csoport átalakulásával, megváltozásával kalkuláló vizsgálattal továbbfejlesztő Charon modellje.

Ami még érdekes lehet kutatásunk szempontjából, az a szimbolikus interakcionizmus szerepekre vonatkozó elmélete. Erving Goffman ír az identitás mások előtt történő bemutatásáról, s ez elvezet minket a szerep-identitás fogalmához (1959). Kiindulópontja szerint az egyéni szocializáció során sokféle szereppel találkozunk, és ezek közül néhányat magunkévá teszünk. Megtanuljuk azt is, hogy eltérő szituációkban hogyan adjuk elő ezeket a szerepeket.

Az én vagyis az identitás több szerep kombinációjából áll össze. Goffman szerint az önbemutató, önmegjelenítés egy adott nyilvános helyzetben nem más, mint az egyének tipikus reagálása egy bizonyos kontextusban. A személyes viselkedés a különböző szerepek felvételével vagy elutasításával kialakított folyamat. Ez alapján elképzelhetjük, hogy az egyén politikai viselkedését számtalan társas inger befolyásolja, vagyis: az ember a szerepei (identitása) alapján dönt politikai helyzetekben is. A politikai viselkedésünket tehát adott társas kontextus aktiválja vagy erősíti meg. Goffman a hatásproblémáról is ír: viselkedésünk során úgy fejezzük ki énünket, hogy azzal hatást gyakoroljunk másokra, ez a benyomáskeltési folyamat (1963). A megszólalók üzeneteket közvetítenek a hallgatóság irányába, amelyek lehetnek szándékosak és szándékolatlanok is. Norman Alexander és szerzőtársai továbbfejlesztették Goffman szerepelméletét, és megalkották a *situációs identitás* fogalmát. Ezzel olyan tulajdonságok körét jelölték, amelyek egy személyt egy bizonyos társas kontextusban jellemeznek. A situációs identitás az adott helyzet révén alakul ki. Az egyének olyan situációs identitás kimunkálásában érdekeltek, amely az adott helyzetben a legjobbnak számít. Alexanderék elutasítják a statikus, tartós, a mindenkori konkrét helyzettől független identitás lehetőségét. Szerintük az énnek nincs szilárd struktúrája, alapja vagy gerince (Alexander–Knight, 1971; Alexander–Lauderdale, 1977; Alexander–Wiley, 1992). Az identitás az egyén aktuális interakcióiból, teljesítményéből előálló helyzeti önmeghatározás. Másként nem is képzelhető el, mint *szüntelenül változó, vibráló-fluktuáló* folyamatként (Hódi, 1987: 209.). A kommunikáció tehát itt is kiemelkedően fontos, mégpedig identitást teremtő módon.

Kutatásunkban támaszkodhatunk a szimbolikus interakcionizmus kapcsolatokra, emberi kontaktusokra építő kiindulópontjára. Hasznos a szimbólumok fontosságára, s a szimbólumteremtésben az egyének aktivitására fókuszáló gondolatok is. Továbbá sokat segít az identitás szituatív és interakciós természetének megvilágítása. A hagyomány a face-to-face, de legalábbis közvetlen kommunikációra alapszik, így például az online társalgások kvalitatív vizsgálatának teoretikus megalapozásában megkerülhetetlen. A nagygyűlések, utcai megmozdulások, egy-egy kisebb mozgalom, vagy politikai szubkultúra (például a radikális jobboldal) elemzésénél azonban gondot jelenthet, hogy a szimbolikus interakcionizmus konverzáció típusú interakciókban gondolkodik, vagyis teljesen más modalitásban, mint a fizikai együttlét során vagy a vizualitás által létrejövő interakciók (Collins, 2008: 339.).

Fontos azonban észlelni, hogy hol vannak a szimbolikus interakcionizmus határai. A mediatisált politikai kommunikáció kifejezetten nehezen illeszthető ebbe a keretbe. A szimbolikus interakcionizmus csoportról szóló elgondolását sem tudom maradéktalanul alkalmazni. Náluk ugyanis a face-to-face kommunikáció jelöli ki a csoport határait, és a csoportot ők ex ante létező entitásként fogják fel. Utóbbi pont ellenkezőleg gondolom! Számukra nem any-

nyira a csoport kialakulása, felbomlása, átformálódása, működése az érdekes, hanem az, hogy az egyén miként találja meg a helyét a csoportban, a csoportnak milyen hatása van az egyénre, illetve az egyéneknek egymásra. Ezek a kérdések távol esnek a kutatásunk érdeklődési területétől.

Kapcsolat és közösség

A társas cselekvők interakcióinak strukturalista nézőpontból történő vizsgálatát találjuk a társadalomtudományi hálózatelemzésekben. Linton Freeman szerint ugyanis a hálózatkutatások a társas kapcsolatok mintázatát az egyén szempontjából önmagában meghatározó jelentőségűnek tartják: azaz viselkedését a kapcsolatrendszerekben elfoglalt helyzete alapján kívánják megérteni. Az elemzések célja a különböző kapcsolati mintázatok leírása, illetve a létrejöttükhöz szükséges feltételek azonosítása (Freeman, 2004: 2.). Azáltal, hogy a hálózatkutatások egymást kölcsönösen meghatározó alkotóelemek rendszert létrehozó, összefüggő egységét feltételezik, különösebb diszkutálás nélkül, a strukturalista hagyományba helyezik magukat. Erre utal Freeman, amikor a társadalomtudományi hálózatkutatások alapjellemzői között az „intuitív strukturalista beállítódást” is megemlíti (uo: 3.). Tudniillik a hálózatelemzésekkel operáló kutatások háttérbe szorítják a társadalmi integráció normatív elképzelését, a viselkedés hit-, érték-, kultúra- vagy normaalapú magyarázatait, és helyettük a vizsgálati alapegység kapcsolathálójának sajátosságaira támaszkodnak.

A network-analízis tulajdonképpen a korai társadalomtudomány elveszett közösségeket emlegető írásainak empirikus cáfolatát adja. A szociológia klaszikus elméletei ugyanis arra épülnek, hogy a modern ipari, urbanizált, mobilis társadalmakban az emberek közötti hagyományos, érzelmi alapon szerveződő, természetes kötelékét (közösség) egy művi, racionális, személytelen és elidegenedett formáció (társadalom) váltja fel (vö. Takács 2011: 2.). Különösképpen az antropológia tett sokat azért, hogy bebizonyítsa: a vérségi és a tradicionális kötelékeken túl is értelmezhetők közösségek a modern, városias társadalomban. A hálózatelemzések pedig a kötelékek jellegének megváltozására mutattak rá. Míg az antropológia figyelme a lokalitás és a szubkultúrák felé fordult, az empirikus szociológiában a közösségről szóló diskurzus jórészt átcsúszott hálózatkutatásba.

Mindennek megalapozásában Barry Wellmann és Barry Leighton játszott kulcsszerepet. 1979-es cikkükben a modern közösségeket nem szomszédsági, hanem hálózati alapon igyekeztek újraértelmezni. Először is leszámoltak a tér determinisztikus erejével: attól még, hogy valakikhez közelebb lakunk, nem biztos, hogy releváns kapcsolatunk is van vele (lehet, de korántsem biztos). Majd pedig azokat a munkákat kritizálták, amelyek az egyének közösségi in-

tegrációját a szomszédsági kapcsolatok erejével mérték. Wellmann és Leighton szerint ezek a kutatások „rossz helyen” keresik a közösséget, s ha nem találtak erős szomszédsági kötelekeket, máris a közösségek elvesztése felett lamentálnak. Wellmannék ajánlata a közösségek nem értékalapú és nem tér által meghatározott kutathatóságával kecsegtet, amelynek alapja az egyének közötti kontaktusok.

A kontaktusokra fókuszálva túlléphetünk a korai szakirodalom értéktelített, gyakran idealizált és romantikus közösségfelfogásán. De ami a legfontosabb: empirikusan alátámaszthatjuk, hogy a modern világunkban egyszerre vannak jelen erős és intenzív belső kapcsolatokra, ám gyenge külső kontaktusokra épülő, markáns határokkal rendelkező közösségek, illetve dezintegrált individuumok, vagy pedig gyenge kötésekkel operáló, bizonytalan határokkal rendelkező közösségek. Saját kutatásaik alapján Wellmann és Leighton szerint a modern élet az utóbbi típusú közösségek kialakulását és működését preferálja. Zárszavukban éppen ezért a gyenge kötések hasznosságára hívják fel a figyelmet. Lehetséges – írják –, hogy a sűrű és intenzív belső kontaktusok erősítik az érzelmi elköteleződést, s jót tesznek a csoportnak. Ám az egyén szempontjából többet hozhat a konyhára, ha inkább több, de kevésbé intenzív kapcsolatot tart fenn, s számos közösség tagjaként éli világát. Ezáltal tulajdonképpen az erőforrásokhoz való hozzáféréseinek esélyét növeli.³

Az, hogy a gyenge kötések nemcsak az egyén, hanem a közösség szempontjából is értékesek Granovetter munkájából (1973) válik világossá. Ő mutatja ki először, hogy a gyenge kötések nagyobb valószínűséggel létesítenek kapcsolatot (képeznek hidat) a közösségek között, mint az erős kötések. A gyenge kötések ereje tehát a makroszociológiai értelmezéseknél is fontos, mert az efféle kapcsolatok összeköttetést teremtenek a társadalmak fragmentált részei között. Granovetter azt is megállapította, hogy minél több hídszerű (gyenge) kötés létezik egy adott közösségben, annál magasabb annak kohéziója. Minél kohézívebb egy közösség, annál inkább képes összehangolt cselekvésre.

Wellmann és Leighton tehát azt állítja, hogy a közösségeket leginkább kapcsolathálóknak alapján lehet kutatni, sőt tulajdonképpen egyenlőségjelet is tesznek a modern közösség és a hálózat között úgy, hogy annak felépítését a személyek közötti interakciókra vezetik vissza. Náluk a közösség tulajdonképpen nem más, mint a kontaktusok által kialakított struktúra. Granovetterrel megtámogatva tehát a társadalomtudományi hálózatelemzés egy nem normatív, alapvetően interakciókra épülő közösségdefiníciót tesz tudományosan elfogadottá, s erős kvantitatív módszertannal operacionalizálhatóvá. A társadalomtudományi hálózatelemzések számunkra különösen fontos megállapításokat tesznek a reciprocitás és a kapcsolati homofília kapcsán. Előbbi a kapcsolatok kölcsönössé válását feltételezi, s az elemzések többnyire megerősítik, hogy idővel a kezdeményezett kapcsolatok nagy valószínűséggel viszonyossá válnak (Csaba–Pál, 2010). A homofília pedig azt jelenti, hogy azok az aktorok, akik

sok hasonló tulajdonsággal rendelkeznek, nagy valószínűséggel állnak szoros kapcsolatban egymással. És fordítva: az egymással szoros kapcsolatban állók nagy valószínűséggel rendelkeznek hasonló tulajdonságokkal. A homofília testvérhipotézise a heterofóbia: feltételezhető, hogy akik nagyon sok ellentétes tulajdonsággal rendelkeznek, nagy valószínűséggel minimális kapcsolatban állnak egymással. Angelusz Róbert és Tardos Róbert munkáiból tudjuk, hogy a magyar politikában érvényesül a kapcsolati homofília, amely erősíti a különböző pártszimpátiával rendelkezők tömbösödését (2011). Angeluszék vizsgálata alapján joggal gondolhatjuk, hogy a magyar társadalomban van egy jobboldali és egy baloldali tömb, 2010 után pedig feltételezhetünk egy masszív szélsőjobboldali blokkot is.

A kutatásunk haszonnal alkalmazhatja a hálózatelemzések nem normatív megközelítését. Ezen keresztül látható ugyanis, hogy a szimbolikus interakcionizmus által leginkább pozitív kontextusban és kooperatív céllal emlegetett interakció nemcsak szép és kellemes, hanem csúnya és kellemetlen is lehet. A hálózatkutatók azonban többnyire elutasítják az interpretatív vagy kulturalista magyarázatokat, és nem tudnak mit kezdeni az identitás, a szimbólumok, a hit, az érték, a jelentés és a rítus fogalmával (White és mtsai., 1976). Ehhez képest nagy változást indukálhat Jan Fushe felszólítása, miszerint „a hálózatkutatásnak foglalkoznia kell a struktúra és jelentés összjátékával” (2009: 51.). A kapcsolatháló-elemzésnek nagyon is szüksége lenne interpretatív módszerekre, amennyiben a hálózat elemei között fennálló kapcsolat jelentését szeretnék megérteni. Mit jelent az interakció a politikában? Egyetértést? Konszenzusra törekvést? Annak jelzését, hogy akivel szóba állok, az fontos szereplője a politikai életnek? Hogyan értelmezzük a médiában megfigyelhető interakciókat? Vajon a kiegyensúlyozottság követelményének tesz eleget a sajtó, ha bemutatja, hogy máshol másként beszélnek a politikáról? Esetleg inkább arról van szó, hogy a nézőinek kíván viszonyítási pontot adni, amelyhez képest könnyebb megfogalmaznunk, mi mit gondolunk, kivel értünk egyet és kivel nem? Lehetséges, hogy az interakciónak az ingroup/outgroup konstrukciók megteremtésében van konstitutív szerepe? Ha ezekről akarunk megbizonyosodni, akkor a politikai kommunikációközösségek mibenlétét aligha lehet csupán a hálózatkutatás eszközeivel megfogni, kikutatni, megérteni.

HOGYAN GONDOLJUK EL A KÖZÖSSÉG ÉS A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ KAPCSOLATÁT?

A tanulmánynak ezen a pontján kísérletet teszek a kutatásunk számára felajánlott „közösség és politikai kommunikáció” értelmezés bemutatására!

Olyan közösség-elgondolást kezdeményezek, amelyben a kommunikációnak az *ingroup/outgroup konstrukcióhoz*⁴ van köze. Ebben a konceptuális keret-

ben, ha nem is pontosan az andersoni értelemben, de egy *elképzelt közösségről* lenne szó, amely mutatkozhat szituatívként, fluidként és efemerként, mint például egy nagygyűlésen vagy egy policy diskurzus köré épülve, de mutatkozhat időben tartós, közös jel- és jelentéstermelést végző, egymással többretegű és sűrű interakcióban álló, de különböző intézményi háttérrel rendelkező entitások viszonyaként. „Elképzelt”, mert nincs szükség a tagok között face-to-face kommunikációra ahhoz, hogy összetartozásukat megvallják és megélik. *Elképzelt* mert létezhet állam alatti, országhatárokon átívelő, de akár azzal egybeeső közösség is – a földrajzi kötöttségtől a kapcsolatháló-elemzések, de az antropológia is elbúcsúzott már (például Brint, 2001). S végül: *elképzelt*, nem pedig *képzelt*, hiszen pusztán egy kommunikátor buzgó aktivitása ellenére sem lehet belebeszélni az emberekbe az összetartozást, amennyiben azok számára az illető ajánlata, illetve a meginvitált továbbiak köre nem elég vonzó, hiteles, megbízható, stb.

A politikai kommunikáció és a közösség viszonyának diszkutálására Horváth Szilvia, illetve Szabó Márton és Szűcs Zoltán Gábor munkái is támpontot adnak. Előbbi a politikai filozófia, utóbbiak a politikaelmélet szemszögén keresztül vizsgálják a diskurzusok szerepét, mibenlétét a politikai közösségek életében. Jelen tanulmány számára különösen hasznos a *rivalizáló kooperáció* elgondolása, hiszen általa a demokrácia egyik jellegzetességeként értelmezhetjük a nyilvános politikai vitákat, ahol napvilágra kerülnek az ellentétek, megmutatkoznak és elmondhatóvá válnak a felek közötti különbségek, ám a vita *intézményesítésével* (Szabó, 2003; Szűcs, 2010: 23–25.), vagy valamiféle *közös tudat* (Horváth, 2013) okán a konfliktus nem eszkalálódik polgárháborúvá.

Az általam javasolt koncepció az alkalmazott nyelvészet által az írott kommunikáció tanulmányozására kialakított diskurzusközösséghez (discourse community⁵) hasonlatosan *választott közösségre* utal, amelybe nem születünk vagy akaratunkon kívül, hanem tudatos döntésünk, és e döntés nyilvánosságra hozatalával kerülünk (Swales, 1990: 9). Anthony Cohenre támaszkodva köthető a közösség a jelentéshez, Cohen így is írja: „Az emberek szimbolikusan konstruálnak közösséget; a jelentés forrásává és tárházává teszik, és az identitásuk referenszév.” (Cohen 1985: 118.). A hálózatelemzésből pedig használható a kontaktusok fontosságát hangsúlyozó elgondolás, amely a közösség határaitól, illetve szerkezetéről árulkodik.

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓKÖZÖSSÉG MEGHATÁROZÁSA

Politikai kommunikáció által meghatározott közösségről beszélhetünk, ha közös jel- és jelentéstermelés zajlik, azonosíthatóan szorosabbak a belső kontaktusok, mint a külsők, megfigyelhetünk bizonyos (kommunikatív) értékeket és szabályokat, illetve van valamiféle időbeli tartósság is.

Javaslatom az, hogy tekintsük ezt a fajta közösséget olyan formációnak, amelynek vannak az alakzathoz kötődő és kulturális aspektusai. Előbbi alatt azt értem, hogy egymáshoz képest hogyan helyezkednek el a szereplők. Intuitíve gondolhatjuk, hogy a baloldali és a jobboldali (Fidesz) közösség alakzata jelentősen eltér, elég csak a vezér/vezérnélküliség problémájára gondolni. Ráadásul úgy tűnik, hogy a baloldal így-úgy, de elműködik vezér nélkül is, tehát feltételezhetjük, hogy ez nem csupán egy rövid átmeneti állapot, amely mondjuk Gyurcsány Ferenc visszatéréséig áll fenn.⁶ Kulturális aspektus alatt pedig a jelek, jelentések, normák, preferált kommunikációs terek és modalitások, illetve jellemző szerepek dimenzióját értem.

Ebben a gondolatkörben nincs szükség a közösség prepolitikai előfeltételeire: a politikai értelemben vett összetartozást nem a vérségi, nyelvi, történeti előzményekre építjük. A közösség körülírásához intézményi keretekre sem támaszkodom, s meghatározott kommunikációs minőséget (racionális, konszenzusra törekvés) sem kötök ki. Nagyon egyszerűen szólva, egy nagygyűlésen történő „*Orbán takarodj!*” skandalás ugyanolyan értékes outgroup konstrukciós eszköz, mint egy Népszabadság-publicisztika vagy mint egy parlamenti képviselő országgyűlési beszéde vagy egy politikus Facebook-posztja.

Ezzel viszont módszertanilag hozzájuk magunkat nehéz helyzetbe, hiszen aligha tárhatók fel egy és ugyanazon operacionalizálási rendben a nagygyűlések történései, a social media, a parlamenti vitapanok és a hagyományos tömegkommunikáció. A módszertani probléma mellett tisztán kell látni e koncepció határait is. Nem állítom azt, hogy minden egyes politikai megszólalás azért születik, mert a kommunikátor egyik, másik, harmadik kommunikáció-közösség tagjaként óhajtja magát láttatni. Miként azt sem gondolom, hogy a politika semmi másról sem szól, mint közösségteremtésről. Félő, nem találok választ arra a kérdésre sem, hogy mi van előbb, a közösség vagy a politikai kommunikáció. Lehetséges, hogy azért nem, mert nincs is minden helyzetre érvényes, egyirányú oksági magyarázat a kettő viszonyában. Ennek megfelelően nem is ambicionálom a kauzalitás felgöngyölítését.

Az viszont elmondható, hogy egy-egy politikai tábor közösségként való működésében a kommunikációnak kiemelt szerepe van. Az általam javasolt definíció relevanciáját alá látszanak támasztani a politikai kommunikátoroknak az utóbbi időben hallható és olvasható fejtegetései, amelyek szerint a politika jelentős részben emberekben, emberek közötti kapcsolatokban, közösségépítésben, és annak lerombolásában gondolkodik.⁷ Illusztratív példaként álljon itt néhány fontosabb megszólalás: a XVIII. Bálványosi Szabadegyetemen elmondott Orbán Viktor-beszéd számunkra nem az illiberális jelző használata miatt érdekes, hanem azért mert világosan kimondtatik: a politikának feladata a közösségépítés.⁸ A közösség mint a Fidesz legfontosabb erőforrása Balog Zoltán nyilatkozatában jelenik meg legvilágosabban: a miniszter 2014 végén nem a közvélemény-kutatások által mért népszerűségvesztéstől, és még csak

nem is a belső ellenségeskedéstől, hanem a politikai közösség felbomlásától tart leginkább.⁹ Ám nemcsak magukra, hanem a baloldalra is időről időre mint közösségre hivatkoznak.¹⁰

A baloldali politikusok pedig nem tiltakoznak ez ellen, bár annak állapotáról eltérően vélekednek. Gyurcsány Ferenc szerint a baloldali közösség él és önazonos, csak össze van zavarodva, mert a sok párt közül nem tudja, hogy melyikre kell szavaznia: kell egy párt, egy vezér és egy program, s az minden nem jobboldali szavazatot besöpör.¹¹ Mások szerint viszont a baloldali közösség, ahogyan 2010 előtt volt, megszűnt. Karácsony Gergely, Tóbiás József és Vágó Gábor mind közösségfogalmakat használ, mikor „új identitásról”,¹² „az emberekkel való kapcsolat átszervezéséről”¹³ vagy „a már létező csoportosulások közötti bizalom és együttmozdulás”¹⁴ kereteinek megteremtéséről beszél. Érezhető tehát, hogy hangsúlyt fektetnek a szavazás pillanatán túli kapcsolatok megerősítésére. Ám annak kimutatása, hogy mindezek anekdotikus elemek vagy tartós mintázatba rendeződő konstellációk, empirikus kutatások szükségesei.

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓKÖZÖSSÉG KUTATHATÓSÁGA

Nézzük a definíciónk egyes elemeinek kutathatóságát! A jeltermelés kapcsán azt kereshetjük, hogy vannak-e hasonlóan vagy típusosan eltérő módon használt jelek a magyar politikai kommunikációban. Az Árpádsávós-zászló, az Erdélyre, illetve az '56-os *pesti srácokra* történő diszkurzív és vizuális szemiozisos sokrétű rendszere valószínűleg ilyen kötőanyag a radikális jobboldalon. A közös jelentésekről leginkább a szóbeli vagy írásbeli kommunikáció kvalitatív tartomelemzésével, illetve a diskurzusok hálózatának vizsgálatával kaphatunk képet: amennyiben ugyanazok az értelmezési keretek hasonló használattal feltűnnek a megszólalók különböző köreiben, akkor azt a kommunikáció teremtette közösség bizonyítékaként foghatjuk fel.

A kontaktusokat az egymással történő szóba állással vizsgálhatjuk. Ha bizonyos szereplők között az interakciós kapcsolatok kizárólagosak vagy legalábbis erősebbek, akkor az ismét egyfajta bizonyíték a politikai kommunikációközösség meglétére. Ez a médiumok esetében a hivatkozásaikkal mérhető. A politikusoknál/civil szervezeteknél megnézhetjük, hogy kikkel szerveznek közös eseményeket a kampányok idején vagy egy adott ügy kapcsán. Az események különösen fontosak kutatásunk számára, ugyanis a politikai kommunikáció élmények teremtésével is hozzájárulhat a közösség kialakításához. A fizikai együttlét, a jelenlét, a bevonódás, az aktivitás által felszabaduló pozitív és hosszú távú érzelmi energiák az elköteleződést erősítik. Az sem véletlen, hogy a Fidesz identitáskonstrukcióit Szabó Ildikó elsősorban a tömegrendezvényeken elhangzott Orbán-beszédekből fejtí vissza (Szabó, 2007). Egy rossz

élmény azonban bénító hatással lehet. Mindennek alapos feltárása résztvevő megfigyelést (is) igényel, így elsősorban a 2006-tal kezdődő időszak feltárásában, illetve a baloldal 2010 utáni újjáépítésének kísérleteiben lehet segítségünkre.

A kommunikációs szabályszerűségeknél olyanokra figyelhetünk, mint például a csatornahasználat. Ha bizonyos médiumokban mindig ugyanaz a jól azonosítható politikusi, szakértői, értelmiségi vagy civil kör képviselői szólalnak meg, akkor érvelhetünk amellet, hogy egyes közösségek meghatározott kommunikációs csatornákat preferálnak. A különböző korszakok vizsgálatával pedig az időbeli tartósságról kapunk képet.

A politikai kommunikációközösség-koncepciója igazán jól az identitásteremtő, identitás erősítő/gyengítő politikai diskurzusokkal telített ügyekben működhet, amelynek feltárásában meríthetünk a szociális és politikai identitás elméletek (vö. Kiss, 2015: 60.), különösen Leonie Huddy megállapításaiból. Huddy a politikai relevanciával bíró szociális identitások kutatására hívja fel a figyelmet, méghozzá úgy, hogy az ingroup belső, saját magáról szóló – többnyire diszkurzív – konstrukcióit, illetve annak változásait (Huddy, 2001: 130–131.) emeli ki.

Megfigyelhetjük például azokat az eseteket, ahol a politikai kommunikáció kinyitja vagy lezárja az addig adottnak gondolt közösségek határait. Vizsgálható, ahogyan bizonyos szereplők megpróbálnak meglévő új identitásokat, új azonosulási mintákat felkínálni, illetve azt, hogy ezt minként fogadják a megcélzottak. A kampányokat is megkísérelhetjük az ingroup/outgroup konstrukció példáinak tekinteni, amikor a pártok és politikusok különféle jelek, jelentések és interakciós utak segítségével igyekeznek vonzó identitást teremteni (1998: polgár, 2002: büszke baloldal) vagy az összetartozást és a közös misziót hangsúlyozni. Minél inkább előtérbe kerülnek az identitásképző elemek (mondjuk, a szakpolitikai javaslatok kárára), annál inkább érvényes lehet elgondolásunk. Olyan helyzetek leírására gondolok, ahol a megszólalók késztést éreznek a „kik (nem) vagyunk?“, „mit (nem) akarunk?“, „milyenek (nem) vagyunk?“, „kiket (nem) támogatunk?“ típusú kérdések megválaszolására. Ezekben az esetekben vizsgálható, hogy a kommunikátorok értelmezései, szemiotikai erőfeszítései, csatornahasználatai között kirajzolódnak-e típusos hasonlóságok és különbözőségek. Valójában a mindhárom korszakra vonatkozó empirikus kutatássorozat lezárultával tudunk majd érvelni amellet, hogy a magyar politikai kommunikáció rendszerváltás utáni története kitermelt-e közösségeket vagy sem, s ha igen, akkor melyek azok jellemzői.

Végül, de nem utolsósorban arról, hogy megkülönböztetünk-e „jó“, illetve „rossz“ politikai kommunikációközösségeket. Különösképpen a populista vagy radikális jobboldalról szóló szakirodalomban van vita arról, hogy például a civil társadalom részei-e a skinhead mozgalmak vagy a bevándorlásellenes csoportosulások. Én a magam részéről követem a Kopecky–Mudde szerzőpá-

ros (2003) útját, vagyis nem zárom ki a radikális jobboldalt a potenciális közösségek közül. Őket politikai tényként kezelem, amennyiben a magyar politika porondján meghatározó és közösségé összeálló tényezőnek mutatkoznak. A normativitásmentes nézőpontom szerint nem szükséges állást foglalni a tekintetben, hogy milyen a „jó” politikai kommunikációközösség, s milyen diskurzusok, jelek, jelentések, kapcsolathálózati alakzatok, csatornahasználati mintázatok jellemzik azt. A kutatás során az elemzés tárgyait sem legitimálni, sem empatikusan bemutatni, sem pedig támadni nem kívánom, a fókusz a közösségek kommunikáció általi konstrukcióján van, a cél annak leírása, megismerése és kategorizálása.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány során a (politikai) kommunikáció és a (politikai) közösség összefüggéseit igyekeztem görcső alá venni, mégpedig azzal a szándékkal, hogy a *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás során megvalósuló empirikus elemzésekhez konceptuális keretet adjak. A politikai kommunikációközösség fogalmi tisztázásához a társadalomtudomány nagyelméletein – deliberáció, szimbolikus interakcionizmus, hálózatelemzés – keresztül vezetett az út. A kutatás nem normatív szemléletéhez illeszkedve amellet érvelek, hogy a politikai kommunikáció egyszerre képes összekötni és elválasztani – integrálni és dezintegrálni a társadalom tagjait. Az így középpontba kerülő közösség-elgondolás a politika identitásteremtő, integratív és dezintegrációs mechanizmusait vizsgálja meg.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatást az OTKA (I12323) támogatja. A kéziratot az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében 2016. november 17-én megvitattuk. Köszönöm a vitán fel szólalók véleményét, illetve a Politikatudományi Szemle által felkért opponens észrevételeit.
- ² Az itt vázolt politikai kommunikáció-fogalom részletes kibontása korábbi munkánkban olvasható (Kiss–Szabó, 2015; Szabó 2014).
- ³ A túl erős elköteleződés személyre gyakorolt negatív hatásairól Elisabeth Frazer írt (Frazer, 1999).
- ⁴ Glózer Rita ellenségkép-kutatásai is hasonló kiindulópontból születtek (lásd: Glózer, 2013; 2014).
- ⁵ Definíciója szerint a diskurzusközösség olyan csoportot jelöl, ahol a tagok a céljukat a kommunikáción keresztül kívánják elérni. A diskurzusközösségek nem kötődnek nyelvi, földrajzi vagy kulturális határokhoz sem. A kötőanyag csupán az, hogy hasonló véleménnyel vannak egy bizonyos kérdésről, azonos diskurzust beszélnek, és hajlandók ezt a nyilvánosság előtt is vállalni (Swales, 1990). Desmond Allison szerint a diskurzusközösségek rendelkezhetnek szervezeti

- hátterrel, de a közösséghez kapcsolódáshoz elegendő a kommunikáció, vagyis az a momentum, amikor az egyén a nyilvánosság előtt világossá teszi az összetartozását a többiekkel (1999).
- ⁶ Sőt, a hátrányból igyekeznek erényt kovácsolni, mint ahogyan az a Figyelőnek adott Vágó Gábor-interjúból világosan látszik, lásd: „Nem lóttak el még minden patront!“. Figyelő, 2014/51-52. szám, 17–19. oldal.
- ⁷ http://gfg.blog.hu/2013/09/08/kozosseg_155; <http://www.hhrf.org/europaiutas/20004/7.htm>
- ⁸ <http://mno.hu/migr/orban-viktor-tusnadfurdoi-beszede-+-video-432398>
- ⁹ Balog Zoltán veszélyesnek tartja a Fidesz beháborúját, mno.hu, 2014. december 20.
- ¹⁰ <http://www.fidesz.hu/hirek/2014-07-03/abszurd-amit-az-ellenzek-csinal/>
- ¹¹ Gyurcsány egyesitené a baloldali pártokat, origo.hu, 2014. augusztus 27.
- ¹² A baloldal válságban van, 168 Óra, 2014. szeptember 15.
- ¹³ Tóbiás: az MSZP győzelemre és nem háborúra készül, hirado.hu, 2014. december 13.
- ¹⁴ „Nem lóttak el még minden patront!“. Figyelő, 2014/51-52. szám, 17-19. oldal.

IRODALOM

- Alexander, C. N. Jr.–Knight, G. (1971): Situated Identities and Social Psychological Experimentation. *Sociometry*, 34 (1): 65–82.
- Alexander, C. N. Jr.–Lauderdale, P. (1977): Situated Identities and Social Influence. *Sociometry*, 40 (3): 225–233.
- Alexander, C. N. Jr.–Wiley, M. G. (1992): Situated Activity and Identity formation. In: Rosenberg–Turner (eds.): *Social Psychology: Sociological Perspectives*. New Brunswick, Transaction Publishers.
- Allison, Desmond (1999): *Language testing and evaluation: an introductory course*. Singapore University Press.
- Amit, Vered–Rapport, Nigel (2002): *The Trouble with Community: Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. London, Pluto.
- Andersen, Heine (1990): Morality in Three Social Theories: Parsons, Analytical Marxism and Habermas. *Acta Sociologica*. 33 (4): 321–339.
- Anderson, Benedict (2006): *Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan–Atelier.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciáspirál. In: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 347–382.
- Blumer, Herbert (1969): *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- Brint, Steven (2001): Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept. *Sociological Theory*, 19 (1): 1–23, March 2001.
- Charon, Joel M. (2007): *Symbolic interactionism: An introduction, an interpretation, an integration*. New Jersey, Upper Saddle River.
- Cohen, Anthony (1985): *The Symbolic Construction of Community*. London, Tavistock.
- Collins, Randall (2008): *Violence: A Micro-sociological Theory*. Princeton University Press.

- Csaba Zoltán László–Pál Judit (2010): A negatív kapcsolatok alakulása és hatása: elméleti áttekin-
tés és empirikus tesztelés két középiskolai osztályban. *Szociológiai Szemle*, 2013/3., 4–34.
- Frazer, Elisabeth (1999): *The Problem of Communitarian Politics. Unity and conflict*. Oxford, Oxford
University Press.
- Freeman C., Linton (2004): *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of
Science*. Vancouver, Empirical Press.
- Fushe, Jan–Sophie Mützel (2011): Tackling Connections, Structure, and Meaning in Networks:
Quantitative and Qualitative Methods in Sociological Network Research. *Quality & Quantity*,
45, 1067–1089.
- Fushe, Jan (2009): The Meaning Structure of Social Networks. *Sociological Theory*, 27:1.
- Gastil, John–Levine, Peter (2005) (ed): *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective
Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Fransisco, Jossay Bass.
- Glózer Rita (2013): A „cigányok” mint ellenség diszkurzív konstrukciói a hazai online szélsőjobb-
oldali médiában. In: Bogdán M.–Feischmidt M.–Guld Á. (eds.): „Csak másban”. *Roma reprezen-
táció a magyar médiában*. Budapest–Pécs, Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció és Médiatudo-
mányi Tanszék. 123–140.
- Glózer Rita (2014): A nemzet helyreállítása a magyarországi nemzeti radikális mozgalom ellen-
ségtematizáló diskurzusaiban. In: Feischmidt M. (eds.): *Nemzet a mindennapokban. Az újnaci-
onalizmus populáris kultúrája*. Budapest, L'Harmattan. 159–208.
- Goffman, Erving (1959): *The presentation of self in everyday life*. New York, Anchor Books.
- Goffman, Erving (1963): *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*.
Free Press of Glencoe.
- Granovetter, Mark (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6): 1360–
1380.
- Griffin, Em (2003): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat Kiadó.
- Gutmann, Amy–Thompson, Dennis (2004): *Why Deliberative Democracy?* Princeton University
Press.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and
Democracy*. MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2011): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Hódi Sándor (1987): Azonosságkeresés – identitástudat. [http://adattar.vmmi.org/cikkek/13842/
hid_1987_02_11_hodi.pdf](http://adattar.vmmi.org/cikkek/13842/hid_1987_02_11_hodi.pdf)
- Hollstein, Bettina (2011): Qualitative Approaches. In: John Scott–Peter J. Carrington (eds.): *Sage
Handbook of Social Network Analysis*. London–New Delhi, Sage.
- Horváth Szilvia (2013): *A Demokrácia és a Politikai. Egy retorikai–diszkurzív demokrácielmélet vázlat.*
Doktori Disszertáció, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola. Kézirat.
- Huddy, Leonie (2001): From social to political identity: A critical examination of social identity
theory. *Political Psychology*, 22 (1): 127–156.
- Jacobson, Roman (1960): Linguistics and Poetics: Closing Statement. In: Sebeok, Thomas (ed): *Style
in Language*. MIT Press, 350–377.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Körösenyi András (szerk.): *Ma-
gyar politikai rendszer*. Budapest, megjelenés alatt.

- Kiss Balázs (2015): Politikai közösség kilencven perc alatt. *Politikatudományi Szemle*, XXIV. évfolyam, 2. szám, 57–87.
- Kopecky, Petr–Mudde, Cas (2003): Rethinking Civil Society. *Democratization*, 10 (3): 1–14.
- Malinowski, Bronislaw (1936): The problem of meaning in primitive languages. In: Ogden, Charles K.–Ivor A. Richards (szerk): *The meaning of meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. Supplement I. 296–336.
- Nagy Péter (2013): *A virtuális térben élő fogyasztó. Fogyasztás és identitás a Second Life világában*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Swales, John M. (1990): *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
- Szabó Gabriella (2014): *Kommunikáció és Integráció: A magyar médiatörvények európai vitája*. Budapest, L'Harmattan.
- Szabó Ildikó (2007): A nemzet fogalmi konstrukciója a Fidesz diskurzusaiban 1998 és 2006 között. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évfolyam, 3. szám, 129–159.
- Szabó Márton (2003): A politikai vita tudományos státusa. In: Pesti Sándor–Szabó Máté (szerk.): *„Jöjj el szabadság”: Bihari Mihály 60. születésnapjára készült ünneplő kötet*. Budapest, Rejtjel Kiadó. 547–562.
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat*. Budapest, L'Harmattan.
- Takács Károly (2011): *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_08_Kapcsolathalo_elemzes_szerk_Takacs_Karoly/index.html.
- Wellmann, Barry–Leighton, Barry (1979): Networks, Neighborhoods, and Communities Approaches to the Study of the Community Question. *Urban Affairs Quarterly*, 14 (3): 363–390.
- White, Harrison C. (1992): *Identity and Control*. Princeton, Princeton University Press.
- White, Harrison C.–S. A. Boorman–R. L. Breiger (1976): Social structure from multiple networks: I. Blockmodels of roles and positions. *American Journal of Sociology*, 81 (January): 730–780.

KOMMUNIKÁCIÓS HÁLÓZATOK ÉS POLITIKAI KÖZÖSSÉG

HÁLÓZATELEMZÉSI MÓDSZEREK ALKALMAZÁSA A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ TÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSÁBAN.

Bene Márton

(MTA TK Politikatudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

A dolgozat célja bemutatni, hogy a hálózatelemzési módszerek miként alkalmazhatók a politikai kommunikáció és a politikai közösségek történetének kutatásában. A tanulmány részletesen elemzi az 1992 augusztusában megjelent Csurka-tanulmányt övező közéleti polémia kommunikációs hálózatait. Az eset során a nyilvánosan hozzáférhető kommunikációt folytató 168 szereplő hivatkozási, diszkurzív, valamint csatornahasználati kapcsolatait vizsgáltuk meg, amelyből az derült ki, hogy az adott pillanatban a magyar politikai nyilvánosság nagyfokú integráltságot mutatott. Az integráltság elsősorban a nyilvánosság egészének figyelmét kiejtő kulcsszereplők tevékenységének, valamint a dolgozat szalonképtelenné minősítésének volt a következménye. A dolgozat körüli interakciók folyamán a vita tárgyát képező tanulmánnyal kapcsolatban megengedőbb megszólalók a nyilvános diskurzus perifériájára szorultak. Az integrált nyilvánosság alatt azonban megjelent három diszkurzív protoközösség körvonala, s ezek láthatóvá tették az MDF által megjelenített politikai közösség repedéseit is.

Kulcsszavak: politikai közösség ■ radikális jobboldal ■ Csurka-tanulmány ■ hálózat-elemzés ■ integráció ■ diszkurzív hálózat ■ politikai kommunikáció

1992. augusztus 20-án nagy port kavaráó írás jelent meg a Magyar Fórum című lapban Csurka István tollából.¹ A számos reakció jól jelzi, hogy sokan érezték kihívásnak, egyenesen ellenséges támadásnak a benne írottakat. A politikai élet reagált a kihívásra, amely heteken át tartó élénk közéleti polémiához vezetett. E polémia hálózatos szerveződésének leírásával egy kiélezett pillanatra vonatkozóan nyerhetünk betekintést a magyar politika kommunikációs működésébe. Jelen tanulmány elsődleges célja a Csurka-eset elemzésén keresztül bemutatni, hogy miként használja fel a projekt² a hálózatelemzés módszereit a kutatás központi kérdéseinek megválaszolásában. A dolgozat első részében röviden felvázolom kutatásunk legfontosabb elemeit, majd az alkalmazott módszert mutatom be részletesen. A dolgozat második részében az első empirikus adatfelvétel eredményeit, az 1992-es Csurka tanulmányt követő közéleti polémia kommunikációs hálózatait elemzem.

LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK

Megközelítésünk néhány tekintetben eltér a bevett hálózatelemzési megközelítésekétől, mégpedig azért, mert más az alkalmazásának célja és fókusza. Az egyik fő különbség, hogy míg a hálózat kutatás többnyire személytelen adatokon dolgozik, esetünkben fontos a csomópontokat képező szereplők személye is. A személytelen adatokon dolgozó hálózatelemzések általánosítható tendenciákat akarnak feltárni, valamint oksági magyarázatokra és hatásokra fókuszálnak, ezért a csomópontok hálózati és egyéb attribútumai, nem pedig azok személye érdekli őket. Ezzel szemben kutatásunk konkrét politikai szereplők viszonyainak feltárására fókuszál, arra, hogy e szereplők kommunikációja és az azon keresztül létrejött kapcsolataik milyen közösségi mintázatokat rajzolnak ki. Éppen ezért megközelítésünk sokkal inkább leíró, mint magyarázó jellegű. Az alkalmazott hálózatelemzés legnagyobb előnye a kutatás számára, hogy makroszinten egzakt módszerekkel teszi megragadhatóvá a politikai kommunikáció által megtestesített politikai közösséget vagy közösségeket. Mezoszinten, az egyes közösségek, részközösségek szintjén, a kvantitatív eszközök mellett a hálózatelemzés fontos hozzáadott értékének számítanak a vizualizációs eszközök is, amelyek segítségével a közösségek belső viszonyainak áttekinthető és jól alátámasztható elemzését végezhetjük el.

A lehetőségek mellett azonban nem elhanyagolható korlátokkal is számolnunk kell a hálózatelemzés kapcsán. Ezek a korlátok elsősorban a hálózatelemzés közösségkonceptiójához kötődnek, ugyanis a közösségeket az aktorok közötti kapcsolatok alapján különítjük el. Fontos azonban, hogy ezek a kapcsolatok – a valódi kapcsolatokkal ellentétben – homogén jellegűek. Két aktor közötti kapcsolatnak az interakciót, valamint a hasonlóságot tekintjük, azonban interakció és interakció, valamint hasonlóság és hasonlóság között minőségi különbséget nem teszünk, csak mennyiségit. Az interakciók és hasonlóságok heterogenitását tehát a kvantitatív hálózatelemzés nem tudja megragadni.

A hálózatelemzés a politikai közösségek feltárásának csak a kiindulópontját jelenti. A kirajzolódó közösségeket a kutatás későbbi fázisában kvalitatív módszerekkel elemezzük, s ez feloldhatja a módszer rigiditásából fakadó korlátokat.

Aktorok és viszonyok

A projekt során mindig konkrét esetek kapcsán vizsgálunk hálózatokat. Minden korszakból³ három esetet⁴ választunk ki, és az ezek körül kirajzolódó nyilvános kommunikációt vizsgáljuk hálózatelemzési eszközökkel. Egy esethez több hálózat is tartozik, azonban minden hálózat egy adott eset kommunikációs tevékenységét rögzíti különböző módokon. A hálózat szereplőkből és a köztük lévő kapcsolatokból áll.

Aktorok

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy kiket tekintünk aktoroknak a hálózatban. Elméleti döntésünk értelmében hálózatunk aktora minden olyan szereplő, aki az adott esetben nyilvános kommunikációt folytat. Kommunikátor lehet médium, szervezet, intézmény, politikus vagy egyéb természetes személy. Hálózatunk tehát heterogén jellegű, ötvöz minden kommunikáló szereplőt. Ennek a döntésünknek vannak hátrányai és előnyei. Az eltérő típusú „kommunikátorok” természetükből fakadóan eltérő módon folytatnak kommunikációt. Egy médium minden bizonnyal többet kommunikál, mint egy politikus, és gyakrabban hivatkozik más kommunikátor megszólalásaira. A nagymértékű variancia akkor is elkerülhetetlen lenne, ha aktorainkat egyetlen szereplőtípusra korlátoznánk: egy vezető politikus és egy kevésbé ismert képviselő, vagy éppen egy napilap és egy hetilap kommunikációmódjában szintén jelentős eltérések lehetnek. Mégis, ezeket a természetes eltéréseket az elemzés során szem előtt kell tartani. A heterogén hálózat legfontosabb előnye az, hogy a kommunikációs hálózat a maga valójában, torzítatlanul tárul fel előttünk: típustól függetlenül azok a kommunikátorok kerülnek központi pozícióba, akiknek a hangja valóban a lehangosabban hallatszik az adott eset nyilvános diskurzusában.

Az egyes esetek leírásakor a hálózatban szereplők körét hólabda-módszerrel jelöljük ki. Kezdőpontjaink az országos médiumok,⁵ ezeknek a hivatkozásain keresztül bővítjük szereplőink körét. A hivatkozott szereplőknek (természetes személyek, szervezetek, intézmények, további médiumok) szintén összegyűjtjük az esettel kapcsolatban elhangzott nyilvános megnyilatkozásait, és az általuk hivatkozott szereplőkkel tovább bővítjük az adatbázist. Mindezt a „kör” bezárulásáig folytatjuk, azaz addig, amikor már nem bővíthető új szereplőkkel az adatbázis.⁶ Ezáltal az esemény jelöli ki a kommunikációs szempontból fontos aktorok körét (lásd: Kiss, 2016): a médiumokon kívül megszólaló, de reakciót kiváltani képtelen szereplőt nem tekinthetjük kommunikációs szempontból fontos aktornak.

Kapcsolatok

A kutatás során többféle kapcsolatot vizsgálunk a hálózat aktorai között. Az első és egyúttal legfontosabb vizsgált kapcsolat az interakció.

Az interakció az egész projekt egyik központi fogalma (Kiss és mtsai., 2014; Szabó–Bene, 2015a és 2015b; Szabó és mtsai., 2015 stb.). Megközelítésünk alapján az interakció önmagában, tartalmától függetlenül is a politikai közösség lényegi meghatározója (lásd: Szabó, 2016). Ehelyütt interakciónak a hivatkozást tekintjük. A nyilvános kommunikációban más aktornak az eset kapcsán elhangzott kommunikációjára történő hivatkozást rögzítjük interakcióként, ezáltal pedig kapcsolatként. Ha „A” aktor hivatkozik „B” aktorra, akkor a két szereplő között kapcsolat létesül, mégpedig oly módon, hogy a kapcsolat irá-

nya „A” aktor felől mutat „B” aktor felé. Az interakció tehát egy akciót (nyilvános megnyilatkozás) és a vele kapcsolatos reakciót foglalja magába, ahol is mindkettő nyilvános megnyilatkozás.

A hálózatelemzést azonban nem csak az aktorokkal és interakciókkal kapcsolatban alkalmazzuk, hanem más dimenziók, így a csatornák és a diskurzusok elemzésében is. Ilyenkor nem közvetlen kapcsolatokat vizsgálunk, hanem hasonlóságon alapuló kapcsolatokat hozunk létre. Ezeket egyoldalúvá transzformált kétoldalú hálózatok segítségével elemzem. A kétoldalú hálózatok (two-mode network; bipartite network – lásd: Davis és mtsai., 1941, Borgatti és mtsai., 2013) olyan hálózatok, amelyek két aktortípus közötti kapcsolatokat vizsgálnak. A csatornák elemzésekor az aktorok egyik típusát a természetes személyek (politikuskok, szakértők, értelmiségiek stb.), másik típusát pedig a médiumok adják. A kétoldalú hálózatban csak a különböző típusú szereplők kapcsolódhatnak egymáshoz, azonos típusú szereplők között nem lehet kapcsolat. Jelen esetben tehát természetes személyek kapcsolódnak médiumokhoz, ugyanakkor nem kapcsolódhatnak más természetes személyhez, vagy médiumok médiumokhoz. A kapcsolat definíciója esetünkben az, hogy melyik politikai szereplő melyik médiumban nyilvánul meg közvetlenül. Ha „A” politikus interjút ad „x” tévének, akkor „A” politikus és „x” médium között van egy kapcsolat.

Az elemzés érdekében azonban érdemes egyoldalúvá alakítani a kétoldalú hálózatot (lásd: Borgatti és mtsai., 2013). Az egyoldalúvá alakítás azt jelenti, hogy az elemzett hálózatunkban a két aktortípus közül csak az egyiket jelenítjük meg. Ha a hálózatunkat a természetes személyek irányába alakítjuk át, akkor az így létrejövő egyoldalú hálózatunkban a természetes személyek lesznek az aktorok, míg a hálózat a közöttük létrejövő kapcsolatokról áll. Következésképpen két természetes személy között akkor létesül kapcsolat, ha az eredeti kétoldalú hálózatban mindketten ugyanahhoz a médiumhoz kapcsolódtak, azaz ugyanabban a médiumban nyilvánultak meg. Annál erősebb a kapcsolat két személy között, minél inkább ugyanazokban a médiumokban szólnak meg. Hasonlóképpen: ha a médiumok irányába homogenizáljuk a hálózatot, akkor két médium között annál erősebb a kapcsolat, minél hasonlóbb a rajtuk keresztül megszólaló politikusok köre.⁷

Mindezek alapján látható, hogy a csatornák dimenziója miként jelenik meg a hálózatelemzési módszerünkben. A hálózat szereplőit csatornákhöz rendeljük, majd az átalakítás után a közöttük lévő kapcsolatokat a használt csatornák hasonlósága fogja mutatni. „A” és „B” között akkor van erős kapcsolat, ha nyilvános kommunikációjukat nagyon hasonló csatornákon keresztül folytatják. Értelemszerűen a csatornahálózat az aktorok szempontjából homogén, azaz az egyoldalúvá történő átalakítást követően csak egy aktortípust (természetes személy vagy médium) mutat – hiszen közvetlen kommunikációra csa-

tornákat csak a természetes személyek tudnak használni, miként csatorna is csak médium lehet.

A kétoldalú hálózat elemzésénél nem szabad elfelejtenünk, hogy itt két aktor közötti kötés pusztán hasonlóságot jelent, nem pedig valódi interakciót. Ezáltal azonban megvizsgálhatjuk, hogy önmagában a csatornahasználat hasonlósága létrehoz-e közösségeket a magyar politikai kommunikációs térben. De a hálózat nem csak arra használható fel, hogy „csatornahasználó közösségeket” különítsünk el, hanem arra is, hogy megnézzük, hogy a korábban akár az interakciós hálózat alapján, akár más, elméleti szempontból elkülönített közösségek mennyiben különböznek csatornahasználatukban.

Hasonló elven elemzem a kutatás harmadik dimenzióját jelentő diskurzusokat is. Itt részben Philip Leifeld adatgyűjtési koncepciójára támaszkodom (Leifeld, 2012), de elemzési eszközeink megegyeznek a többi, hálózatunk esetében használt eszközökkel. Itt is kétoldalú hálózatot hozunk létre, ahol az egyik oldal szereplői megegyeznek az interakciós hálózatunk szereplőivel. A másik oldalt viszont ebben az esetben nem egyéni vagy kollektív létezők, hanem diszkurzív keretek (*frame*) adják. Mit jelent ez a gyakorlatban? Kvalitatív tartalomelemzés segítségével elkülönítünk az adott esetre jellemzőnek tekintett értelmezési kereteket, azaz az esethez viszonyulás olyan általánosabb mintáit, amelyek leírják az általános diskurzust. A csatorna-hálózathoz hasonlóan első lépésben itt is kétoldalú hálózatot hozunk létre. Az egyes szereplőket a megnyilatkozásaik alapján az elkülönített keretekhez rendeljük hozzá; a szereplők tehát nem egymáshoz, hanem a diszkurzív keretekhez kapcsolódnak.

A kétoldalú hálózatot most is átalakítjuk egyoldalú hálózattá: csak az interakciós hálózatból ismert aktorok szerepelnek benne, akik között a kapcsolatot a nyilvános megnyilatkozásaikban használt diszkurzív keretek hasonlósága adja. Annál erősebb kapcsolat áll fenn két aktor között, minél több a közös értelmezési keretük. Ezáltal diskurzusközösségeket hozhatunk létre, vagy találhatunk a diszkurzív közösségek között közvetítő szereplőket.

A diskurzushálózat-elemzés további lehetőségeket is rejt magában. Az egyoldalú hálózattá alakítás logikáját itt is megfordíthatjuk, azaz a személyek helyett a diszkurzív keretek felé alakíthatjuk át a hálózatot. Ebben az esetben két diszkurzív keret között akkor erős a kapcsolat, ha ugyanazok a szereplők használják őket. Egy ilyen hálózat lényegében megrajzolja a diskurzus térképét, megtalálhatjuk az egymással erősen összefüggő kereteket, vagyis azokat, amelyeket a diskurzus résztvevői gyakran alkalmaznak együtt. Hangsúlyozni kell, hogy a keretek összefüggése alatt itt a használatban megfigyelhető együttjárást értjük, nem pedig a logikai vagy más jellegű összefüggésüket.

Ezek a dimenziók a politikai közösségképződés dimenziói, tehát a politikai közösségeket az összes dimenzió figyelembe vételével kell leírunk. A többféle létrehozott hálózat azonban csak az adott dimenzióra vonatkozóan rögz-

zíti a politikai közösséget, közösségeket. Az eredmények szintetizálását megkönnyíti, hogy mindegyik hálózatban ugyanazok az aktorok szerepelnek. A hálózatelemzésből kirajzolódó politikai közösségeket ezek együttes értelmezéséből, valamint egymásra vetítéséből határozhatjuk meg.

1. táblázat. Az egyes esetek kapcsán vizsgált hálózatok

Dimenzió	Aktorok	Kapcsolat	Hálózattípus	Kapcsolat jellege
Interakció	Kommunikátorok	Hivatkozás	Egyoldalú hálózat	Súlyozott ⁸ , irányított ⁹
Csatorna	Természetes személyek	Csatorna-használat hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus
	Médiumok	Megszólalói kör hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus
Diskurzus	Kommunikátorok	Értelmezési keretek használatának hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus
	Értelmezési keretek	Használói kör hasonlósága	Kétoldalú hálózatból átalakított egyoldalú hálózat	Súlyozott, szimmetrikus

A HÁLÓZATOK ELEMZÉSE

A közösségek elkülönítésekor a legfontosabb általunk használt mutató a modularitás. A modularitás egy adott közösségfelosztás „jóságát” méri (lásd: Clauset és mtsai., 2004). Azt nézi, hogy az adott közösségen belül mennyivel van több kötés, mint amennyi véletlenül is várható lenne egy hasonló karakterisztikákkal rendelkező hálózat esetében (csomópontok, kötések száma). A mérőszám maximális értéke 1, ez a közösségek tökéletes elkülönülését jelzi. 0 érték esetében a felosztott közösségeken belül nem összpontosul több kötés, mint amennyi véletlenszerűen várható lenne. A mutató minimális értéke $-0,5$, a negatív érték pedig azt jelenti, hogy kevesebb kötés összpontosul a közösségeken belül, mint azt véletlenszerűen várhatnánk. Bár nehéz pontosan meghatározni, hogy mekkora modularitás-értéktől beszélhetünk releváns közösségstruktúráról, elfogadhatónak tartjuk az irodalomban gyakorta használt $0,3$ -as értéket, mint viszonyítási pontot (Clauset és mtsai., 2004).

Nem csak előre meghatározott közösségfelosztások „jóságát” mérhetjük, hanem léteznek modularizáció, maximalizáló algoritmusok is, amelyek célja megtalálni a legnagyobb modularitásértéket adó közösségfelosztást. Mi ezek közül a kötés közöttiségen alapuló közösségfelosztás algoritmusát használjuk, hiszen ez súlyozott és irányított hálózatok esetében is használható (lásd: Newman–Girvan, 2004). Az algoritmus lényege, hogy úgy próbál a hálózatkban értelmes közösségeket elkülöníteni, hogy eltávolítja a legmagasabb közöttiség értékekkel rendelkező kötéseket, azaz azokat, amelyeken a legtöbb legrövidebb út halad át. Ezt azért teszi, mert feltételezi, hogy az ilyen kötések azért vannak középponti szerepben, vagyis azért tudja két csomópont legkönnyebben ezen a kötésen keresztül megközelíteni egymást, mert elkülönülő közösségeket kapcsolnak össze. Ezért ezek eltávolításával egymástól teljesen elkülönülő közösségekhez jutunk. Ez iteratív folyamat, aminek a során minden lépésben más kötés eltávolításával újabb és újabb közösségfelosztásokhoz jutunk. Az algoritmus azt a felosztást tárja elénk, amelyik a legnagyobb modularitás értékkel rendelkezik.

Nem csak a konkrét közösségek elkülönítése érdekel minket, hanem a teljes magyar politikai közösségnek az esetekből kirajzolódó kommunikációs szerkezete is. Ehhez három további mérőszám^{10, 11, 12} bevonásával öt ideáltípust különítettünk el az alapján, hogy a kötések miként oszlanak el a csomópontok között:

(1) a klasztermentes kohézív hálózatot, amely egyetlen, egymással élénk kapcsolatban lévő, további elkülönülő közösségekre nem bomló szerkezetet mutat;

(2) a kisvilág hálózatot (Watts–Strogatz, 1998), amely egymással élénk kapcsolatban álló olyan klaszterekből áll, amelyek belül sűrű kapcsolatokkal jellemezhetők;

(3) a polarizált hálózatot, amelyben egymástól élesen elváló, belül viszont sűrűn összekapcsolódó közösségek találhatók;

(4) a centrum–periféria hálózatot (Borgatti–Everett, 1999), amelyben egy sűrű kapcsolathálóval bíró maghoz számos perifériaszereplő kapcsolódik, akik azonban egymáshoz nem kapcsolódnak;

(5) diffúz elrendezésű hálózat, amelyben nincsenek közösségek, sem kohézió, a csomópontok között pedig nagy távolságok vannak.

Az ideáltípusok alkalmasak arra, hogy a teljes kommunikációs nyilvánosság struktúráját jellemezzék. Az öt ideáltípus a nyilvánosság közösségstruktúrájának eltérő formáit ragadja meg. Az ideáltípusok a teljes nyilvánosság szerkezetének időbeli változásának leírását is lehetővé teszik. Az öt ideáltípusról bővebben lásd: Szabó és mtsai., 2015, valamint a melléklet 1. ábráját.

ESETTANULMÁNY¹³ A CSURKA-DOLGOZAT ESETÉNEK
KOMMUNIKÁCIÓS HÁLÓZATAIRÓL

Csurka István 1992. augusztus 20-án a Magyar Fórumban publikálta nagy port kavart tanulmányát, amelyben radikális bírálatát adta a rendszerváltás óta eltelt időszaknak, súlyosan kritizálva pártja kormányzati teljesítményét is. Egyúttal a tanulmány a magyar radikális jobboldali politikai közösség létrejöttének egyik első lépcsőjeként is felfogható – egy évvel a tanulmány publikálása után Csurka István körül formálódott az első életképes radikális jobboldali formáció, a MIÉP.

Az adatfelvétel több szakaszból állt. Miután összegyűjtöttünk és digitalizáltunk minden fellelhető médiaanyagot (napilapok, hetilapok, televízió, rádió) a Csurka-esetről, 9 kódoló rögzítette, hogy a médiumok milyen szereplőkre (természetes személyek, szervezetek, egyéb médiumok) hivatkoznak, milyen szereplőket szólítanak meg közvetlenül, valamint azonosították minden megszólalás pontos elsődleges helyét. Hivatkozásnak tekintettünk az adott időszakban történt, megvalósult, a nyilvánosság számára elérhető kommunikációra történő minden utalást. Csak elsődleges hivatkozásokat rögzítettünk, tehát ha „A” szereplő hivatkozik „B” olyan kommunikációjára, amely tartalmaz hivatkozást „C” kommunikációjára, akkor csak „A” és „B” között rögzítettünk kapcsolatot, „C”-re való hivatkozást csak „B”-nél rögzítettük, „A” esetében nem. Ezt követően összeállítottunk egy adatbázist minden természetes szereplő és szervezet összes megnyilatkozásáról. Egy három fős csoport a megnyilatkozások átnézése után elkülönített az esetre jellemző és átfogó 11 értelmezési keretet, amelyet aztán a teljes kutatócsoport megvitatott, tesztelt, majd az értelmezési keretekért felelős kutatók ennek megfelelően átdolgoztak (az értelmezési kereteket lásd a melléklet 1. táblázatában). A következő körben 10 kódoló között felosztottuk az egyes természetes szereplőket és szervezeteket. A kódolók rögzítették az azok megnyilvánulásaiban található hivatkozásokat, továbbá a megnyilatkozásokat hozzárendelték az egyes értelmezési keretekhez. Végezetül megvizsgáltuk, hogy milyen értelmezési keretek lehettek fel a médiumok saját tartalmaiban: véleménycikkekben, olvasói levelekben és az interjúkérdésekben megfogalmazott értelmezésekben.¹⁴

EREDMÉNYEK

Elsőként a hivatkozási hálózat elemzését végezzük el. A hálózat alapjellemzőit az 2–4. táblázat mutatja.

2. táblázat. A hivatkozási hálózat alapjellemzői

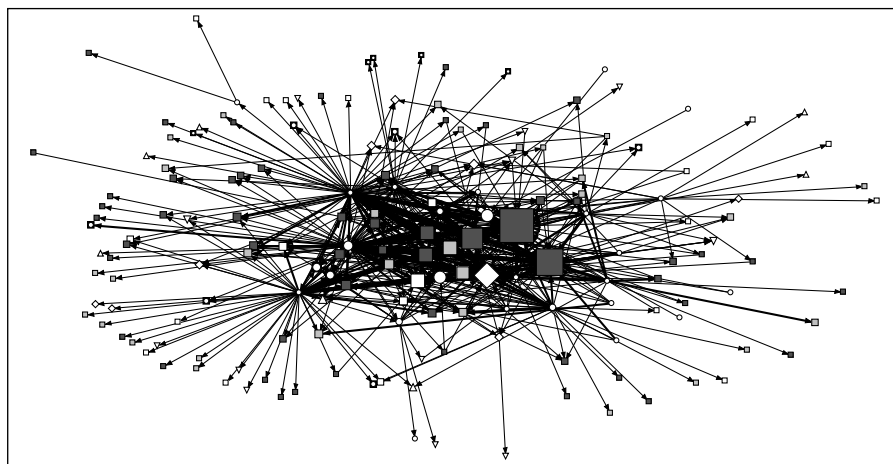
	Csomópontok száma	Kötések száma	Hivatkozások száma (kötések súlyának összege)	Kötések átlagos súlya (szórás)
Hivatkozási hálózat	168	501	694	1,39 (0,99)

3. táblázat. Az aktorok megoszlása státusz szerint

Státusz	Médium	Politikus	Szakértő	Értelmiségi	Szervezet	Külföldi médium
Aktorok száma	24	103	12	7	9	13

4. táblázat. A politikusok megoszlása pártok szerint

Párt	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
Politikusok száma	46	15	2	10	7	5	18

1. ábra. A hivatkozási hálózat. A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékkel ($\alpha=0,5$). \square = politikus; \circ = médium, \triangle = értelmiségi, ∇ = szakértő, \diamond = szervezet, \blacksquare = külföldi médium. Sötétszürke = kormánypárti politikus (MDF, FKGP, KDNP), világosszürke = ellenzéki politikus (SZDSZ, MSZP, Fidesz), fehér = egyéb (nem politikus vagy egyéb párt).

Láthatjuk, hogy meglehetősen nagyszámú szereplő aktivizálta magát a Csurka-esetben: 168 szereplő fejt ki hivatkozható kommunikációt. Az aktorok státusz szerinti megoszlásából (2. táblázat) jól látható, hogy a nyilvánosságot a politikusok megszólalásai dominálták, az eset során megnyilatkozó szerep-

lők majdnem kétharmada politikus volt. Elsősorban az MDF politikusai voltak aktívak, minden bizonnyal annak köszönhetően, hogy a Csurka-dolgozat éppen a párt által megtestesített politikai közösségre jelentett kihívást, állásfoglalásra készítette a közösség tagjait.

A kötés közöttiségen alapuló közösségfeltáró algoritmus (továbbiakban KKA) maximum modularitásának értéke alig nagyobb, mint 0 (0.00799), tehát a hivatkozási hálózat egésze meglehetősen integráltnak mondható, nem lehet egymástól elkülönülő csoportokra bontani.

Mivel elkülönülő közösségekre nem bukkantunk a hivatkozási hálózatban, az interakciós teret egészében is érdemes megvizsgálnunk. Milyen interakciós szerkezetet mutat a teljes megszólaló politikai közösség, ha részközösségek nem különülnek el a hálózatban? Milyen típusú integrációról beszélhetünk? Az 1. ábra sokat mondó azzal kapcsolatban, hogy milyen irányban érdemes tovább lépünk. A centrum–periféria-elemzés megerősíti sejtésünket: a 0.486-os fitness érték kellően magas ahhoz, hogy elfogadjuk: hálózatunk centrum–periféria-struktúrát mutat.

Az algoritmus azt is megmutatja, hogy a magon belüli sűrűség 1,345, míg a periféria csomópontok között mindössze 0,006. A centrum és a periféria között élénk kapcsolatok vannak, azonban nagyobb a sűrűség a centrumból a perifériára irányuló kapcsolatok esetében (0,145), mint az ellentétes irányban (0,078). Ez azt jelenti, hogy a centrum inkább hivatkozik a perifériaszereplőkre, mint fordítva. Ez elsősorban a centrumba került médiumoknak köszönhető, azonban figyelemreméltó, hogy ezek a médiumok nem csak a leghivatkozottabb szereplőket keresik, hanem a kevésbé jelentős szereplőkre is hivatkoznak.

A hálózat centralizáltságát illetően a hivatkozások megoszlásából azt láthatjuk, hogy a 168 közül 14 szereplő birtokolja az összes hivatkozás 56%-át, négy aktor pedig kirívóan sok hivatkozással rendelkezik: Antall József (72), Debreczeni József (57), az MDF (52) és Csurka István (39). Csaknem minden harmadik hivatkozás e négy szereplőre valamelyikére irányul (31,7%).

Ez még látványosabb, ha csak a természetes személyek egymásra történő hivatkozásait vesszük szemügyre. Antallra és Debreczenire irányul az összes hivatkozás 60,5%-a, Csurkával együtt a 69%-a. Az is figyelemre méltó, hogy a természetes személyek hivatkozási hálózatában mindössze 16 szereplőre történik hivatkozás, annak ellenére, hogy a hálózatban összesen 124 szereplő található, márpedig ők mind megnyilvánulnak az ügyben. Többségükre azonban nem a természetes személyek, hanem a médiumok hivatkoznak.

Mivel három természetes szereplő ilyen jelentős mértékben kiemelkedik az összes aktor közül, ezért azt is megvizsgáltam, hogy lehet-e csak a hozzájuk fűződő viszony alapján kisebb csoportokat elkülöníteni a hálózatban. Ehhez olyan hálózatot hoztam létre, amelyben csak az Antall Józsefre, Debreczeni Józsefre és Csurka Istvánra történő hivatkozások maradtak bent. 57 olyan szereplő van a hálózatban, aki legalább az egyikükre hivatkozik, a maradék 111

szereplő nagy része senkire sem hivatkozik. Összességében kijelenthető, hogy Antall József, Debreczeni József és Csurka István együttesen integrálja a diszkurzust: a szereplők jelentős része az ő megszólalásaikra kapcsolódik rá.

Azt is érdemes megvizsgálnunk, hogy a hivatkozások hogyan oszlanak meg az egyes szereplőtípusok és pártok között. Ezt mutatja a 5. táblázat:

5. táblázat. A hivatkozások megoszlása szereplőtípusok szerint

Aktorcsoport (csoport létszáma)	Kapott hivatkozások összege	Egy tagra jutó kapott hivatkozások átlaga (szórása)	A csoport három leghivatkozottabb tagja (hivatkozások száma)
MDF (46)	325	7.06 (14.49)	Antall József (72), Debreczeni József (57), Csurka István (39)
SZDSZ (15)	59	3.93 (4.46)	Tardos Márton (17), Tölgyessy Péter (9), Pető Iván (8)
FKgP (2)	2	1 (0)	Ómolnár Miklós (1), Pásztor Gyula (1)
MSZP (10)	17	1.7 (1.88)	Gál Zoltán (7), Szűrös Máttyás (2)
KDNP (7)	19	2.71 (2.05)	Csépe Béla (6), Varga László (5), Surján László (3)
Fidesz (5)	26	5.2 (7.76)	Kövér László (19), Orbán Viktor (3), Deutsch Tamás (2)
egyéb politikus (18)	55	3.05 (4.87)	Tom Lantos (21), Király Zoltán (7), Juhász Judit (6)
szakértők (12)	16	1.33 (0.65)	Molnár Gusztáv (3), György Péter (2), Ágh Attila (2)
értelmiségi (7)	13	1.86 (1.86)	Kerényi Imre (6), Sütő András (2)
szervezet (9)	72	8 (16.55)	MDF (52), kormány (5), 4 további szervezet (3)
média (24)	55	2.29 (4.4)	MTV A Hét (17), MTV Össztűz (14), Népszabadság (9)
külföldi médium (13)	34	2.62 (2.47)	Financial Times (8), Die Presse (8), The Guardian (3)

Láthatjuk, hogy az MDF politikusai nem csak a legaktívabban kommunikáló csoportot alkotják a hálózatban, de messze a legtöbb reakciót is ők váltják ki. Az eset kapcsán elhangzott összes hivatkozás 47%-a MDF-politikus megszólalására történt. Ugyanakkor az is igaz, hogy ennek jelentős része a három MDF-politikus kulcsszereplőre történő hivatkozás, de még ha őket kivesszük, akkor is jóval több hivatkozás érkezik MDF-politikusra, mint bármelyik másik csoportra (168 hivatkozás). Ehhez képest a többi párt nem csak a megszólalók számában, hanem az általuk kiváltott reakciók számában is jócskán lemarad. Legnagyobb ellenzéki pártként még az SZDSZ látható a leginkább, de így is az MDF-politikusokra történő hivatkozásoknak csak kevesebb, mint egyötödét tudják „besöpörni”. Az ellenzéki politikusok közül csak Kövér László és Tardos Márton tud jelentősebb láthatóságra szert tenni, valamint az amerikai politikus, Tom Lantos ér még el nagyszámú hivatkozást. Számos szakértő és értelmiségi is megszólal az ügyben, megnyilatkozásaik – Kerényi Imrét leszámítva – azonban szinte visszhang nélkül maradnak. A szervezetek közül egyedül az MDF, valamint nagyon kis mértékben a kormány látható az eset során. Érdekes eredmény, hogy a médiumokra történő hivatkozások is ritkák: az összes hivatkozásnak az 1%-át sem éri el a médiumokat megnevező hivatkozások (0.079%). A külföldi médiumokra történő hivatkozások sem maradnak el sokkal ettől a számtól. Mindezen eredmények fényében kijelenthetjük, hogy a Csurka-eset körüli diskurzust a politikusok, pontosabban az MDF politikusai dominálják, akik nem csak a legnagyobb számban képviseltetik magukat, de a legtöbb reakciót is az ő megszólalásaik váltanak ki.

A diskurzív hálózat természetesen kevesebb szereplőből áll, hiszen nem minden megnyilvánuló aktort lehetett besorolni a vizsgált frame-ek valamelyikébe.

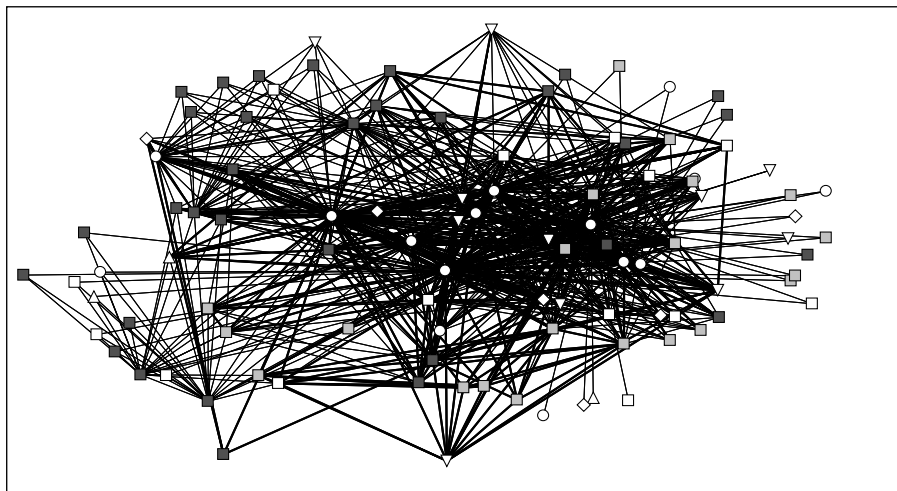
6. táblázat. Az aktorok megoszlása státusz szerint

Státusz	Médium	Politikus	Szakértő	Értelmiségi	Szervezet
Aktorok száma	15	67	11	3	6

7. táblázat. A politikusok megoszlása pártok szerint

Párt	MDF	SZDSZ	FKgP	MSZP	KDNP	Fidesz	Egyéb
Politikusok száma	26	9	1	7	5	5	13

Az így létrejött hálózatban 102 szereplő és 2235 kötés található. A kötések nagy száma annak köszönhető, hogy a relatív nagy számú szereplőt kisszámú frame-mel kötöttük össze, így megnő annak az esélye, hogy két szereplő legalább egy frame-en keresztül kapcsolódjon egymáshoz. Ezért a szereplők nagy része között található valamilyen szintű kapcsolat, amely az ábrázolást ebben a formában értelmetlenné teszi. Ezért a 2. ábrán csak az átlagosnál erősebb kapcsolatokat jelenítettem meg.

2. ábra. Az átlagosnál erősebb kapcsolatok a diszkurzív hálózatban. □ = politikus; ○ = médium, △ = értelmiségi, ▽ = szakértő, ◇ = szervezet, ■ = külföldi médium. Sötétszürke = kormánypárti politikus (MDF, FKGP, KDNP), világosszürke = ellenzéki politikus (SZDSZ, MSZP, Fidesz), fehér = egyéb (nem politikus vagy egyéb párt).

Érdeemes azt is megnézni, hogy az egyes frame-ek milyen „népszerűségnek” örvendtek az eset kapcsán. A táblázatban a számok azt jelölik, hogy összesen hány szereplő kapcsolódik az adott frame-hez, míg zárójelben azt látjuk, hogy ez összesen hány kapcsolódást jelent (egy szereplő ugyanis többször is kapcsolódhat ugyanahhoz a frame-hez).

8. táblázat. A frame-ek népszerűsége az aktorok kapcsolódásai alapján.

Frame	Kapcsolódó szereplők száma (összes kapcsolódás száma)
náci megnyilvánulás	42 (54)
antidemokratikus	37 (44)
hatalmi ambíciók	28 (37)
valódi problémák	27 (36)
bagatell	25 (28)
súlyos következmények	15 (21)
leegyszerűsítés	13 (16)
pozitív hatások	9 (9)
a kétségbeesés jele	9 (9)
szélsőjobb különválása	8 (10)
háttérhatalmak	5 (6)

Láthatjuk tehát, hogy az egyes frame-ek vonzereje különbözik. A Csurka-dolgozat leggyakoribb értelmezése a „náci megnyilvánulás” és az „antidemokratikus” keret volt, de sokan láttak benne hatalmi ambíciókat, hívták fel a figyelmet az érintett problémák jelentőségére, vagy minősítették az egészet bagatellnek.

Az első lépés ennek a hálózatnak az elemzésében is a KKA lefuttatása. A maximális modularitás jóval magasabb, mint a hivatkozási hálózat esetében (0,157), bár még mindig nem annyira magas, hogy egymástól élesen elkülönülő közösségekről beszélhessünk. A Csurka-dolgozat körül kialakult diskurzus tehát nagymértékben integrált politikai közösséget mutat. Arra is kíváncsiak vagyunk azonban, hogy mi integrálja a diskurzust, és hogy kibontakoznak-e a viszonylag egységes diskurzus mögött elkülönülő közösségek akkor, ha az integrátor kereteket eltávolítjuk az elemzésből.

Az integrátor keretek megtalálásához a kétoldalú hálózatot a másik irányba is egyoldalúvá alakítottam. Ebben a hálózatunkban a szereplők az egyes diszkurzív keretek voltak, két keret között pedig akkor van kapcsolat, ha ugyanaz a szereplő alkalmazza mindkét értelmezést. A közelség centralitás-érték¹⁵ segítségével próbáltuk azonosítani azokat a kereteket, amelyek a leginkább rugalmasak, amelyeket a leggyakrabban használtak a szereplők a többi értelmezési kerettel együtt. Az eredményekből kiderült, hogy a Csurka-dolgozat „antidemokratikus” és „náci” értelmezése integrálja leginkább a diskurzust.

Az integrált diskurzus mögött „lappangó” közösségek feltárása érdekében a KKA-algoritmust a két integrátor keret eltávolítása után is lefuttattuk. Ekkor már három értelmezhető közösséget tudott elkülöníteni az algoritmus (modularitás = 0,246). A három csoport mindegyike viszonylag karakteresen elkülönül egymástól.

9. táblázat. A diszkurzív közösség egymástól való elkülönülésének mértéke (modularitás-értékek)

	1. csoport	2. csoport	3. csoport
1. csoport	–	0.25	0.27
2. csoport	0.25	–	0.18
3. csoport	0.27	0.18	–

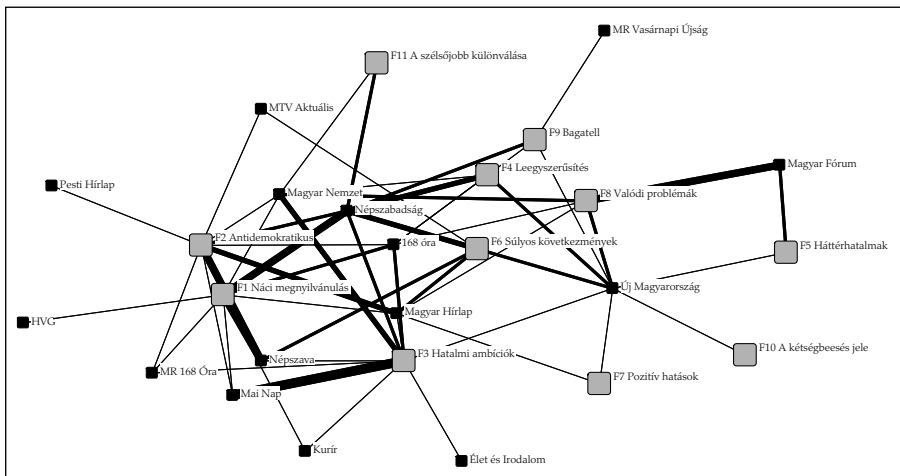
Az egyes elkülönített közösségekhez a közösségre jellemző frame-eket is hozzárendeltük. A 26 szereplőt tömörítő első közösséget elsősorban a Csurka-dolgozat „bagatell” értelmezése integrálja, de ebben a körben meglehetősen népszerű a tanulmány „leegyszerűsítés”-ként való értelmezése is. A közösséget elsősorban politikusok alkotják, azon belül is látható az MDF-politikusok dominanciája. Feltűnő azonban, hogy a csoportba tartozó ellenzéki politikusok a „bagatell” értelmezést más keretekkel („leegyszerűsítés”, „kétségbeesés

jele”) használják együtt, mint a kormánypártiak („valódi problémák”). Az eset kulcsszereplői közül ebbe a közösségbe került Antall József.

Az ellenzéki politikusok jelentős része a második közösségben található. Érdekeség azonban, hogy ebben a csoportban számos kormánypárti politikus is koncentrálódik, többek között az eset egyik kulcsszereplője, Debreczeni József. A csoportot a „hatalmi ambíciók” értelmezés integrálja, de számos egyéb keret is megjelenik. Ebbe a csoportba került a médiumok jelentős része is.

A harmadik csoport ismét dominánsan kormánypárti, és elsősorban az integrálja őket, hogy hangsúlyozzák: a dolgozat „valódi problémákat” érint, még ha sokan beszélnek a dolgozat „súlyos következményeiről” is. Kulcsszereplő ebben a csoportban nem található.

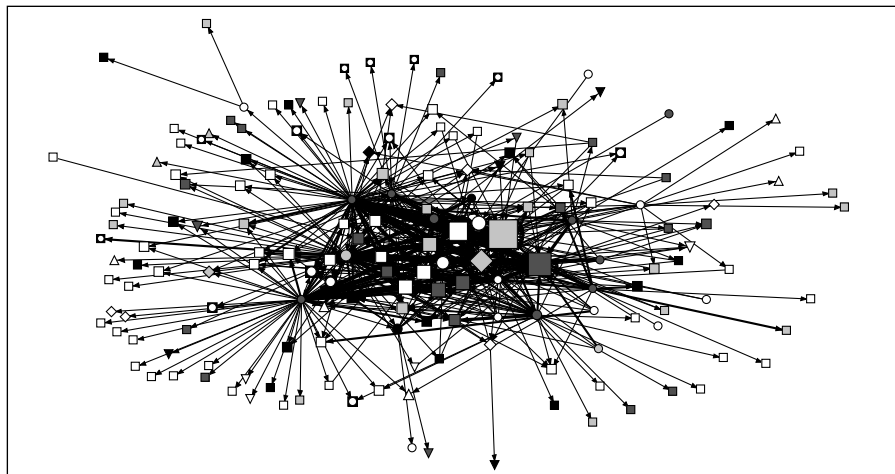
Látható tehát, hogy a három közösség elsősorban a kormánypártokat, különösen az MDF által megtestesített politikai közösséget osztotta meg. Egy Antall József fémjelzte csoport bagatellizálta a dolgozatot, a Debreczeni József fémjelzte csoport az ügyben nagyjából egységes értelmezést felmutató ellenzéki szereplőkkel került egy platformra, míg egy harmadik csoport a dolgozat által felvetett problémák jogosságát igyekezett hangsúlyozni. A médiumok értelmezési kereteit vizsgálva a KKA-algoritmus nem tudott értelmezhető közösségeket elkülöníteni, ezért a médiadiskurzus integrálnak tűnik. Az azonban látszik a 3. ábrából, hogy az ellenzéki megszólalók által kedvelt keretek, a „náci”, az „antidemokratikus” és a „hatalmi ambíciók” meglehetősen népszerűek a médiumok körében is.

3. ábra. Az médiumok diszkurzív hálózata

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy ezek a közösségek miként helyezkednek el a hivatkozási hálózatban. Az integrátor keretek kizárása után létrehozott diszkurzív közösségek az interakciós hálózatban nem képeznek elkülönült

közösségeket (modularitás = $-0,074$). Az azonban az ábrából is szembetűnő, hogy az első két csoport képviselői sokkal inkább centrumpozíciókat foglalnak el, mint a harmadik csoport tagjai. A tíz leghivatkozottabb szereplő között nincsen a 3. közösségbe tartozó aktor.

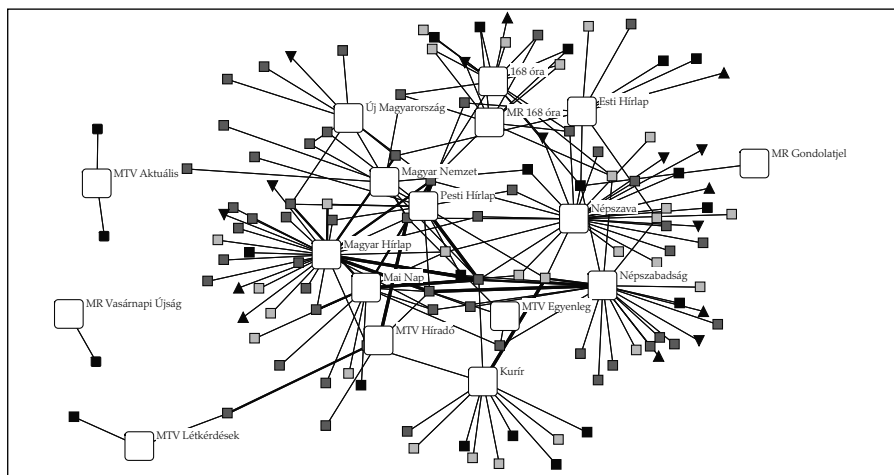

4. ábra. A diszkurzív csoportok a hivatkozási hálózatban. A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékkel. Világosszürke = első csoport (legfontosabb frame = „bagatell”), sötétszürke = második csoport (legfontosabb frame = „hatalmi ambíciók”), fekete = harmadik csoport (legfontosabb frame = „valódi problémák”), fehér = besorolhatatlan

Az egyes csoportok relatív súlyát úgy is megvizsgáltuk, hogy hány hivatkozás jut az egyes csoportokra, pontosabban azok képviselőire. Az eredményekből kiderül, hogy átlagosan a legtöbb hivatkozás az 1. csoport tagjaira érkezik, itt egy tag átlagosan 7,96 hivatkozást kap. A második csoport tagjaira átlagosan már csak 4,71 hivatkozás érkezik, míg a harmadik csoportnál ez a szám mindössze 2,22. Bár a csoportok létszáma különbözik egymástól, sokatmondó lehet az egyes csoportok tagjaira való hivatkozások összege is, hiszen ez mutatja, hogy általában mennyire láthatóak a Csurka-eset körüli nyilvános diskurzusban az adott csoportok által képviselt értelmezések. Természetesen a sorrend ebben az esetben sem változik, azonban a különbségek markánsabbá válnak. A teljes nyilvánosságban 207 hivatkozás olyan szereplőkre érkezik, akik az 1. csoportba tartoznak, 151 a második csoport tagjaira, és mindössze 49 a 3. csoport tagjaira. Az eredményekből tehát jól látható, hogy a teljes nyilvános diskurzus szintjén a 3. csoport alig látható, az 1., valamint kisebb mértékben a 2. csoport értelmezési küzdelme határozza meg a diskurzust.

A csatornahálózat esetében a közösségstruktúra eléggé nehezen értelmezhető, hiszen a valamely médiumban közvetlenül megnyilatkozó 117 szereplő közül 82-en mindössze egy médiumban nyilvánultak meg. Nagyon kevés olyan

szereplővel találkozunk, aki több csatornát is felhasznált a kommunikációjában. Ez azért fontos szempont, mert így azok a szereplők, akik csak egy csatornában nyilvánultak meg, azonos közösségbe kerülnek az ugyanabban az egyetlen csatornában megnyilvánuló többi szereplővel. Úgy tűnik, mintha a médiumuk törekedtek volna egyedi megszólalási kör kialakítására, azaz olyan szereplők megszólaltatására, akik máshol nem jelentek meg. Az is igaz ugyanakkor, hogy ez az igyekezet elsősorban a politikusok megszólaltatására terjedt ki, szakértők és értelmiségiek jóval ritkábban kaptak szót ezekben a csatornában. A legnagyobb kört a Népszava, a Magyar Hírlap, a Népszabadság és a Kurír vonta be a diskurzusba.

5. ábra. Médiumok megszólaltatási mintázata: □ = politikus; ○ = médium, △ = értelmiségi, ▽ = szakértő. Sötétszürke = kormánypárti politikus (MDF, FKGP, KDNP), világosszürke = ellenzéki politikus (SZDSZ, MSZP, Fidesz), fekete = egyéb (nem politikus vagy egyéb párt), fehér = csatorna

A 82 „egycsatornás” szereplő mellett 20 szereplő nyilvánul meg két, 9 szereplő pedig három csatornában is. Rajtuk kívül egy-egy szereplő használ 4 (Pető Iván), 5 (Beke Kata) valamint 6 (Medgyasszay László) csatornát és három szereplő 7 csatornán keresztül is hallatja a hangját (Csurka István, Furmann Imre, Debreczeni József). Jól látható tehát, hogy az eset kulcsszereplői számos csatornát felhasználva válnak a leghivatkozottabb szereplőkké – Antall Józsefet kivéve, aki országgyűlési felszólalása mellett mindössze egyetlen csatornát használ fel kommunikációja során.

A sok egycsatornás megszólaló miatt tehát a szereplők irányába átalakított egyoldalú hálózat esetében a KKA-nak nincsen értelme. A másik irányba, azaz a médiumok irányába átalakított hálózat már érdekesebb, hiszen az azt mutatja, hogy két médium esetében mennyire hasonló a közvetlenül megszólal-

tatott politikusok köre – itt az egycsatornás megszólalók értelemszerűen nem hoznak létre kapcsolatot. A korszak média-tájképének viszonylagos integráltságát mutatja, hogy a KKA ezen a téren sem tudott értelmezhető „médiaközösségeket” létrehozni. A kép tehát kettős: egyrészt a médiumok elkülönülő megszólalási köröket hoznak létre maguk körül, másrészt a néhány „többcsatornás” szereplő mégiscsak integrálja őket.

Az egycsatornás megszólalási mintázat nemcsak a politikusok, hanem a kisszámú értelmiségi szakértő szereplő esetében is fennáll. Mindössze egy olyan nem politikus megszólalót találunk, aki két médiumban is kifejtette a véleményét. Minden szakértő és értelmiségi csak egyetlen csatornában jelent meg. Ez azt jelenti, hogy mindegyik médium más és más értelmiségit vagy szakértőt szólaltatott meg az eset során, azaz, úgy tűnik, inkább „házi” véleményformálók vannak, mint az egész nyilvánosság szintjén mértékadó, ezért számos csatorna érdeklődését kiváltó szakértői, értelmiségi kör.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Csurka-eset elemzése számos olyan eredményt hozott, amelyek a konkrét eseten túlmenően, a korszak általános politikai kommunikációs szerkezetére jellemzően is érvényesek lehetnek. Az általános érvényű következtetések levonásához természetesen további esetek vizsgálata is szükséges, azt azonban látni kell, hogy a politikai kommunikációnak e vonásait csak esetspecifikus módszertani megközelítéssel lehet feltárni. A vizsgált eset az eredmények fényében azért tűnik jó választásnak, mert a magyar politikai közösség 1990 utáni átalakulásának az egyik kritikus pillanatában sikerült kimerevítene a képet. A következőkben azokat, a Csurka-eset elemzéséből kibontakozó eredményeket foglalom össze, amelyek általánosabb érvényre is igényt tarthatnak.

A többdimenziós elemzés egyik legfontosabb megállapítása, hogy a magyar politikai kommunikációs közösség az adott esetben nagyfokú integrációt mutatott – a jelek szerint ebben a korszakban érdemes lehet egységes nyilvánosságról beszélni. Az integráltság egyik legfontosabb oka a nyilvánosság centralizált jellege. Bár az elsősorban csatornaként funkcionáló médiumoknak köszönhetően a diskurzus meglehetősen nyitott volt – legalábbis a politikusok előtt – érdemi hatást kiváltó kommunikációra csak néhány szereplő volt képes. A diskurzust lényegében néhány szereplő dominálta, a többiek hozzájuk és az általuk elmondottakhoz kapcsolódva léptek be a nyilvánosságba. Nem alakultak ki elkülönült „valóságok”, a megszólalók egységes kommunikációs centrumot hoztak létre, a nyilvánosságban mindenki ugyanazokról a megnyilatkozásokról beszélt. A kommunikáció tartalmi integráltsága elsősorban a szélsőjobboddallal szembeni és a demokrácia melletti közös fellépés következménye. A megszólalók reakciói arról tanúskodnak, hogy a Csurka-dolgozat két közös-

ség ellen intézett támadást: egyrészt az MDF által megtestesített politikai közösség ellen, másrészt pedig a rendszerváltás nyomán intézményesen létrejött magyar politikai közösség ellen. Míg az előbbi sikert ért el, mert – legalábbis az eset diskurzusában – az MDF politikai közössége szétszakadt, az utóbbi nem, hiszen a dolgozat „antidemokratikusnak” és „nácinak” minősítése integrálta a nyilvános politikai diskurzust.

A politikai közösség önvédelmi mechanizmusa mögött azonban felsejlett három, ha nem is hermeneutikusan, de egymástól karakteresen elkülönülő csoport. A legfontosabb megfigyelés az MDF-nek az eset kapcsán tapasztalt szétszakadása: létrejött egy többé-kevésbé markáns elkülönülés a Csurka-vonallal megengedőbb, akár egyetértő csoport, egy azt eljelentékteleníteni igyekvő, ezáltal néhány baloldali szereplővel egy platformra kerülő kör, valamint az azt erőteljesen támadó, ezáltal a nagyrészt egységes ellenzékkel összekapcsolódó közösség között. Külön érdekes ugyanakkor Antall József szerepe, akit az algoritmus az első közösségbe sorolt ugyan, ám aki kapcsolódott mindkét domináns MDF-es kerethez, ezáltal egyfajta hídszerepet töltve be a két MDF-es közösség között. Az ellenzéki pártokhoz kötődő szereplők azonban egy közösségbe tömörülnek az eset kapcsán. A Fidesz és az SZDSZ politikusainak értelmezései nagyrészt egybecsengenek, de az MSZP-hez kötődő megszólalók nagy része is ide tartozik, bár itt néhány politikus kapcsolódott a több kormánypárti szereplő körében is népszerűnek bizonyuló bagatellizáló értelmezéshez.

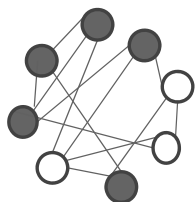
Az interakciós struktúra integráltságát jól mutatja, hogy az eltérő értelmezői közösségek élénk párbeszédet folytatnak egymással, nem zárkoznak be a saját „alternatív” nyilvánosságukba. Az eltérő értelmező körök ugyanazokra a megszólalásokra hivatkoznak, ugyanazokról fejtik ki saját véleményüket. A nyilvánosság tehát az eltérő értelmezések ellenére is egységes. Ugyanakkor az egyes közösségek, és ezáltal a hozzájuk kapcsolódó értelmezések hangja nem hallatszik ugyanolyan mértékben. A Csurka-dolgozattal megengedőbb értelmezői közösség egyértelműen az interakciós struktúra perifériájára szorul – az ide tartozó szereplők bár kifejtik véleményüket a nyilvánosság csatornáin, hangjuk visszhang nélkül marad. Ez a későbbi korszakokban is megfigyelhető médiakarantén jelenség (lásd: Szabó és mtsai., 2015) előjeleként is felfogható.

Az elemzésből több olyan eredmény is felsejlett, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül a politikai közösségek elkülönítéséhez, de sokat elárulnak a magyar nyilvánosság kommunikációs szerkezetéről. Az egyik ilyen fontos eredmény a nyilvános diskurzus politikusi dominanciája. A dolgozat kapcsán megszólalók jelentős része politikus is volt, a nyilvános kommunikációt a politikusok kommunikációja dominálta. A nyilvánosság centralizált jellege miatt persze a legtöbb politikus megnyilvánulása visszhangtalan maradt, ez azonban méginkább igaz a nem politikus szereplőkre. Az esetből az is látszik, hogy a médiumok ekkor sokkal inkább a csatorna szerepét, mintsem az önálló kom-

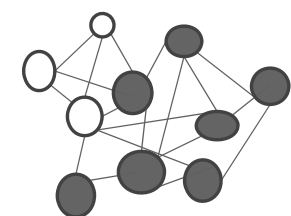
munikációs ágens szerepét töltötték be. Bár a legtöbb médium önálló véleményt is kifejtett az ügyben, ezek szinte teljesen visszhang nélkül maradtak, a médiumra történő hivatkozások nagyon ritkák voltak – akkor is általában a médiumra mint csatornára hivatkoztak, amelyen keresztül valamelyik politikus kifejtette a véleményét. A médiumok csatornaszerepét erősíti, hogy többségükhez egyedi megszólalói kör kapcsolódott, úgy tűnik, mintha igyekeztek volna minél több olyan szereplőt megszólaltatni, akiket más médium még nem érhetett el, minél szélesebb politikusi kör véleményét becsatornázni a nyilvánosságba, akiknek jelentős része az egyszeri megszólaláson túl aztán nem is exponálta magát a közbeszédben. Az egyedi megszólalói kör része volt az egyedi értelmiségi, szakértői kör kialakítása is. Minden médiumban más és más értelmiségi és szakértő szólalt meg, nem alakult ki az egész politikai közösség, vagy egyes politikai közösségek szintjén mértékadó értelmiségi, szakértői kör, ráadásul ezekre a szereplőkre alig hivatkoztak. Az egyedi megszólalói kör ellenére a médianyilvánosság meglehetősen integrált szerkezetet mutatott. Interakciós szinten határozott centrum–periféria-struktúra alakult ki, belül sűrűn hálózott centrummal és a periférián a centrumszereplőkkel kapcsolatban álló, de egymásra alig hivatkozó aktorokkal. A diszkurzív értelmezések szintjén is meglehetősen integrált a médianyilvánosság, bár az jól látható, hogy a médiumok jelentős része az ellenzéki politikusok által dominált közösségbe került. Az egyedi megszólalói körök ellenére a néhány, magát több csatornán is exponáló szereplő a csatornák szintjén is integrálta a médianyilvánosságot, nem alakultak ki politikai közösségekhez rendelt blokkok, ahol egyik vagy másik közösség képviselői nagyobb arányban fejthették volna ki a véleményüket. A kommunikációs szempontból integrált politikai közösség tehát nagyfokú integráltságot mutató médianyilvánossággal egészült ki.

MELLÉKLET

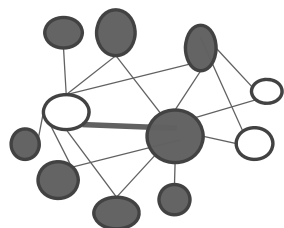
1. ábra. A hálózatok ideáltípusai, illetve mérési módjai. EV = várható érték (expected value), 1000 random hálózat átlaga; SD = szórás (standard deviation), 1000 random hálózat átlagának szórása. *erős feltétel; **gyenge feltétel. (innen: Szabó és mtsai., 2015).

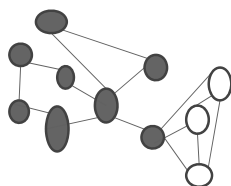
Klasztermentes kohézív hálózatindikátor	Feltétel (határértékek)
Modularitás	alacsony (< 0.3)
Klaszteresedési együttható	Nem magas (< EV+2SD)
Átlagos legrövidebb távolság	Alacsony (< EV+2SD [*] ; < EV+1SD ^{**})
Fitness	nem magas (< 0.5)

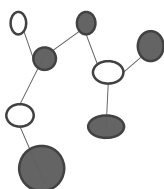
Kisvilág hálózatindikátor	Feltétel (határértékek)
Modularitás	alacsony (< 0.3)
Klaszteresedési együttható	magas ($> EV+2SD^*$; $> EV+1SD^{**}$)
Átlagos legrövidebb távolság	alacsony ($< EV+2SD^*$; $< EV+1SD^{**}$)
Fitness	nem magas (< 0.5)

Centrum-periféria hálózatindikátor	Feltétel (határértékek)
Modularitás	alacsony (< 0.3)
Klaszteresedési együttható	-
Átlagos legrövidebb távolság	-
Fitness	Magas (~ 0.5) + A kötés irányok figyelembevétele után létrehozott felosztás QAP-teszt során szignifikáns hasonlóságot mutat az ideáltípussal.
+ centrum és periféria közti blokkok sűrűsége	
+ az elkülönítés ellenőrzése	

Polarizált hálózatindikátor	Feltétel (határértékek)
Modularitás	Magas (> 0.3 és $> EV+2SD^*$; $> EV+1SD^{**}$)
Klaszteresedési együttható	valószínűleg magas (de nem feltétel)
Átlagos legrövidebb távolság	-
Fitness	nem magas (< 0.5)

Diffúz hálózatindikátor	Feltétel (határértékek)
Modularitás	alacsony (< 0.3)
Klaszteresedési együttható	alacsony vagy átlagos ($< EV+ 1 SD$)
Átlagos legrövidebb távolság	magas ($> EV+2SD^*$; $> EV+1SD^{**}$)
Fitness	nem magas (> 0.5)

1. táblázat. A diszkurzív keretek leírása

Frame	Leírás
F1, náci megnyilvánulás	A náciizmus-frame szerint a Csurka-dolgozatban náci/neonáci ideológia bontakozik ki. Ide tartozik az összes olyan értelmezés, amely a dolgozat kapcsán fasiszta eszmét, antiszemitizmust, vészorszakot, fajvédelmet, cigánygyűlöletet, stb. említ, és ez alapján ítéli el azt, vagyis az adott szöveg szerzője egyetért azokkal, akik szerint a Csurka-dolgozatban antiszemitizmus, fasiszta eszmék, fajvédelem, cigánygyűlölet, a vészorszak fenyegetése, náciizmus stb. található.
F2, antidemokratikus	Ez a keret a Csurka-dolgozatot a demokrácia értékei elleni, illetve a demokratikus intézmények elleni támadásként értelmezi. Gyakran jár együtt az erőszak emlegetésével, tudniillik, hogy Csurka erőszakot is megengedne, holott a demokratizmustól idegen az erőszak.

F3, hatalmi ambíciók	Ide tartoznak azok az értelmezések, amelyek szerint a dolgozat Csurka és szűkebb körének hatalmi ambícióiról, így a miniszterelnök eltávolításáról, a párt vezetésének átvételéről szól.
F4, leegyszerűsítés	E szerint a frame szerint a dolgozat nem más, mint egy minden egyetlen problémára visszavezető, a valóságot szélsőségesen leegyszerűsítő iromány. Ez gyakran mutatkozik meg abban, hogy „összeesküvés-elméletnek” minősítik a dolgozatot.
F5, háttérhatalmak	E szerint a frame szerint a Csurka-dolgozat azt állítja vagy sejteti, hogy a magyar politikát titkos nemzetközi megállapodások, külső kényszerek, háttéralkuk, informális kapcsolatok határozzák meg. Az ország ki van szolgáltatva e folyamatoknak, a nagyhatalmak kénye-kedvének, a kormány keze meg van kötve stb.
F6, súlyos következmények	Ebben a keretben a Csurka-dolgozatot, mint kedvezőtlen külső és belső következményekkel járó eseményt értelmezik. Nemcsak a külföldi rosszallások számítanak tehát, hanem a belföldi mindenféle következmények is.
F7, pozitív hatások	Ez a frame elismeri, hogy a dolgozatnak lehetnek vagy vannak pozitív hatásai, következményei. Például miatta végre kiderül, hogy milyen nézetkülönbségek vannak az MDF-ben. Vagy: a dolgozat megadja a lehetőséget a többieknek a szélsőségetől való elhatárolódásra.
F8, valódi problémák	Ez a frame azt mondja, hogy a dolgozat tényleges, élő problémákat vet fel: például olyanokat, mint a kormányzati rögtönzés és kényszerpálya, jobboldali népszerűségvesztés, az SZDSZ-szel 1990-ben kötött paktum kedvezőtlen hatásai, az 1990 előtti elit hatalomátmentése. A felvetéseket érvényesnek tartja, még ha esetleg a hangnemmel, vagy a megoldási javaslatok némelyikével nem is ért egyet.
F9, bagatell	Eszerint a dolgozat nem politikai szöveg, nem politikai ügy, hanem Csurka magánvéleménye, vagy írói munkásságának a része. Fontos, hogy ide tartoznak azok a megszólalások is, amelyek az MDF belügyeként tekintenek a dolgozatra, amely vagy a nyilvánosságra tartozik, vagy nem, de mivel pártbeli ügy, nem kell vele foglalkozni.
F10, a kétségbeesés jele	A Csurka-dolgozat az MDF/a kormány/Csurka kétségbeesésének a jele. Csurkának az Antall utáni időktől, a választás elvesztésétől, az MDF népszerűségvesztésétől való félelméből táplálkozik.
F11, a szélsőjobb különválása	Ide soroljuk azokat az értelmezéseket, amelyek a dolgozatra, mint a szélsőjobboldal önálló közösségként való megjelenésének első lépésére tekintenek.

JEGYZETEK

- ¹ Csurka István: *Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán*. Magyar Fórum, 1992. augusztus 20.
- ² A Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990–2015 kutatási projekt (OTKA 112323) a politikai kommunikáció magyarországi történetét a kommunikációs összekapcsolódások által definiálható közösségek változásán keresztül célozza leírni hálózatelemzési és társadalomszemiotikai módszerek segítségével. A projekt leírásáról és elméleti kiindulópontjairól lásd: Kiss, 2016.
- ³ A kutatás három hipotetikus korszaka: 1990–1997 a politikai kommunikáció médiaközpontú korszaka; 1997–2006 a politikai kommunikáció marketingközpontú időszak; 2006–2015 a politikai kommunikáció privatizációjának korszaka. Ezekről bővebben lásd: Kiss-Szabó, 2015.
- ⁴ Az első korszak három esete: a Csurka-tanulmány; a 1994-es kampány (lásd: Mihályffy és mtsai., 2016), a Bokros-csomag.
- ⁵ Országos médiumokon ebben a korszakban az országosan terjesztett napi- és hetilapokat, a köztelevíziót és közzérádiót értjük.
- ⁶ A határon túli szereplőkre történő hivatkozások a hálózat határait jelentik. Bár a nyilvános kommunikáció globalizálódása és határokon átnyúló jellege fontos kérdés (lásd: Szabó, 2014), kutatásunk ennek vizsgálatára nem vállalkozik, pusztán a magyar politikai kommunikációs közösségeket szeretnénk megismerni. A határon túli szereplőkre történő hivatkozásokat rögzítettük, a határon túli csatornáknak elhangzott megnyilatkozásoknak azonban már nem mentünk utána, ezek tehát csak a rájuk való hivatkozásokon keresztül szerepelnek a hálózatban.
- ⁷ Newman (2001) és Opsahl (2013) alapján ezt az átalakítást úgy végezzük el, hogy nagyobb súlyt kap az a közös kapcsolat, amelyhez kevés más szereplő kapcsolódik. Azaz, ha két szereplő olyan médiumban szólal meg, ahol más szereplő nem, akkor a köztük lévő kapcsolat erősebb, mint két olyan szereplő között, akik nagyon sok más szereplőnek is teret adó médiumban szólaltak meg. Természetesen a hasonlóságot megtestesítő kapcsolat súlyában a közös médiumhoz fűződő kapcsolat súlya is szerepet játszik. Ez azt jelenti, hogy ha a közös médiumban a két szereplő sokszor szólal meg, akkor erősebb a kapcsolat, mintha mindketten csak egy-egy alkalommal nyilvánulnak meg ott. Az algoritmus a súlyok ilyen jellegű figyelembevételét irányított hálózatként hozza létre: amennyiben a közös médiumban „A” aktor 6 alkalommal szólal meg, míg „B” 2 alkalommal, akkor a kapcsolat súlya „A”-tól „B” irányába 6, míg fordított irányban 2. Természetesen ezt a súlyt még módosítja az, hogy milyen médiumban szólalnak meg. Ebben az esetben az irányítottság megtartása nem tűnik indokoltnak, mivel minden kapcsolat kölcsönös, egyedül a hozzájuk tartozó súlyban van különbség. Ezért érdemes szimmetrizálni a kapcsolatot. A szimmetrizálásnál az átlagolás nem tűnik jó módszernek, mert egy olyan médium, ahol egy szereplő csak egyszer szólal meg, míg kollégája minden egyes nap, a két szereplő között aránytalanul erős kapcsolatot hozna létre. Emellett fontos megtartani azt is, hogy ne legyen a kapcsolat értékének maximuma (pl: 1). Ezért olyan szimmetrizálási módszerre van szükség, amely alacsonyabb értéket ad annak a kapcsolatpárnak, ahol nagy a különbség a két érték között, de egyúttal magasabb súllyal díjazza azt, amikor a két szám abszolút értelemben magas; például nagyobb különbség van két megszólaló között, ha ugyanabban a médiumban „A” 10 alkalommal, „B” 20 alkalommal szólal meg, mint ha „A” 1 alkalommal és „B” 6 alkalommal, mégis intuitíve erősebb hasonlóságot, így

erősebb kapcsolatot tulajdonítanánk az első esetnek mint a másodiknak. Mindezen szempontok figyelembe vételével a szimmetrizálás során a következő képletet alkalmaztam:

$$W_{ab} = (W_a + W_b) * \frac{1}{|W_a - W_b| + 1},$$

ahol W_{ab} „A” és „B” szereplő közti szimmetrizált súly, W_a „A” szereplőtől „B” szereplő felé irányuló kötés súlya, W_b pedig a „B” szereplőtől „A” szereplő felé irányuló súly.

- ⁸ Súlyozott hálózatoknál nem csak a kapcsolatok létét rögzítjük, hanem minden kapcsolathoz tartozik a kapcsolat erősségét kifejező érték.
- ⁹ Irányított hálózatok esetében nem csak a kapcsolat létét, hanem annak irányát is jelezzük. Szimmetrikus hálózat esetében a kapcsolatnak nincsen iránya.
- ¹⁰ Átlagos legrövidebb távolság: bináris hálózat esetében két csomópont között a legrövidebb távolság megegyezik azoknak a kötéseknek a számával, amelyekeken keresztül a leggyorsabban eljuthatnak egymáshoz. A hálózat összes lehetséges párja közötti legrövidebb távolságok átlagos hossza fontos információval szolgál a hálózat kohéziójáról. Minél kisebb ez a szám, annál inkább összekapcsolódnak egymással a hálózat tagjai, a kötések tehát úgy oszlanak el, hogy bármelyik csomópont könnyen elérheti a másikat. Mi a súlyozott hálózatra generalizált egyik változatot használjuk, amely a kötések számát és azok súlyát is figyelembe veszi (Opsahl és mtsai., 2010).
- ¹¹ Klaszteresedési koeficiens: A csomópontok klaszteresedésének mértékét mutatja a hálózatban fellelhető tripletek vizsgálata alapján. Egy triplet három csomópontból áll, amelyek között két vagy három kötés van; az előbbi a nyitott triplet, az utóbbi a zárt triplet. A zárt tripletben mindhárom szereplő között van kapcsolat, míg a nyitott tripletben csak az egyik csomópont kapcsolódik a másik kettőhöz, amely utóbbiak között nincsen kapcsolat. Az együttható a zárt tripletek aránya az összes tripleten belül. Ha magas értéket kapunk, akkor azt mondhatjuk, hogy a csomópontok jellemzően összekapcsolódnak saját közvetlen környezetükkel, azaz klaszteresednek. A klaszteresedési együtthatónak itt is a súlyozott hálózatra generalizált változatát használjuk (Opsahl–Panzarasa, 2009).
- ¹² Fitness: Egy adott felosztás „jóságát” méri a centrum–periféria–struktúra tekintetében. Két blokkra osztjuk fel a hálózatot, és a fitness azt nézi, hogy ez a felosztás mennyiben felel meg a centrum–periféria–struktúra ideáljának (Borgatti–Everett 1999). A centrum–periféria–algoritmus lényege, hogy a hálózaton belül a mátrix permutációjával két csoportot különít el az aktorokból: centrumot és perifériát. A centrumot ideálisan egymással teljesen összekapcsolódó aktorok alkotják, míg a perifériablokk „üres”, azaz nincsenek kapcsolatok a periféria aktorai között. A fitness azt méri, hogy az algoritmus által elkülönített centrum és periféria mennyire felel meg az idealizált struktúrának. A centrum és periféria elkülönítését végző algoritmus iteratív jellegű, tehát egymás után sok felosztást tesztl, és azt mutatja meg, amelyikben a fitness-érték a legmagasabb. A 0,5-ös értéket megközelítő értéknél tekintjük a hálózatunkat centrum–periféria–struktúrával rendelkező hálózatnak.
- ¹³ Terjedelmi okokból a jelen dolgozatban csak a legfontosabb eredmények vázlatos ismertetésére vállalkozom.

- ¹⁴ Mindhárom adatgyűjtési módszer kódozóik közötti megbízhatósági tesztet (intercoder reliability test) végeztünk. A Krippendorff-alfa értéke a közvetlen megszólalási adatok esetében: 0,85; a hivatkozások esetében 0,76; a diszkurzív értelmezési keretek esetében: 0,63. Az éles kódolás során létrehoztunk egy platformot, ahol minden kódoló jelezhetette, ha a kódolás során problémával találkozott. Ezekről a kutatásvezető hozott döntést, aki napi rendszerességgel válaszolt a felmerülő problémákra. Ennek különösen a diszkurzív keretek kódolásánál volt jelentősége. A többkörös adatfelvétel 2015 áprilisa és júniusa között zajlott.
- ¹⁵ Egy aktornak a közelség vagy „closeness” centralitását az alapján számoljuk ki, hogy milyen messze van az összes többi aktortól. Azok a csomópontok kapnak magasabb értéket, amelyek a legkönnyebben tudják elérni a többi csomópontot (Freeman, 1978). Mivel a kevés keret miatt majdnem mindegyik keret között van kapcsolat, ezért a távolság kiszámolásában csak a kötések súlyát vettük figyelembe (lásd: Opsahl és mtsai., 2010).

IRODALOM

- Borgatti, Steve–Everett, Martin (1999): Models of core/periphery structures. *Social Networks*, 21 (4): 275–295.
- Borgatti, Steve–Everett, Martin–Johnson, Jeff (2013): Analysing two mode data. In: Borgatti, Steve–Everett, Martin–Johnson, Jeff: *Analysing Social Networks*. Sage, London.
- Clauset, Aaron–Newman, Mark E. J.–Moore, Cristopher (2004): Finding community structure in very large networks. *Physical Review E*, Vol. 70., 066111.
- Davis, Allison–Gardner, Burleigh B.–Gardner, Mary R. (1941): *Deep South. A Social Anthropological Study of Caste and Class*. University of Chicago Press, Chicago.
- Freeman, Linton C. (1978): Centrality in social networks: Conceptual clarification. *Social Networks*, 1 (3): 215–239.
- Kiss Balázs (2016): Esemény, hálózat, szemiózis. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 1. szám, 10–28.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA TK, Budapest.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella–Antal Anna (2014): Politikai nagygyűlések mint interakciós rituálék: 2013. október 23. a Hősök terén, a Deák téren és a Műegyetem előtt. *Politikatudományi Szemle*, XXIII. évfolyam, 2. szám, 7–29.
- Leifeld, Philip (2012): *Discourse Networks and German Pension Politics*. University of Konstanz, Department of Politics and Public Administration. PhD Thesis.
- Newman, Mark E. J. (2001): Scientific collaboration networks. II. Shortest paths, weighted networks, and centrality. *Physical Review E*, Vol. 64., 016132.
- Newman, Mark E. J.–Girvan, Michelle (2004): Finding and evaluating community structure in networks. *Physical Review E*, Vol. 69, 026113.
- Opsahl, Tore (2013): Triadic closure in two-mode networks: Redefining the global and local clustering coefficients. *Social Networks*, 35 (2): 159–167.

- Opsahl, Tore–Agneessens, Filip–Skvoretz, John (2010): Node centrality in weighted networks: Generalizing degree and shortest paths. *Social Networks*, 32 (3): 245–251.
- Opsahl, Tore–Panzarasa, Pietro (2009): Clustering in weighted networks. *Social Networks*, 31 (2): 155–163.
- Szabó Gabriella (2014): *Kommunikáció és integráció*. L'Harmattan, Budapest.
- Szabó Gabriella (2016): Politikai kommunikáció és közösség. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 1. szám, 29–47.
- Szabó Gabriella–Bene Márton (2015a): Hivatkozlak, tehát vagy(ok)!: Kommunikációs kapcsolatok a magyar médianyilvánosságban. In: Szabó Gabriella (szerk.): *Politika az intézményeken túl: Kapcsolatok, interakciók, élmények*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest. Studies in Political Science. Politikatudományi Tanulmányok.
- Szabó Gabriella–Bene Márton (2015b): Mainstream or an alternate universe?: Locating and analysing the radical right media products in the Hungarian media network. *Intersections*, 1 (1): 122–146.
- Szabó Gabriella–Bene Márton–Antall Anna–Farkas Attila (2015): Kívül tágasabb! Radikális jobb-oldali médiumok a magyar médianyilvánosság hálózataiban. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 3. szám, 99–126.
- Watts, Duncan J.–Strogatz, Steven H. (1998): Collective dynamics of ‚small-world‘ networks. *Nature*, 393, June, 440–442.

HÁLÓZATELEMZÉS ÉS KAMPÁNYKUTATÁS¹

Mihályffy Zsuzsanna

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

Bene Márton

(MTA TK Politikatudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem)

Nábelek Fruzsina

(Budapesti Corvinus Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunk az 1994. évi országgyűlési választást megelőző kommunikációs helyzet elemzésére vállalkozott a *Politikai kommunikáció 1990–2015* című kutatás keretein belül, a kampánykutatás és a hálózatelemzés összekapcsolását tűzve ki célul. A kutatás hálózatelemzési módszerekkel dolgozik, és célja, hogy megírja a rendszerváltás utáni két és fél évtized magyarországi politikai kommunikációjának a történetét. Az első adatok elemzése alapján kijelenthető, hogy a magyar politikai közösség interakciós szempontból egységes volt a '94-es választások előtt, a diskurzusok szintjén azonban kezdett szétválni két protoközösségre, egy jobboldali és egy balliberális blokkra, amelyek közt hídként létezett egy kisebb csoport. Eredményeinknek kampánykutatási hozadéka is van: igazolták a politikusok elsődlegességét és a média csatornaszerepét a kommunikációban, és azt, hogy a nem politikusi személyek szerepe kicsi, amely egybevégt a szakirodalom megállapításaival a korai kampányokról.

Kulcsszavak: kampánykutatás ■ hálózatelemzés ■ politikai közösség ■ politikai kommunikáció ■ diskurzus ■ Magyarország

A dolgozat a *Politikai kommunikáció 1990–2015* című projekt² egyik részterületét, a kampánykutatást kapcsolja össze a projektben kulcsszerepet játszó hálózatelemzéssel. A hálózatelemzési módszerek alkalmazása nem idegen a nemzetközi szakirodalomtól a politikai kommunikáció, sőt, a kampánykutatás területén sem, hazai példát azonban keveset találunk, amely dolgozatunknak további aktualitást ad. Célunk, hogy bemutassuk, hogyan illeszkednek a kampányok a rendszerváltás utáni két és fél évtized politikai kommunikációját a közösségek felől vizsgáló elméleti keretbe, és számot adjunk az első eredményekről, amihez az 1994. évi országgyűlési választás időszakából gyűjtöttünk anyagot. A tanulmányban először rövid bevezetést adunk arról, hogy mit értünk kampánykutatás alatt, illetve hogyan vizsgáljuk a kampányokat e kutatás kereteihez igazodva, majd megemlékezünk a nemzetközi szakirodalomban

fellelt olyan kutatásokról, amelyek a kampányok vizsgálatához hálózatkutatósi eljárásokat alkalmaztak. Röviden szót ejtünk e kutatás módszertanáról, valamint az adatgyűjtés és -feldolgozás mikéntjéről. A tanulmány második részében ismertetjük az eredményeket, és igyekszünk azokat a kampánykutatás szempontjából értelmezni. Végül néhány továbblépési irány lehetőségét villantjuk fel.

POLITIKA, KOMMUNIKÁCIÓ, KAMPÁNYKUTATÁS

A magyarországi kampánykommunikáció nagy átalakuláson ment keresztül az elmúlt két és fél évtizedben: új pártok alakultak, megváltozott a média szerkezete és az információs környezet, megszorodtak a kommunikációs csatornák. A választási kampányok – a politika kétségtől legizgalmasabb, az állampolgár számára leginkább kézzelfogható eseményei – gyakorlatilag betörték a hétköznapi életbe, egészen új tapasztalatokkal gazdagítva az emberek politikaérzékelését, nem ritkán szélsőséges reakciókat váltva ki. A kampányokat azért tettük kutatásunk részévé, mert a politikai szereplők kommunikációs erőfeszítései a kampányidőszakban általában még intenzívebben nyilvánulnak meg, mint máskor, illetve olyan szereplők is megnyilvánulhatnak, akik máskor nem – tehát arra számítottunk, hogy sok adatot tudunk gyűjteni.

A politikai kommunikációval foglalkozó szakirodalom mind elméleti, mind módszertani szempontból meglehetősen szerteágazó a terület multidiszciplináris gyökerei és a politikai kommunikáció gyakorlatának folyamatos változása miatt (Semetko és Scammell, 2012: 5.; Mazzoleni, 2006: 9–10.; Bartle és Griffiths, 2001: 1–2.). Hasonlóképp a kampánykutatás alá is számos vizsgálat és módszer elfér; kutatásunk szempontjából azonban leginkább azok a történeti szemléletű megközelítések az érdekesek, amelyek a kampányok változásával, fejlődésével foglalkoznak. A kampánykutatás (campaign studies), amelyen többnyire nem egy konkrét kampányra, hanem a kampányokra általában irányuló, összehasonlító kutatást értjük (Scammell, 1999), még a nyolcvanas években is a politikatudomány egyik legkevésbé kutatott területének számított (Harrop és Miller, 1987). A kutatók érdeklődése akkor élné ki magát, amikor azzal szembesültek, hogy a viszonylag amatőr, rutinszerű tevékenység gondosan megtervezett, professzionális gyakorlattá nőtte ki magát (Scammell, 1999). Több hangzatos nevű mikroelmélet (például: amerikanizálódás, high tech forradalom, stb.) is született arról, hogy hogyan és miért változnak a kampányok. Wring (1997) a kampánykommunikáció szervezőelvére összpontosítva a propagandától a marketing felé tartó fejlődésként értelmezte a változást, míg mások az eszközök, illetve a kampányirányítás és -szervezés professzionizálódását tekintették a folyamat mozgatórugójának (például Gibson és Römmele, 2001; illetve Farrell és Webb, 2002). Az általunk vizsgált két és fél

évtizedes időszak kezdete pont egybeesik egyrészt ezzel a kampánykutatási boommal, másrészt a hazai politikában azokkal a változásokkal, amelyek a kutatók érdeklődését a területre irányították.

Bárhogyan is definiálják a kampányt, általában egyetértenek abban a kutatók, hogy valamilyen szervezett erőfeszítésről van szó, amely egy meghatározott cél elérésére, például a választás megnyerésére irányul (Denver és Hands, 1997: 18.), és hogy kommunikációs aktusokból áll (Lilleker, 2006: 49.). Mivel kutatásunk kulcsfogalma a közösség, a magunk megközelítését ehhez igazítjuk: *A választási kampány az intézményes politikai szereplők – politikusok vagy pártok – viselkedése a választási versenyben: kommunikációs aktusok megtervezett sorozata, amelyekkel a politikai aktorok célja, hogy megteremtsék, megerősítsék, illetve fenntartsák közösségüket.*

A pártok és politikusok közösségformáló kommunikációs erőfeszítéseire összpontosítunk tehát, amely szűkebb területet jelöl ki, mint a kutatás egésze. Kutatásunk egyik nívója viszont éppen az, hogy a közösség egészének a kommunikációját vizsgálja, beleértve a szakértőket, értelmiségieket, médiumokat, állampolgárokat, szervezeteket, mozgalmakat is.

HÁLÓZATELEMZÉS ÉS KAMPÁNY

A hálózatelemzés számunkra fontos módszertani előnye, hogy nem normatív. Interakciókra épülő közösségdefiníciót tesz tudományosan elfogadottá, és kvantitatív eljárásokkal operacionalizálhatóvá (Szabó, 2015). Hátránya, hogy nemigen tud mit kezdeni a kvalitatív adatokkal, például az interakciók milyenségével. Nem vesz tudomást szimbólumokról, identitásokról, tartalmi szempontokról, de ezek a hiányosságok kvalitatív, interpretatív módszerek alkalmazásával enyhíthetőek.

Graber 2004-ben még úgy látta, hogy bár a politikai kommunikáció szereplői közötti interakciók jelentőségét a kutatók egyre inkább elismerik, a hálózatelemzés, mint módszer, nem került előtérbe. A szerző szerint ebben közrejátszanak technikai szempontok is, például gyakorlatot igényel annak eldöntése, hogy hány szereplőt érdemes bevonni a kutatásba. Ha túl kevés szereplőt vonunk be, féltő, hogy a politikai kommunikációs hálózatnak csak egy kis szelét látjuk, míg ha nagyszámú elemzési egységgel dolgozunk, az interakciókból keletkező adatmennyiség feldolgozásának nehézségeivel kell megküzdeni. Graber vélekedését alátámasztja, hogy a kampánykutatások között a 2000-es évek vége előtti időszakból gyakorlatilag nem találunk hálózatelemzési módszeren alapuló releváns munkákat. Változást a különböző internetes csatornák aktív kampányeszközzé válása hozott, pontosabban az, hogy az új felületeken zajló kommunikációból nagy mennyiségű, automatizáltan is feldolgozható adat vált elérhetővé a kutatók számára.

A hálózatelemzési módszerek alkalmazásának legfőbb körét a különböző honlapok, blogok majd az utóbbi években a Twitteren található választásokkal kapcsolatos üzenetek elemzése jelenti. Az első kutatások elsősorban a hivatkozásokra, a különböző felületeken megjelenő hiperlinkekre koncentráltak. Ilyen például Foot és szerzőtársainak (2003) elemzése a 2002-es amerikai kongresszusi választások jelöltjeinek honlapjairól, vagy a 2005-ös német választások jelöltjeinek blogjain található hivatkozások elemzése (Albrecht és mtsai., 2007). A hivatkozási hálók felrajzolása mellett a rövid, manuális vagy automatizált tartalomelemzéssel viszonylag könnyen vizsgálható Twitter-üzenetek esetében a kutatók általában valamilyen formában diszkurzív elemzést is végeznek. Ilyen Bruns és Burgess kutatása a 2010-es ausztrál választások kapcsán, amelyben az #Ausvote hashtaghez kapcsolódó retweeteket, hivatkozásokat és issue-hálózatokat is vizsgálták. Hasonló elemzés készült a 2010-es svéd parlamenti választási kampányról (Larsson–Moe, 2012), illetve nem kifejezetten hálózatok felrajolásával, de a politikus felhasználók üzeneteiben található interakciók kódolásával a 2010-es brit választásokról (Graham és mtsai., 2013).

Más típusú szemléletet jelentenek a kampányok kapcsán a különböző agenda-setting vizsgálatok, amelyek elsősorban a média és a közvélemény napirendjének összefüggéseit igyekeznek feltárni. Az ún. „network agenda-setting” modell feltételezi, hogy az egyes issue-k felbukkanásának gyakorisága mellett jelentősége van annak is, hogy az ügyek milyen más ügyekkel együtt jelennek meg. Az egyes napirendi szinteken a megjelenő ügyek kapcsolódását vizsgálva issue-hálózatok rajzolhatóak fel. A network-agenda-setting vizsgálaton alapuló kutatások közé tartozik Vargo és szerzőtársai (2014) 2012-es amerikai elnökválasztási kampányról szóló elemzése, amely során azt vizsgálták, hogy a tradicionális média (a nyomtatott sajtó és a televízió) napirendje miben tér el a Twitter-üzeneteken keresztül megmutatkozó, bizonyos mértékben a közvélemény napirendjeként értelmezhető agendától. A kutatás emellett vizsgálta a Romney- és Obama-szimpatizáns felhasználói csoportok (közösségek) közötti issue-hálózati különbségeket is.

A hálózatelemzéssel dolgozó kampánykutatások kisebb csoportját képezik a többnyire holland kutatók által alkalmazott „szemantikai hálózatelemzések,” amelyek során a kódolók rögzítik a megszólalót (subject), a megszólalás irányát (direction) és a tárgyát (object). Szemantikai hálózatelemzéssel vizsgálták a holland választási kampányok médiatálatását (Takens és mtsai., 2014), az amerikai elnökjelöltek tévés vitáit (Doerfel–Connaughton, 2009), valamint a 2008-as amerikai elnökválasztási kampány ígéreteinek megjelenését a médiában (Amazeen, 2014).

Végül érdemes megemlíteni egy friss tanulmányt a 2012-es amerikai elnökválasztási kampányról, amelyben a szerzők több mint 130 ezer cikk elemzésével a különböző megszólalók és az issue-k közötti hálózatokat vizsgálták.

A cikk módszerében hasonlít a mi kutatásunkhoz, az adatfeldolgozást viszont szoftverek segítségével automatizálni tudták, ezáltal nagy mennyiségű adat gyors feldolgozása vált lehetővé (Sudhahar és mtsai., 2015).

A hálózatelemzés tehát az interakciós szemlélet előtérbe állítása és a kommunikációs struktúra meghatározó szerepének hangsúlyozása révén nyújthat többet a kampánykutatásban a szakirodalom bevett módszereinél. A kommunikációs struktúra egzakt módszerekkel történő feltérképezése egyrészt a kampánykommunikáció makroszintű elemzésére ad lehetőséget, másrészt az időben és térben való összehasonlítására. Mindez nemcsak a hazai kampánykutatási irodalmat gazdagítja, hanem reményeink szerint nemzetközi szinten is újdonságul szolgál.

MÓDSZER ÉS ADATOK

Az 1994-es országgyűlési választási kampányról viszonylag kevés kutatás született, és azok is többnyire tartalomelemzések (Kapitány és Kapitány, 1995), vagy leírások egy-egy aktorról, eseményről (Gyarmati, 1995; G. Nagyné, 1995, Szekeres, 1995, Bóhm és Szoboszlai, 1995). Ezek esetében, bár kétségtelenül érdekesek, sőt, egy-egy esetben felbecsülhetetlen értékű információforrásul szolgálnak, szisztematikus adatgyűjtésről és elemzésről nem beszélhetünk, kutatásunk tehát e tekintetben is nívum.

A kutatás teoretikus megalapozását, és a módszertan részletes ismertetését a blokk többi tanulmánya végzi el (Bene, 2016; Kiss, 2016; Szabó, 2016), itt csak utalunk ezekre. Az 1994. évi országgyűlési választási kampányban megjelenő közösségek vizsgálatához a választást megelőző két hetet jelöltük ki (1994. április 25. – 1994. május 8.) adatgyűjtésre. Az ezalatt megjelent, választással kapcsolatos médiaanyagokat és megszólalásokat (cikkek, tudósítások, interjúk, stúdióbeszélgetések) gyűjtöttük össze. A többkörös adatfelvétel során az aktorok körét lánckövetéses eljárással határoztuk meg, az egyes aktorok közötti hivatkozási kapcsolatokat, illetve a hozzájuk köthető csatornahasználatot és diszkurzív kereteket (lásd: Melléklet) rögzítettük.³ A három vizsgált dimenzió mentén egyoldalú és kétoldalú hálózatokat hoztunk létre,⁴ de az elemzés során az utóbbiakat is egyoldalúvá transzformáltuk. Az így kirajzolódó hálózatok az aktorok között hivatkozási, valamint csatornahasználati- és diszkurzív hasonlósági kapcsolatokat rögzítenek. Az interakciós hálózatban tehát két szereplő között a hivatkozás, a csatornahasználati hálózatban a használt csatornák hasonlósága, míg a diszkurzív hálózatban a használt értelmezési keretek hasonlósága jelent kapcsolatot. A hálózattípusokat, az adatfelvételi eljárásokat, valamint az alkalmazott elemzési eszközöket a kutatási projekt módszertani hátterét kifejtő tanulmánya tárgyalja bővebben (Bene, 2016).

HÁLÓZATOK AZ 1994-ES VÁLASZTÁSOK IDEJÉN

Hivatkozások, interakciók

Első körben a szereplők közötti interakciókat és az ezekből kirajzolódó hálózatot vizsgáltuk. Összesen 362 olyan szereplőt találtunk, aki megnyilvánult a választással kapcsolatban, és további szereplőkre hivatkozott. A hivatkozási hálózat főbb jellemzőit a következő táblázat foglalja össze.

1. táblázat. A '94-es választás körüli kommunikáció alapvető jellemzői

	Választás '94
Azonosított szereplők (csomópontok) száma	362
Kötések száma	763
Kötések száma / szereplő	2,11
Hivatkozások száma (kötések súlyának összege)	837
Egy szereplőre jutó hivatkozások száma	2,3
Kötések átlagos súlya (szórás)	1,10 (0,35)

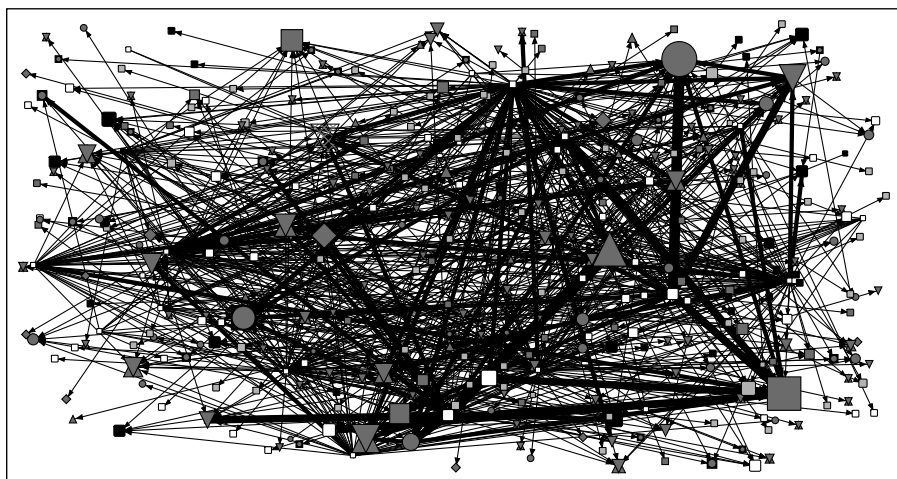
Látható, hogy a választással kapcsolatban meglehetősen sok szereplő nyilvánult meg. A hivatkozások száma azonban nem túl sok, átlagosan mindössze 2,3 hivatkozás jutott egy főre. A szereplők arányát a következő táblázat mutatja.

2. táblázat. Szereplők a választás körüli kommunikációban

Aktor típusa	Választás
Médium	31
Politikus	201
Szakértő	18
Értelmiségi	48
Szervezet	39
Külföldi médium	25
Összes aktor	362

A kampányt övező nyilvános diskurzust tehát a politikusok dominálják. A politikusok közül az MDF politikusai nyilatkoztak meg a legtöbbször (30), őket az MSZP és a KDNP politikusai követték fej-fej mellett (22-22). A kampány során meglehetősen sok szervezet hallatta a hangját, és értelmiségiek is szép számban jelentek meg a diskurzusban.

A kampány-eset hivatkozásai alapján kirajzolódó hálózatot az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra. A hivatkozási hálózat. A csomópontok mérete egyenesen arányos az in-degree centralitás értékükkel ($\alpha = 0,5$). sötétszürke = politikus; fehér = médium, világosszürke = értelmiségi vagy szakértő; fekete = szervezet. MDF = ○, MSZP = □, Fidesz = △, SZDSZ = ▽, FKGP = ◇, KDNP = ◻, egyéb párt = egymásba fordított háromszögek.

A hivatkozási hálózat elemzéséből kiderült, hogy a hálózaton belül nem különíthetők el interakciós részközösségek (maximum modularitás = 0,072) és centrum–periféria-struktúra sem lelhető fel (fitness = 0,351). Ugyanakkor a klaszteresedési együttható szignifikánsan alacsonyabb, mint a várható érték (2,8 szórásnyival) és az átlagos legrövidebb távolság is meglehetősen alacsony (0,9 szórásnyival alacsonyabb a várható értéknél). Mindez azt jelenti, hogy a hálózat alacsony klaszteresedést mutat, ugyanakkor meglehetősen kohézív, ezért hálózati ideáltípusaink közül (lásd: Bene, 2016) klasztermentes kohézív típusra hasonlít a leginkább. A kampány során tehát a magyar politikai közösség a hivatkozások szintjén egységes közösség képét mutatja.

A hivatkozási mintázatot érdemes kicsit részletesebben is szemügyre venni.

3. táblázat. A hivatkozások megoszlása az egyes szereplőcsoportok között. (Oszlop = hivatkozó; sor = hivatkozott. A cellákban a számok az összes hivatkozás adott kapcsolatra jutó százalékat mutatják.)

	<i>Médium</i>	<i>Természetes személy</i>	<i>Szervezet</i>	<i>Külföldi médium</i>
Médium	4%	74%	7%	4%
Természetes személy	2%	3%	1%	0,1%
Szervezet	1%	3%	1%	0
Külföldi médium	–	–	–	–

Az adatok azt mutatják, hogy a hivatkozások rendkívül egyenlőtlenül oszlanak meg a különböző státuszú szereplők között: *a kötések és hivatkozások 89%-a médiumtól származik*, elsősorban médiumtól természetes személyek felé. Ami érdekes, hogy miközben a médiumok sokat hivatkoznak természetes személyekre, *egymásra csak kivételes esetekben* (31 médium között 23 kapcsolat és összesen 24 hivatkozás). A természetes személyek szintén alig hivatkoznak egymásra (267 személy között 25 hivatkozás), és médiumokra is nagyon ritkán (8 kötés, 16 hivatkozás). A diskurzusban tehát *a médiumok szerepe döntő* abban a tekintetben, hogy ők beszélgetnek, valamint a beszélők megszólalásairól számolnak be.

Ugyanakkor a médiumok elsősorban *csatornaként* működnek: a rájuk való hivatkozás minimális. Tehát valójában a természetes személyek szócsövei, az ő kommunikációjukat terjesztik tovább. A '94-es kampányban a természetes személyek egymásra történő hivatkozása szinte teljesen hiányzik, ezek mindössze a hivatkozások 3%-át tették ki. Erre kézenfekvő magyarázat lehet az, hogy a kampányban a politikai szereplők elsősorban a saját üzenetük kommunikálására koncentrálnak, és kevésbé hajlamosak más diskurzusokba belefolyani, hacsak nincs valami kényszerítő erő.

Megvizsgáltuk a közösségstruktúrát külön a médiumokra és külön a személyekre, de mindkét esetben *az integráltság hasonló fokát* kaptuk. Tehát sem a médiumok, sem a szereplők közössége nem volt megosztott. Azt mondhatjuk tehát, hogy 1994-ben a választásokkal kapcsolatban a nyilvánosságban megszólalók összessége *interakciós szempontból egyetlen közösséget alkotott* és ez a személyekre és a médiumokra egyaránt vonatkozik.

Az interakciós hálózat *centralizáltságát* vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a kötések eloszlása nem túlzottan centralizált (fokcentralizáció = 0,05)⁵ és a legtöbb hivatkozást kapó 5% csak az összes hivatkozás 32%-át gyűjti be. A '94-es választást megelőző kommunikációs helyzetet tehát *nem a centralizáltsága teszi integrálttá, hanem épp a diffúz jellege*. Mivel a legtöbb hivatkozás a médiumoktól származik, az eredmények arról is tanúskodnak, hogy az integrációt elsősorban a médiumok diffúz hivatkozási gyakorlata biztosítja.

Szereplők és csatornák

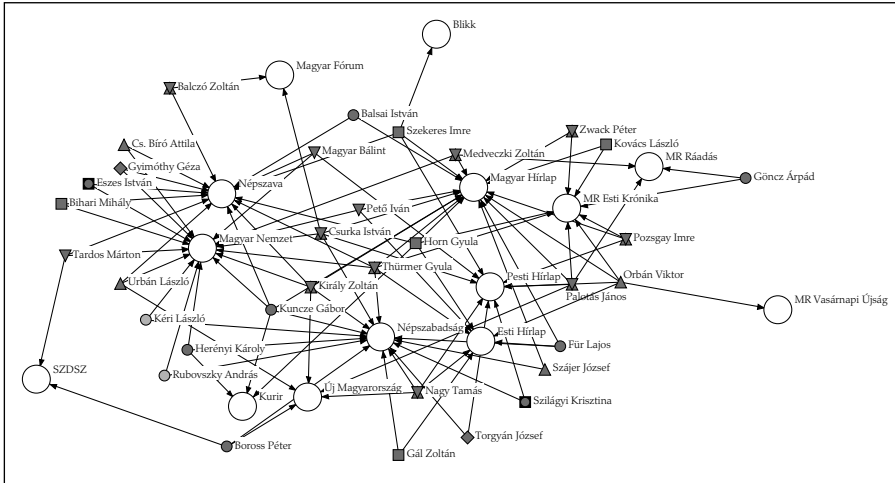
Amint arra számítani lehetett, a választással kapcsolatban megnyilatkozó szereplők túlnyomó többsége egyetlen csatornában jelent csak meg. A médiában közvetlenül megnyilvánuló 164 szereplő közül 131 csak egy csatornában tűnt fel, tizenöten jelentek meg két csatornában, kilencen háromban, ketten négyben, és mindössze egy szereplő volt, aki hét csatornát is felhasznált kommunikációja során.

4. táblázat. Természetes szereplők médiumokban való közvetlen megszólalásai.

Médium	Egyedül a médiumban megszólaló szereplő	Összes közvetlenül megszólaltatott szereplő
168 óra	1	1
Blikk	4	4
Esti Hírlap	0	7
Kurir	3	6
Magyar Fórum	6	8
Magyar Hírlap	32	48
Magyar Nemzet	22	38
MR Déli Krónika	1	1
MR Esti Krónika	2	10
MR Rádás	5	8
MR Vasárnapi Újság	1	2
Népszabadság	14	28
Népszava	36	50
Pesti Hírlap	1	10
Új Magyarország	2	7

Ebből arra következtetünk, hogy az egyes médiumok igyekeztek egyedi megszólalói kört kialakítani. A négy legtöbb aktort megszólaltató médium mindegyikénél a megszólalói kör legalább fele olyan szereplő volt, aki más médiumban egyáltalán nem jelent meg. Mindössze egy olyan szakértő vagy értelmiségi volt, aki nem egyetlen csatornán fejthette ki a véleményét (Kéri László – Népszabadság és Magyar Nemzet). Az értelmiségiek és szakértők hivatkozást is alig kaptak, amiből arra következtetünk, hogy – legalábbis a '94-es kampány idején – nem lehet jelentős véleményformáló erőt tulajdonítani a nem politikus megnyilatkozóknak. Fekete Gyula kapott a közvetlen megszólalásain túl még öt hivatkozást, hárman kettőt kaptak és még egy olyan szereplő volt, akire a közvetlen megszólalásán túl egyszer hivatkoztak. Nem beszélhetünk a teljes politikai közösség, vagy az egyes politikai közösségek szintjén elfogadott értelmiségi-szakértői rétegről; inkább úgy látjuk, hogy az értelmiségiek és szakértők az egyes médiumok saját véleményformálóinak számítottak. Azok a szereplők, akik egynél több médiumban szólnak meg, integrálják a médiateret, vagyis kapocsként szolgálnak. Mindezek az eredmények ismét azt mutatják, hogy a médiumoknak komoly szerepük van az integrált nyilvántartásban.

nos diskurzus kialakulásában: bár próbálják kiszélesíteni a diskurzust, a fontosabb szereplők közvetlen megszólalásaira azok politikai hovatartozásától függetlenül a legtöbb médium nyitottnak mutatkozott.

2. ábra. Az egynél több csatornában megnyilvánuló szereplők csatornahasználata. Sötét-szürke = politikus; fehér = médium, világosszürke = értelmiségi vagy szakértő; fekete = szervezet. MDF = ○, MSZP = □, Fidesz = △, SZDSZ = ▽, FKGP = ◇, KDNP = ◻, egyéb párt = egymásba fordított háromszögek

Diskurzusok

A '94-es választás körüli kommunikáció vizsgálatához 10 értelmezési keretet határoztunk meg,⁶ majd ezek előfordulását vizsgáltuk a szereplők megszólalásaiban. A keretek megnevezése röviden a következő: F1 = a szélsőjobb veszélye; F2 = a kommunizmus visszatérése; F3 = nem lesz kommunizmus; F4 = súlyos örökség; F5 = szakértelem; F6 = folytatás, F7 = nemzeti érdek, F8 = közmegegyezés, F9 = két tábor, F10 = van liberális tábor.

A diszkurzív hálózatba azok a szereplők kerültek be, akiknek legalább egy megnyilvánulásában megtalálható volt az általunk meghatározott keretek legalább egyike. A kampány során nyilvános kommunikációt folytató 362 szereplő között 94-ilyet találtunk; az 5. táblázat mutatja, hogy nagy részük politikus. A politikusok közül 12 az MDF-hez tartozott, 10 az MSZP-hez, 7 az SZDSZ-hez, 5 a Fideszhez, 4 a KDNP-hez, egy az FKGP-hez, a többi 26 pedig egyéb pártokhoz. A szereplők számához viszonyítva kevés frame miatt viszont nagyszámú kötést találtunk közöttük.

5. táblázat. A diszkurzív kereteket alkalmazó aktorok megoszlása státusz szerint.

Státusz	Médium	Politikus	Szakértő	Értelmiségi	Szervezet
Aktorok száma	11	65	3	7	8

6. táblázat. A keretek összes előfordulása

Keret Neve	F1 Szélsőjobb	F2 Kommunizmus	F3 Nem lesz kommunizmus	F4 Súlyos örökség	F5 Szakértelem	F6 Folytatás	F7 Nemzeti érdek	F8 Közmegegyezés	F9 Két tábor	F10 Van liberális tábor
Előfordulás	12	43	23	48	32	49	57	49	12	60

A következő lépésben azt vizsgáltuk, hogy az értelmezési keretek használatának hasonlósága alapján elkülöníthetők-e diszkurzív közösségek a hálózaton belül. Úgy látjuk, hogy a leginkább használható közösségfelosztást a politikai közösség nagy részét integráló „súlyos örökség” keret elhagyásával kapjuk.⁷ Az integrátor keret kizárásával értelmezhetőbb közösségstruktúrát kapunk, de a közösségek értelmezésénél az eltávolított kerethez való viszonyt is figyelembe vesszük. A közösségfeltáró algoritmus⁸ három közösséget különített el: egy „balliberális” blokkot, egy „jobboldali” blokkot és egy kettejük között híd szerepet betöltő harmadik közösséget (modularitás = 0,22).

7. táblázat. A három csoport egymástól való elkülönülésének mértéke (modularitásiértékek)

	1. csoport	2. csoport	3. csoport
1. csoport (42 aktor)	–	0,33	0,10
2. csoport (22 aktor)	0,33	–	0,10
3. csoport (17 aktor)	0,10	0,10	–

A fenti táblázatból látszik, hogy az első két csoport valóban markánsan elkülönül egymástól, míg a harmadik csoport mindkettőtől nagyjából ugyanolyan mértékben válik el, meglehetősen enyhe elkülönülést mutatva. A továbbiakban ezt a három csoportot (protoközösséget) vizsgáltuk.

Az első protoközösség („balliberális”)

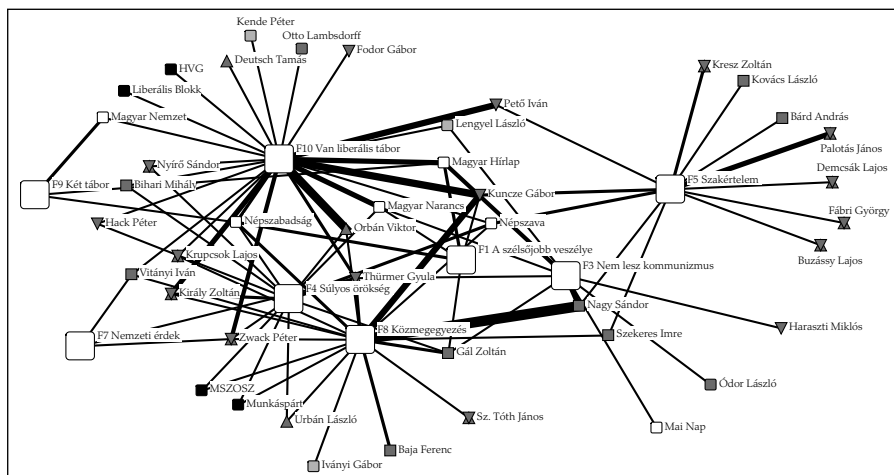
Az első protoközösség áll a legtöbb szereplőből, akiknek nagy része természetesen politikus (29), de itt található a legtöbb médium (7) és szervezet (3) is,

valamint 1 szakértő és 2 értelmiségi is ide tartozik. A csoport politikus tagjai az ellenzéki pártokból kerültek ki: 5 SZDSZ politikus mellett 8 MSZP és 3 Fidesz politikust találunk, valamint 11 egyéb politikus is a csoport része.⁹ A protoközösségnek a „balliberális blokk” munkanevet adtuk. Tagjait elsősorban az az értelmezés köti össze, hogy a politikai tér háromosztatú, amelyben a bal és a jobboldal mellett vagy között egy liberális pólus is jelen van. Emellett fontos összetartó erő a közmegegyezés szükségességének és a szakértelem fontosságának hangsúlyozása. A közösségre jellemző értelmezési keretek között találjuk még a közösség elkülönítésekor figyelembe nem vett „súlyos örökség” és a „nem lesz kommunizmus” értelmezést is.

8. táblázat. Keretek a balliberális protoközösségben

Keret	Előfordulás
F10 Van liberális tábor	23
F8 Közmegegyezés	18
F5 Szakértelem	12
F3 Nem lesz kommunizmus	9
F1 A szélsőjobb veszélye	5
F7 Nemzeti érdek	3
F9 Két tábor	3
F2 Kommunizmus visszatérése	0
F6 Folytatás	0
+ F4 Súlyos örökség	14

A balliberális közösséget szemléltető 3. ábrából látszik az, hogy a teljes hálózatra lefuttatott algoritmus miért is hozott létre a baloldali blokkon belül két, egymással erősen összefonódó, mégis némileg elkülönülő protoközösséget. Míg a protoközösség többségét erősen összeköti a „Van liberális tábor”, a „közmegegyezés”, a közösségek elkülönítésénél figyelembe nem vett „Súlyos örökség” vagy a kevésbé népszerű, de ezekkel sokszor együtt artikulált „Szélsőjobb veszélye” és „Nem lesz kommunizmus” értelmezés, addig a *szakértelem* fontosságát hangsúlyozó szereplők kissé elkülönülnek a közösség többi tagjától. Az is jól látható, hogy bár a liberális pártok és az MSZP egy közösséget alkot, némi különbség van a két párt politikusai között. Míg a *liberális* (SZDSZ, Fidesz) politikusok inkább a liberális tábor létét hangsúlyozzák, az MSZP politikusok inkább a szakértelem és a közmegegyezés fontosságát emelik ki.

3. ábra. A balliberális protoközösség. Sötétszürke = politikus; fehér = médium, világos-szürke = értelmiségi vagy szakértő; fekete = szervezet. MDF = ○, MSZP = □, Fidesz = △, SZDSZ = ▽, FKGP = ◇, KDNP = ◻, egyéb párt = egymásba fordított háromszögek

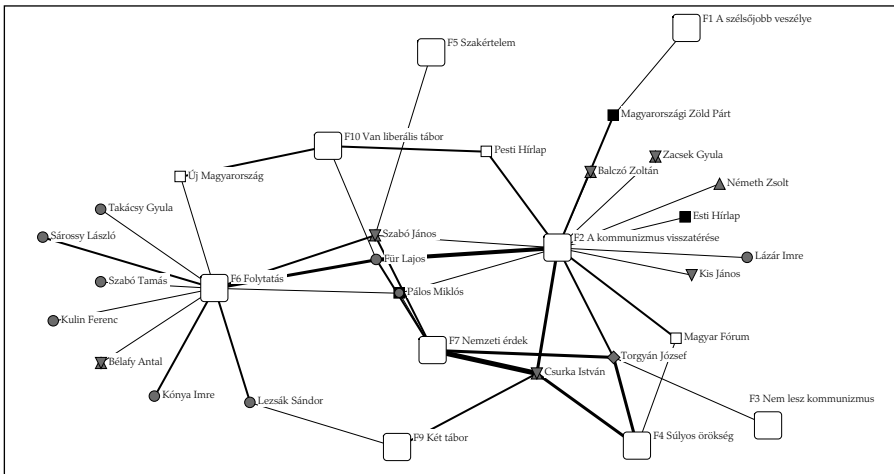
A második protoközösség („jobboldal”)

A második protoközösségben még erősebb a politikusok dominanciája, a 17 politikus mellett 4 médiumot és 1 szervezetet találunk. 8 MDF, 1 FKGP és egy KDNP politikus mellett 1-1 SZDSZ és Fidesz politikust is találunk a csoportban, valamint 5 további párthoz kapcsolódó politikust is.¹⁰ A protoközösségre jellemző kereteket a 8. táblázat mutatja.

9. táblázat. Keretek a jobboldali protoközösségben

Keret	Előfordulás
F2 Kommunizmus visszatérése	14
F6 Folytatás	11
F7 Nemzeti érdek	5
F10 Van liberális tábor	3
F9 Két tábor	2
F1 A szélsőjobb veszélye	1
F3 Nem lesz kommunizmus	1
F5 Szakértelem	1
F8 Közmegegyezés	0
+ Súlyos örökség	3

Látható, hogy ezt a közösséget elsősorban a kommunizmus fenyegetése, valamint a korábbi kormányzati munka folytatásának igénye köti össze. A hálózat jellegzetességeit a 4. ábra szemlélteti, amelyből látszik, hogy a csoportra jellemző két domináns keret nagyjából meg is osztja a protoközösséget, lényegében két lazán elkülönülő alcsoportot hozva létre. A két domináns keretet együtt ugyanis mindössze három szereplő használja, a többi szereplő vagy egyikhez, vagy másikhöz kapcsolódik az egyéb használt keretek mellett. A folytatást egyértelműen a kormánypártok politikusai sürgetik, kiegészülve az Új Magyarország című lappal. A néhány összekötő szereplőn túl a másik domináns értelmezési keretet, az antikommunista értelmezést a szereplőknek egy másik köre használja, akik között csak egy kormánypartí politikust találunk. Mellette olyan szereplők jelennek meg, mint a MIÉP két prominens alakja Csurka István és Balczó Zoltán, valamint Csurka korábbi MDF-es támogatója Zacsek Gyula és az FKGP miniszterelnök-jelöltje Torgyán József. A kommunizmus visszatértétől való félelem ide sodort két ellenzéki megszólalót is, Kis Jánost és Németh Zsoltot.

4. ábra. A jobboldali blokk. Sötétszürke = politikus; fehér = médium, világosszürke = értelmiségi vagy szakértő; fekete = szervezet. MDF = ○, MSZP = □, Fidesz = △, SZDSZ = ▽, FKGP = ◇, KDNP = ◻, egyéb párt = egymásba fordított háromszögek.

A médiumok közül az Esti Hírlap, a Pesti Hírlap és a Magyar Fórum is ide kötődik. Látható, hogy Torgyán és Csurka a kommunizmus visszatértétől való félelmet a „súlyos örökség” és a „nemzeti érdek” értelmezéssel is összeköti, de ez utóbbival a folytatás szükségességét is hangsúlyozó összekötő szereplők (Fűr Lajos, Szabó János, Pálos Miklós) is összekapcsolódnak. Szépen kirajzolódik tehát, hogy a jobboldali blokk nem teljesen egységes, hanem valójában két lazán összekapcsolódó alcsoportból áll. Talán nem állunk messze az igaz-

ságtól, ha a második alcsoportot a formálódó radikális jobboldal protoközösségeként fogjuk fel, amely, bár ha a jelen esetben össze is folyik valamelyest a mainstream jobboldallal, érezteti önálló létezését. Mivel azonban a formálódó protoközösség kevés szereplőt tudott a diskurzusba „juttatni”, ezért önálló közösségeként nem is nagyon lehetne elkülöníteni. Az azonban figyelemreméltó, hogy két listavezető, Csurka István és Torgyán József mennyire hasonlóan értelmezik a választások tétjét.

Végezetül azt is érdemes megjegyezni, hogy jelentősége lehet annak, hogy a jobboldalon az antikommunista értelmezés vált egyfajta integratív erővé. A válságba kerülő jobboldal a formálódó balliberális protoközösséggel szemben önmaga újrafogalmazását negatív alapon végezheti el, az elhatárolódás pedig szereplők kiválását is eredményezheti a másik protoközösségből, ahogy erre jelen esetben két ilyen példát is láthattunk.

A harmadik csoport: az „integratív” kör

A harmadik csoportot valójában nem tekinthetjük tényleges protoközösségnek, hiszen egyik bloktól sem különül el élesen. Inkább egyfajta „hídközösségeként” értelmezhetjük, akik a magyar politikai protoközösségben a két markánsan elkülönülő blokk között egyfajta integratív szerepet töltenek be.¹¹ Ebben a csoportban 12 politikust találunk, három értelmiségit, valamint két szervezetet. A politikusok közül kettő MDF-es, egy MSZP-s, három KDNP-s, egy Fideszes, négyen pedig egyéb pártokhoz kapcsolódnak. A frame-ekből láthatjuk, hogy a csoportot a *nemzeti érdek* hangsúlyozása köti össze, de a második legnépszerűbb – bár az előbbinél jóval kevésbé használt – keret a *közmegegyezés*, ami mutatja, hogy az ebben a közösségben lévő szereplők valamiféleképpen a teljes politikai közösség szintjén gondolkodnak, és azt próbálják megszólítani.

Ami kifejezetten érdekessé teszi ezt a protoközösséget, az az, hogy négy miniszterelnök-jelölt is ide tartozik, tehát eltérő pártszínezetük ellenére nagyon hasonlóan értelmezték a választásokat. Boross Péter, Surján László, Horn Gyula és Nagy Tamás egyaránt a nemzeti érdekeket és a szakértelmet hangsúlyozták és az MDF miniszterelnök-jelöltjének kivételével mindannyian közmegegyezést sürgettek. A közös értelmezéseken túl persze komoly eltérések is vannak. A harmadik protoközösség a két blokk között helyezkedik el, ezek a szereplők pedig a közös értelmezési keretek mellett a hozzájuk közelebb álló blokk értelmezéseit, a kampány megosztó kereteit is alkalmazzák. Így Boross Péter és Surján László a jobboldali blokk kiemelt kerete, a „folytatás” mellett köteleződik el, de Boross a másik közkedvelt jobboldali keretet, a „kommunizmus visszatértét” is alkalmazza, ezáltal egyfajta integratív hídszerepet töltve

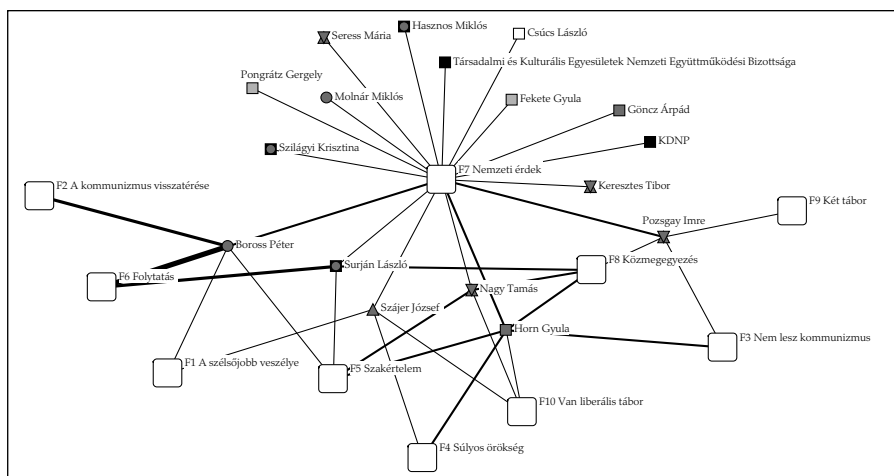
be a jobboldali blokk lazán elkülönülő alcsoportjai között is. Horn Gyula a súlyos örökséget hangoztatja, valamint sokszor beszél arról is, hogy nem lesz kommunizmus.

Minden bizonnyal akkor járunk el helyesen, ha ezeket a szereplőket is a két nagy blokk részének tekintjük, akik azonban néhány szempontból közös platformra kerülnek a másik blokk néhány prominens szereplőjével, ezáltal a teljes protoközösség szintjén integratív, a blokkok közötti közvetítő szerepet töltve be. Ha a „nemzeti érdek” integratív keretet eltávolítjuk, akkor a két blokk élesen kirajzolódik.

10. táblázat. Keretek az integratív csoportban

Keret	Előfordulás
F7 Nemzeti érdek	17
F5 Szakértelem	4
F8 Közmegegyezés	4
F10 Van liberális tábor	3
F1 A szélsőjobb veszélye	2
F3 Nem lesz kommunizmus	2
F6 Folytatás	2
F2 Kommunizmus visszatérése	1
F9 Két tábor	1
+ Súlyos örökség:	2

Azt látjuk tehát, hogy míg a két blokk élesen elkülönül egymástól, éppen a miniszterelnök-jelöltek integrálják a politikai protoközösség egészét azáltal, hogy a megosztó értelmezéseken túlmenően protoközösséget integráló értelmezési kereteket is alkalmaznak. A baloldali blokkot az előző kormányzás elítélése, és az új, a szakértelemre és a közmegegyezésre épülő kormányzati alternatíva létrehozásának igénye integrálja, továbbá paradox módon az, hogy önmagára nem egységes politikai közösségként tekint, vagyis nagy jelentőséget tulajdonít a háromszatú politikai tér hangsúlyozásának. A másik oldal integrációjában egyrészt jelen van a korábbi kormányzás pozitív megítélése, de ennél jóval erősebb, és az integrációt az MDF-en túlra is kiterjesztő erő az antikommunizmus. A legfontosabb szereplők értelmezéseiben azonban a megosztó elemeken túlmenően sok hasonlóság is van, amely biztosítja azt, hogy nem polarizálódik túlságosan a diskurzus: az egységes politikai protoközösség a kormányváltást akaró és a kormány maradását akaró blokkok egyre hangsúlyosabb elkülönülése ellenére is létezik.

5. ábra. Az integratív kör: Sötétszürke = politikus; fehér = médium, világosszürke = értelmiségi vagy szakértő; fekete = szervezet. MDF = ○, MSZP = □, Fidesz = △, SZDSZ = ▽, FKGP = ◇, KDNP = ◻, egyéb párt = egymásba fordított háromszögek

A két blokk már a korábbi pillanatfelvételünknel, a Csurka-dolgozat idején is kirajzolódott, bár az akkor háromfelé szakadó MDF állapota most stabilizálódni látszik. Az akkor az ellenzékhez csapódó szereplők a kampány során nem tűntek fel egyik oldalon sem, a Csurka-tanulmánnyal megengedőbb csoport – kiegészítve a MIÉP politikusaival – pedig most az antikommunizmus jegyében egy platformra került az MDF-fel. Az akkor megjelent harmadik szárny, amelyet a radikális jobboldal előfutárának is tekintettünk, jelen értelmezési keretünk alapján a kampány során nem vált önállóan elkülöníthetővé. Képviselői a jobboldali blokkban tűnnek fel. Ami talán megkülönbözteti őket az MDF politikusaitól, hogy a kommunista veszély hangoztatása mellett nem beszélnek arról, hogy a folytatás lenne a kívánatos. Sőt, maga Csurka István, valamint Torgyán József, a médiumok közül a Magyar Fórummal kiegészülve, a kommunista veszély és a nemzeti érdek hangoztatása mellett a súlyos örökségről is beszél. A radikális jobboldal egyfajta protoközössége vált tehát láthatóvá, de ez minden bizonnyal még kevés ahhoz, hogy valódi politikai közösségről beszéljünk.¹²

Végezetül érdemes lehet összehasonlítani a szereplőket aktivitás szempontjából, erre vonatkozó adatokat tartalmaz a 11. táblázat.

Látható egyrészt, hogy a politikusok aktivitása, illetve az a képességük, hogy interakciókat generáljanak, jóval meghaladja a nem politikusokét. A nem politikusok egyelőre csak a média számára érdekesek, de közel sem annyira, mint a politikusok. A szakértők és értelmiségiek sem a médiumokban nem kapnak akkora teret, mint a politikusok, sem a politikusok nem hivatkoznak rájuk, illetve ők sem egymásra.

11. táblázat. A legaktívabb személyek az egyes protoközösségekben

	Balliberális protoközösség: Orbán Viktor	Jobboldali protoközösség: Csurka István	Integratív kör: Boross Péter	Összehasonlítás-képp a legaktívabb nem politikus Fekete Gyula ¹³
Rá hivatkozik	2 politikus 15 médium 2 szervezet	2 politikus 13 médium 1 szervezet	5 politikus 13 médium 1 szervezet	5 médium
Ő hivatkozik	–	1 értelmiségi	2 politikus 1 értelmiségi	–
Közvetlenül megszólal	5 médiumban	5 médiumban	2 médiumban	–

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatunkban a '94-es kampány idejéből gyűjtött adatokat dolgoztuk fel hálózatelemzési módszerek segítségével. Először a szereplők közötti interakciók, majd a megszólalásokban azonosított értelmezési keretek jelentették a hálózatstruktúra alapjait. A hivatkozási hálózat segítségével kimutattuk, hogy a magyar politikai közösség 1994-ben – interakciós szempontból legalábbis – integrált volt: azonban nem a centrum–periféria jelleg biztosította az integrációt, hanem egy alapvetően diffúz szerkezet.

Az értelmezési keretek szintjén azonban egyre határozottabban kezd szétválni két protoközösség, egy balliberális és egy jobboldali. Ezeket azonban összefogja egy kulcsszereplőkből álló kis kör, akik a választásokat a teljes politikai közösség szintjén is igyekeznek értelmezni. Mindkét blokk esetében megfigyelhetünk belső tagolódást. A balliberális blokknál a szereplők jó részét éppen az köti össze, hogy azt hangsúlyozzák, hogy ők nem alkotnak egységes politikai közösséget: a liberális blokk önállóan is létezik. A csoport egy másik, az előbbtől természetesen nem szervesen elkülönülő része a szakértelemre helyezi a hangsúlyt, azaz a protoközösségnek technokrata élt kíván adni. Ennek üzenete úgy is lefordítható, hogy „azért vagyunk együtt, mert mi értünk hozzá”. A jobboldali blokkon belül az antikommunista értelmezés és a folytatást szorgalmazók között lehet némi tagolódást kitapintani. Különösen szembevetendő Csurka István és Torgyán József, valamint a Magyar Fórum hasonló értelmezése, amely egy radikalizálódó jobboldali csoport formálódását vetíti előre.

Noha a kampánykutatás számára elsősorban a szereplők szűkebb köre az érdekes, a '94-es kampány feldolgozása ebben a fázisban nem különbözik a kutatásunk többi esetének feldolgozásától. A kutatási kérdések a kampány szempontjából éppoly relevánsak, mint a kampányon kívüli politikai kommu-

nikációs helyzetekben, az eredmények kampánykutatási szempontból is értelmezhetők. A kutatás következő fázisában elképzelhető ugyanakkor, hogy további kérdésekkel és elemzési szempontokkal bővítjük a repertoárt. A kampányspecifikusabb kutatási kérdések között olyanokra gondolhatunk, hogy egy szereplő üzeneteit kik veszik át, egy párt milyen kommunikációs eszközöket vesz igénybe, hogy pártosak-e a politikai szakértők, illetve, hogy azoknak a szereplőknek, akik sok interakciót generálnak, s ezáltal a hálózat nagyobb csomópontjaként jelennek meg, miben tér el a kommunikációja a többiekétől.

Az általánosabb összefüggésekre áttérve, eddigi eredményeink a *nemzetközi* szakirodalomnak a *korai kampányokra* vonatkozó megállapításaival mutatnak párhuzamot. Először is, mind az interakciók terén, mind a diszkurzív megnyilvánulásokban a *politikuskok szerepe a meghatározó*. A természetes szereplők ugyanakkor nem folytattak intenzív kommunikációt egymás közt a kampány során, és másra sem nagyon hivatkoztak, elsősorban saját álláspontjukat fejtették ki az egyes csatornákon keresztül. Ha belegondolunk, ez tulajdonképpen nem meglepő, mondhatni egybevág a korai kampányokkal kapcsolatos ismereteinkkel: a politikuskok csaknem kizárólag saját táborukkal kommunikálnak, és saját üzenetüket akarják célba juttatni. A későbbi korszakoktól azt várjuk, hogy sűrűsödni fognak mind a személyek, mind a közösségek egymásra történő hivatkozásai, nemcsak a kampányban, de kampányidőszakban még inkább.

A következő *a média fontossága* a politikuskok üzeneteinek becsatornázásában. Úgy tűnik, hogy a média hűséges szócsőként közvetíti a politikuskok mondanivalóját; megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a legfontosabb csatornája a politikusi kommunikációnak. Noha reakciókat ritkán tudnak kiváltani a médiumok, számos szereplőt bevonnak a diskurzusba azáltal, hogy exkluzív megszólalói kör kialakítására törekszenek. Ez összecseng a kampánykommunikáció korszakairól szóló ismereteinkkel, nevezetesen azzal a felfogással, amelyik az internet robbanása előtti korszakot a nagymédia uralmának nevezi. Erre a korszakra az jellemző, hogy a politikai kommunikáció túlnyomórészt a médián keresztül zajlik: a szereplők fő törekvése tehát az oda való bekerülés. Ahhoz azonban, hogy ezt egyértelműen kijelenthessük, további csatornák, például szórólapok, egyéb kampányeszközök vizsgálatára is szükség lesz, amit a kampánykutatás következő szakaszában fogunk megtenni.

A szakértők, értelmiségiek szerepére vonatkozó eredményeink szintén egybevágóak a kampányokkal kapcsolatos eddigi ismereteinkkel. Az értelmiségiek, szakértők az egyes médiumok házi véleményformálóiaként funkcionáltak, protoközösségeknek kevésbé lehetett őket megfeleltetni. Abból, hogy alig váltanak ki reakciót a megszólalásaik, úgy tűnik, hogy a súlyuk sokkal kisebb, mint a politikuskoké, és a nemzetközi szakirodalom éppen így írja le a korai kampányokat. Ez azonban minden bizonnyal változni fog, egyrészt a szakértők és értelmiségiek előtérbe kerülésére lehet számítani, másrészt arra, hogy

az egyes táborok közt jelentős eltérés lesz a tekintetben, hogy fontos szerepet játszanak-e bennük a véleményformálók.

Végül néhány szót ejtünk arról, hogy milyen irányban lenne érdemes folytatni a kampánykutatást a projekt keretein belül. A kampányüzenetek vizsgálatára láttunk már nemzetközi példákat, ez lehet tehát az egyik irány: a politikusi diskurzusok hálózatainak feltérképezése. A kutatás terveihez igazodva, fontos további lépés lesz a politikusok csatornahasználatának alaposabb feltárása, és a politikusok szerepe a közösségi szimbólum- és narratívateremtésben.

Amennyiben pedig további kampányokat is bevonunk a kutatásba, és azokat azonos szempont szerint elemezzük, nagyon értékes komparatív adatbázist kaphatunk, amely a kampánykutatás gyakran túl leírónak aposztrofált módszertanát, és ezért olykor megkérdőjelezett észrevételeit erős kvantitatív bizonyítékkal támogatná meg.

MELLÉKLET

A diszkurzív kódoláshoz használt keretek

- F1 = A SZÉLSŐJOBBS VESZÉLYE. Ez a keret a jobboldalon egyre inkább terjedő szalonképtelen, szélsőséges nézetek létezésére, a szélsőjobb veszélyére hívja fel a figyelmet. A megszólaló a jelenségről elítélően nyilatkozik, esetleg el is határolódik tőle. Előfordulhat, hogy a beszélő a szélsőjobb általi fenyegetettséget súlyosabbnak, komolyabbnak állítja be annál, ahogyan mások megítélik, mint ahogy az is előfordulhat, hogy a kormányt, a jobboldalt igyekszik egy kalap alá venni a szélsőjobboddallal, illetve a kormányra hárítja a szélsőjobb létezésének a felelősségét.
- F2 = A KOMMUNIZMUS VISSZATÉRÉSE. A frame-et használók azzal próbálnak félelmet kelteni a választókban, hogy a kommunista múltat emlegetik, hogy tudniillik az MSZP, illetve a baloldal győzelme esetén visszatérhet a kommunizmus, a diktatúra. Több politikus a baloldal „leleplezését” sürgeti, arra hivatkozva, hogy az MSZP ugyanazokból a személyekből áll, akik a rendszerváltás előtti hatalom részesei voltak.
- F3 = NEM LESZ KOMMUNIZMUS. Ez tulajdonképpen az előző frame „ellenpárja”, konkrét válasz az F2-höz sorolható támadásokra, amellyel igyekszik megnyugtítani a választókat. Olyan értelmezések tartoznak ide, amelyek vagy tagadják a fenti vádakot vagy arról szólnak, hogy az MSZP „európai értelemben vett baloldali párt”, a demokrácia elkötelezett híve.
- F4 = SÚLYOS ÖRÖKSÉG. A frame azt hangsúlyozza, hogy az Antall-kormány rossz politikája következtében a majdani új kormány nagyon nehéz helyzetben kezdheti meg a működését. Ide tartozik, a régi kormány tevékenységét bíráló minden megnyilvánulás, amennyiben az elmúlt négy év örökségének, a záruló ciklus következményeinek kontextusában esik róla szó.

- F5 = SZAKÉRTELEM. Ez a frame a szakértelem szükségessége mellett érvel, gyakran kifogásolva egyúttal az „ideológiai alapú kormányzást”. A szakértelem frame-hez tartozik az Antall–Boross-kormány szakmai szempontok mentén, a szakértelem hiánya miatt történő bírálata; a kormányváltás óhajtása azért, hogy végre hozzáértők irányítsák az országot.
- F6 = FOLYTATÁS. Ez a frame a kormánypártok újbóli hatalomra kerülését, a kormány maradását óhajtja, mégpedig abból a meggondolásból, hogy jobb a megkezdett utat folytatni, mint ide-oda rángatni az országot.
- F7 = NEMZETI ÉRDEK. A frame fő gondolata, hogy a választás tétje a nemzet érdekeinek képviselete, hogy olyanok irányítják-e a választás után az országot, akiknek ez fontos. Ide tartozik minden, a magyarságot, nemzeti érdeket érintő kérdés fontosságának hangsúlyozása. A nemzeti retorika párosulhat szelíd vagy markánsabb nyugatellenességgel.
- F8 = KÖZMEGEGYEZÉS. Ez a frame annak a fontosságát hangsúlyozza, hogy a választások után felálló új kormánynak meg kell teremtenie a közmegegyezést, például azért, mert az állampolgárok erre vágnak, ezt akarják. Ez vonatkozhat a megosztott, a választási küzdelemben még inkább polarizálódott magyar társadalomra csakúgy, mint Magyarország nemzetközi kapcsolataira, vagy általában a politikai megbékélésre a kormány új intézkedéseit megelőzően.
- F9 = KÉT POLITIKAI TÁBOR VAN: JOBB- ÉS BALOLDAL. Ez a szemlélet a magyar társadalmat, a politikai életet kétosztatúnak fogja fel, vagyis megkülönböztet és említ jobboldalt és baloldalt, de más oldalt vagy táborot nem említ. Előfordul, hogy a jobboldal és baloldal az állampolgárok tömegére vonatkozik, de gyakrabban a politikai elit belső megosztására. A liberálisokat, amennyiben említést tesz róluk a szöveg, igyekszik jelentéktelennek beállítani.
- F10 = VAN LIBERÁLIS TÁBOR. Az értelmezési keret kiindulópontja az, hogy a magyar politikában három tábor van (nem kettő): a jobboldal és a baloldal mellett vagy között a liberális a harmadik. A frame lényege a harmadik pólus létezésének és jelentőségének a hangsúlyozása, és megkülönböztetése a másik kettőtől.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány az OTKA 112323 projektje keretében készült.

² A Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990-2015 kutatási projekt (OTKA 112323) a politikai kommunikáció magyarországi történetét a kommunikációs összekapcsolódások által definiálható közösségek változásán keresztül célozza leírni hálózatelemzési és társadalomszemiotikai módszerek segítségével. A projekt leírásáról és elméleti kiindulópontjairól lásd: Kiss, 2016.

³ Egy három fős csoport a rendelkezésre álló anyag átnézése után elkülönített az esetre jellemző és átfogó 10 értelmezési keretet, amelyet aztán a teljes kutatócsoport megvitatott, tesztelt, majd az értelmezési keretekért felelős kutatók ennek megfelelően átdolgoztak (az értelmezési kere-

teket lásd a mellékletben.) A 10 kódoló közötti megbízhatósági tesztek (intercoder reliability) eredményei (Krippendorff-alfa értékek): a közvetlen megszólalási adatok: 0,85; hivatkozások: 0,76; diszkurzív értelmezési keretek: 0,64. Az éles kódolás során létrehoztunk egy platformot, ahol minden kódoló jelezhetette, ha a kódolás során problémával szembesült. A problémás esetekről a kutatásvezető hozott döntést, aki napi rendszerességgel válaszolt a felmerülő problémákra. Ennek különösen a diszkurzív keretek kódolásánál volt jelentősége.

- ⁴ Egyoldalú hálózatban az aktorok homogének, bármelyik aktor között lehet kapcsolat. A kétoldalú hálózatban az aktorok két típusát különböztetjük meg és kapcsolat csak különböző típusú aktorok között jöhet létre, azonos típusú aktorok között nem. Jelen esetben az egyoldalú hálózat aktorai a kommunikátorok, akik között az egymásra történő hivatkozás hoz létre kapcsolatot, míg az egyik kétoldalú hálózatban természetes személyeket és médiumokat, míg a másik kétoldalú hálózatban természetes személyeket és értelmezési kereteket különböztetünk meg egymástól. Erről részletesen lásd: Bene, 2016.
- ⁵ Súlyozatlan hálózatra számolva.
- ⁶ Lásd a Mellékletet.
- ⁷ Az első közösségkeresés során az algoritmus 4 legalább 10 fős csoportot talált, amely felosztás maximummodularitása viszont nem volt különösen magas, 0,18-as értéket ért el. A csoportok páronkénti egymástól való elkülönülésének vizsgálata azonban árnyalta a képet. Az első két csoport nagymértékben összeért egymással, de mindketten élesen elkülönülnek a harmadik csoporttól, míg a negyedik csoport a két blokk között közvetít, mindkettőtől viszonylag gyengén különülve el. A két baloldalinak tekinthető blokkba került 51 szereplő (csak az elsőbe 41), az ezektől élesebben elkülönülő jobboldalinak tekinthető blokkba 10 szereplő, a közvetítő csoportba pedig 21 szereplő. Ennek oka a „súlyos örökség”-értelmezés integratív volta, amely nagyon sok, egyéb kereteket is felhasználó szereplőt a baloldali blokkba húzott. A keretek közelség–centralitás értékeit szemügyre véve is az derült ki, hogy a legmagasabb értékkel a „súlyos örökség” keret rendelkezik, azaz ez a keret tölt be leginkább integratív szerepet. A „súlyos örökség”-keret eltávolítása az alapvető tendenciát nem változtatja meg (két blokk + nemzeti érdeken gondolkodó hídcsoport), azonban markánsabban elkülönülő és némileg kiegyenlítettebb közösségeket hoz létre.
- ⁸ Kötés–közösségisegen alapuló közösségfelosztás algoritmus (lásd: Newman–Girvan, 2004)
- ⁹ A következők tartoznak ide: Fodor Gábor, Hack Péter, Haraszti Miklós, Kuncze Gábor, Petó Iván (SZDSZ), Baja Ferenc, Bárd András, Bihari Mihály, Gál Zoltán, Kovács László, Nagy Sándor, Szekeres Imre, Vitányi Iván (MSZP), Deutsch Tamás, Orbán Viktor, Urbán László (Fidesz), Buzássy Lajos, Demcsák Lajos, Fábri György, Király Zoltán, Kresz Zoltán, Krupcsok Lajos, Nyíró Sándor, Palotás János, Sz. Tóth János, Thürmer Gyula, Zwack Péter (egyéb politikus), Kende Péter (szakértő), Iványi Gábor, Lengyel László (értelmiségi), Magyar Hírlap, Magyar Narancs, Magyar Nemzet, Mai Nap, Népszabadság, Népszava, HVG (média), Liberális Blokk, MSZOSZ, Munkáspárt
- ¹⁰ A következők tartoznak ide: Für Lajos, Kónya Imre, Kulin Ferenc, Lázár Imre, Lezsák Sándor, Sárossy László, Szabó Tamás, Takács Gyula (MDF), Kis János (SZDSZ), Torgyán József (FKGP), Pálos Miklós (KDNP), Németh Zsolt (Fidesz), Balczó Zoltán, Bélafy Antal, Csurka István, Szabó János, Zacsek Gyula (egyéb politikus), Magyar Fórum, Pesti Hírlap, Új Magyarország (médiium), Esti Hírlap (médiium), Magyarországi Zöld Párt (szervezet).

¹¹ Ide tartozik Boross Péter, Molnár Miklós (MDF), Horn Gyula (MSZP), Hasznos Miklós, Surján László, Szilágyi Krisztina (KDNP), Szájer József (Fidesz), Fekete Gyula, Pongráz Gergely, Csúcs László (értelmisség), KDNP, Társadalmi és Kulturális Egyesületek Nemzeti Együttműködési Bizottsága (szervezet).

¹² Bene Márton (2015). Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. Kézirat.

¹³ Író

IRODALOM

- Albrecht, Steffen–Lübcke, Maren–Hartig–Perschke, Rasco (2007): Weblog Campaigning in the German Bundestag Election 2005. *Social Science Computer Review*, 25 (4): 504–520.
- Amazeen, Michelle. A. (2014): Checking the fact-checkers in 2008: Predicting political ad scrutiny and assessing consistency. *Journal of Political Marketing* (publikálásra elfogadva).
- Bartle, John–Griffiths, Daniel szerk. (2001): *Political Communication Transformed. From Morrison to Mandelson*. Basingstoke, Palgrave.
- Bene Márton (2016): Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. Hálózatelemzési módszerek alkalmazása a politikai kommunikáció történetének kutatásában. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 1. szám, 72–97.
- Bóhm Antal–Szoboszlai György (1995): *Parlamenti választások 1994. Politikai Szociológiai körkép*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Bruns, Axel–Burgess, Jean E. (2011): #Ausvotes: how Twitter covered the 2010 Australian federal election. *Communication, Politics and Culture*, 44 (2): 37–56.
- Dalton, Russel. J.–Kingemann, Hans-Dieter, szerk. (2007): *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford University Press, New York.
- Denver, David–Hands, Gordon (1997): *Modern Constituency Electioneering. Local Campaigning in the 1992 General Election*. Frank Cass, London.
- Doerfel, Marya. L.–Connaughton, Stacey. L. (2009): Semantic networks and competition: Election year winners and losers in US televised presidential debates, 1960–2004. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60 (1): 201–218.
- Farrell, David M.–Paul Webb (2002): Political Parties as Campaign Organizations. In: Russell J. Dalton and Martin P. Wattenberg: *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, Oxford, 102–128.
- Foot, Kirsten–Schneider, Steven M.–Dougherty, Meghan–Xenos, Michael–Larsen, Elena (2003): Analyzing Linking Practices: Candidate Site sin th 2002 US Electoral Web Sphere. *Journal of Computer Mediated Communication*, 8 (4): 0-0. <http://doi.org.10.1111/j.1083-6101.2003.tb00220.x>
- G. Nagyné Maczó Ágnes (1995): A Független Kisgazdapárt kampánya. In: Kurtán és mtsai. (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1994-ről*. CD-ROM.
- Gerstlé, Jacques (2008): *La communication politique*. 2e édition. Armand Colin, Paris.
- Gibson, Rachel–Andrea Römmele (2001): Changing Campaign Communications. A Party-Centered Theory of Professionalized Campaigning. *Press/Politics*, 6 (4): 31–43.
- Graber, Doris A. (2004): Methodological developments in political communication research. In: Kaid, Lynda L. (szerk.): *Handbook of Political Communication Research*. 45–67.

- Graham, Todd–Broesma, Marcel–Hazelhoff, Karin–van’t Haar Guido (2013): Between broadcasting political messages and interacting with voters: The use of Twitter during the 2010 UK general election campaign. *Information, Communication and Society*, 16 (5): 692–716.
- Gyarmati László (1995): Ha unod a banánt.... In: Kurtán és mtsai. (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1994-ről. CD-ROM*.
- Harrop, Martin–Miller, William L. (1987): *Elections and Voters: A Comparative Introduction*. Macmillan, Basingstoke.
- Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor (1995): Az 1994-es választási és kampányfilmek szimbolikus és értéküzenetei, In: Kurtán és mtsai. (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve*, 112-126.
- Kiss Balázs (2016): Esemény, hálózat, szemiozis. *Politikatudományi Szemle*, XV. évfolyam, 1. szám, 10–28.
- Lilleker, Darren G. (2006): *Key Concepts in Political Communication*. SAGE, London.
- Larsson, Anders O.–Moe, Hallvard (2012): Studying political Microblogging: Twitter users in the 2010 Swedish election campaign. *New Media & Society*, 14 (5): 729–747.
- Mazzoleni, Gianpietro (2006): *Politikai kommunikáció*. Osiris, Budapest.
- Newman, Mark E. J.–Girvan, Michelle (2004): Finding and evaluating community structure in networks. *Physical Review E*, 69: 026113.
- Scammell, Margaret (1999): Political Marketing: Lessons for Political Science. *Political Studies*, 47: 718–739.
- Schmitt-Beck, Rüdiger–David M. Farrell (2004): Studying Political Campaigns and Their Effects. In: Farrell, David M.–Rüdiger Schmitt-Beck, (szerk.) (2004): *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. Routledge, London. 1–21.
- Semetko, Holli A.–Margaret Scammell (eds.) (2012): *The SAGE Handbook of Political Communication*. SAGE, London.
- Sudhahar, Saatviga–Veltri, Giuseppe A.–Cristianini, Nello (2015): Automated Analysis of the US presidential elections using Big data and network analysis. *Big Data & Society*, 2 (1).
- Szabó Gabriella (2016). Politikai kommunikáció és közösség. *Politikatudományi Szemle*, XV. évfolyam, 1. szám, 29–47.
- Szekeres Imre (1995): Magyar Szocialista Párt. In: Kurtán Kurtán és mtsai. (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1994-ről. CD-ROM*.
- Takens, Janet–van Atteveldt, Wouter–van Hoof, Anita–Kleinnijenhuis, Jan (2013): Media logic in election Campaign coverage. *European Journal of Communication*, 28 (3): 277–293.
- Van Hoof, Anita M. J.–Jacobi, Carina–Ruigrok, Nel–van Atteveldt, Wouter (2014): Diverse politics, diverse news coverage? A longitudinal study of diversity in Dutch political news during two decades of election campaigns. *European Journal of Communication*, 29 (6): 668–686. doi: 10.1177/0267323114545712.
- Vargo, Chirs J.–Guo, Lei–McCombs, Maxwell–Shaw, Donald L. (2014): Network issue agendas on Twitter during the 2012 US presidential election. *Journal of Communication*, 64 (2): 296–316.
- Wring, Dominic (1997): Reconciling Marketing with Political Science: Theories of Political Marketing. *Journal of Marketing Management*, 13 (7): 651–663.

EURÓPAI POLITIKA

Bíró-Nagy András

Közép-európai EP-képviselők karrierútjai.
Politikai tapasztalat és karrierambíciók az Európai Parlamentben

KÖZÉP-EURÓPAI EP-KÉPVISELŐK KARRIERÚTJAI

POLITIKAI TAPASZTALAT ÉS KARRIERAMBÍCIÓK AZ EURÓPAI PARLAMENTBEN

Bíró-Nagy András
(MTA TK Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány azt a két kérdést vizsgálja, hogy egy politikus számára milyen előélet után vezethet az út az Európai Parlamentbe, és milyen perspektívák állnak az EP-képviselő előtt a karrier további részére. A közép-európai országok uniós csatlakozása után olyan képviselőkkel bővült az Európai Parlament, akik jobban kötődnek a nemzeti politikához, mint a régi tagállamok EP-képviselői. Jelentős nemzeti politikai tapasztalatuk miatt a cseh, lengyel, magyar, szlovák és szlovén képviselők még leginkább az 1979-es Európai Parlament képviselőire hasonlítanak, de még náluk is beágyazottabbnak számítanak hazájuk politikai életébe. A helyi politika ugyanakkor sokkal ritkább rekrutációs bázisnak számít Közép-Európában, mint a régi tagállamokban. A közép-európai képviselők eddigi karrierútjai és jövőbeli karriertervei cáfolják azt a mítoszt, miszerint az Európai Parlament politikai elfekvőként funkcionál. A szupranacionális elit kialakulásának folyamata a vizsgált öt ország mindegyikében megkezdődött. A közép-európai EP-képviselők körében végzett kutatás rávilágított: a képviselők többsége további európai vagy nemzeti politikai karriert tervez, a visszavonulás előtti nyugodt békeévekben gondolkodók jelentős kisebbségben vannak az Európai Parlamentben: nagyjából harmaduk tekinthető „európai nyugdíjasnak”.

Kulcsszavak: Európai Unió ■ Európai Parlament ■ elitkutatás ■ karrierutak ■ közép-európai képviselők

Az Európai Parlament a sikeres politikai karrierépítés tekintetében számos lehetséges utat kínál.* Jelentős eltérések lehetnek abban, hogy egy EP-képviselő milyen fórumon képzeli el a későbbi politikai pályafutását, karrierútján belül milyen szerepet szán az uniós képviselőségének. Vannak olyan karrierutak, amelyek kizárólag a parlamenten belüli előmenetelt célozzák. Létezhetnek olyan forgatókönyvek, amelyek más uniós intézménybe való átlépéshez használnák ugródeszkának a parlamenti munkát. Van, aki egy nemzeti parlamenti pályafutás utáni – de még a nyugdíj előtti – jutalomként tekint a képviselőségre. Továbbá annak is megvan a lehetősége, hogy a politikus a nemzeti po-

* A tanulmány megírását a Budapesti Corvinus Egyetem TÁMOP-4.2.2/B-10/1/2010-0023 számú programja támogatta.

litikába való belépéshez/visszatéréshez használja fel a brüsszeli és strasbourg-i éveket. Nem mindegy tehát a lehetséges politikusi szerepeket tekintve, hogy hosszú távon vagy átmeneti jelleggel tekint valaki az uniós szerepvállalására. Ez a döntés azt igényli, hogy az EP-képviselő hosszú távra is elhelyezze magát – és karrierjét – az európai és a nemzeti politika dimenzióiban (Scully és mtsai., 2012; Bíró-Nagy 2015). Szintén fontos hatással lehet egy politikus európai parlamenti munkájára – és későbbi ambícióira is –, hogy milyen politikai előélettel, tapasztalattal a háta mögött vállal szerepet az európai szinten. Az EP-ben mutatott munka jellegén, a képviselői szerepfelfogáson is megmutatkozhat annak a hatása, ha valaki erős nemzeti parlamenti háttérrel, akár kormányzati tapasztalattal a háta mögött, esetleg vezető párttisztviselőként, vagy helyi politikai háttérrel, de országos tapasztalat nélkül érkezik meg az EP-be. Milyen előélet után vezethet az út az Európai Parlamentbe, és milyen perspektívák állnak a képviselő előtt a karrier további részére? Jelen tanulmány e két fő kutatási kérdést vizsgálja öt közép-európai ország (Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia) politikusainak példáján.

A közép-európai EP-képviselők politikai tapasztalatának elemzéséhez az öt vizsgált ország 2004–2014 közötti képviselőinek életrajzai alapján saját adatbázist készítettem a fő jellemzőkről (az eredményeket az 1. táblázat összegzi). A politikai előélet tekintetében abból a hipotézisből indulok ki, hogy a közép-európai képviselőkre jellemzőbb a nemzeti politikai háttér, mint a régi tagállamok esetében. E hipotézis háttére a régi tagállamok történelmi tapasztalata. Az első közvetlen választás idején, 1979-ben került ki az egyes országok EP-elitje a legnagyobb mértékben a nemzeti parlamenti elitből (Corbett és mtsai., 2011). A két elit azóta egyre növekvő mértékben kettévált az EU-15-ökben, a nemzeti parlamenti háttér egyre kevésbé fontos az EP-karrierhez. A közép-európai országok esetében azonban adja magát, hogy az első lehetőségekkel a nemzeti politikai elitek éljenek a legnagyobb mértékben. Ebből következően valószínűsíthető, hogy a nemzeti és az európai elitek közötti kapcsolat a közép-európai országok első két EP-ciklusában erősebb volt, mint azon tagállamokban, amelyekben már több mint három évtizede válhatnak egyre élesebben külön a nemzeti és az európai karrier.

A „hová mennek” kérdését nehezebb vizsgálni, mint azt, hogy a képviselők „honnan jöttek”. A közép-európai országok csatlakozása óta eltelt valamivel több, mint tíz év arra nem elegendő, hogy átfogó statisztikákat lehessen alkotni az EP-képviselői mandátum későbbi karrierutakban elfoglalt szerepéről. A 2004 óta eltelt két teljes ciklus számos képviselő esetében – különösen azok között, akik csak 2009-ben vagy még később kezdtek meg képviselői munkájukat – nem teszi még eldönthetővé, hogy tartós vagy átmeneti állomás lesz az életükben az Európai Parlament. Két lehetőség azonban nyitva áll az EP-karrierállomásként való vizsgálatára. Egyrészt áttekinthetem, hogy a közép-

európai öt országban is vannak-e már példák a szakirodalomban jellemzőként kezelt karrierutakra (Scarrow, 1997; Verzichelli–Edinger, 2005). Másrészt a közép-európai képviselőkkel 2011–2012-ben készített kérdőíves kutatásaim – amelyeket a European Parliamentary Research Group (EPRG) 2010-es kutatásának adataival egészítettem ki – tartalmaztak kérdést a képviselők karrier-ambícióira is (a kutatás részletes módszertanát és az adatbázis összetételét lásd Bíró-Nagy, 2015: 95–97).

Az ambíciókról szóló kérdések ráadásul alkalmasabbak is lehetnek a szerepfelfogásokkal való kapcsolatok feltárására, mivel azt mutatják, hogy a képviselőknek mik a preferenciáik, és nem azt, hogy végül mi jön össze a tervek-ből. Azt ugyanis érdemes hangsúlyozni, hogy nemcsak a képviselőtől függ, mi sikerül a tervek-ből: a saját nemzeti párt szereplése az EP-választáson és a párton belüli hatalmi viszonyok alapvetően befolyásolják a további európai karrier esélyeit. Ebből a szempontból a karrierambíciók tisztább képet adnak a politikusi szerepfelfogásokról, mint az EP-mandátumot követő pozíciók utánkötése. Fontos azt is hozzátenni, hogy az uniós csatlakozás óta eltelt rövid időszak sok esetben éppen a tervek megvalósulását nem is tudná tesztelni, mivel azok még nem lezárt történetek. A jövőbeli karriertervekre vonatkozó hipotézisem szerint a Scarrow, illetve Verzichelli és Edinger által felvázolt karrierpályák már a csatlakozás utáni második ciklusban, a közép-európai képviselők között is tetten érhetők, és köthetők az EP-ben kirajzolódó politikusi szerepekhez. Eszerint nem igaz az, hogy az Európai Parlament egy szimpla politikusi elfekvő lenne, hanem ugyanúgy fontos ugródeszkat jelent a nemzeti politikába való (új-bóli) belépéshez vagy egy hosszú távú európai politikusi karrierhez is. Feltételezésem szerint a közép-európai képviselők körében többségben vannak azok, akik az utóbbi két karriercél egyikét kívánják elérni.

A tanulmány első részében megvizsgálom, milyen politikai háttérrel érkeztek az uniós tagság első évtizedében a közép-európai képviselők az Európai Parlamentbe. A nemzeti adatokat minden esetben összevetem a teljes parlament jellemzőivel. Ezt követően áttekintem, hogy milyen tipikus továbblépési lehetőségek léteznek a képviselők számára. A harmadik fejezetben bemutatom, hogy a hagyományos, későbbi karrierutakra (uniós karrier, nemzeti ugródeszka, politikai elfekvő) mennyiben találunk példákat Közép-Európában. Mivel a politikusi szerepek – Kaare Strøm (1997: 155.) definíciójával – „stratégiák a szűkös erőforrások beosztására, konkrét célok elérése érdekében”, fontos elhelyezni az EP-n belüli politikusi szerepeket a korábbi karrierutak és a későbbi ambíciók, karriercélok fényében. Az írás negyedik részében ebből következően a képviselők jellemző szerepeit – nemzeti politikus, nemzeti szakpolitikus, uniós politikus, uniós szakpolitikus (a kategóriák részletes bemutatásához lásd Bíró-Nagy 2015: 98–105.) –, illetve a politikai előélet és a későbbi karriertervek közötti trendeket elemzem.

MILYEN ÚTAK VEZETNEK AZ EURÓPAI PARLAMENTBE?

A képviselői életrajzok elemzéséből kiderül, hogy a 2004-es csatlakozást követő tíz évben a közép-európai országokból jórészt nemzeti politikai tapasztalattal gazdag képviselők kerültek be az Európai Parlamentbe. Az 1. táblázat adatai bizonyítják, hogy a régió öt országából az összes EP-képviselő átlagához képest mindkét ciklusban jóval nagyobb volt a nemzeti parlamenti tapasztalattal rendelkező képviselők aránya. A csehek kivételével ugyanez igaz a korábbi kormányzati szerepekre is: a lengyel, a magyar, a szlovák és a szlovén képviselők az EP átlagánál nagyobb mértékben vehettek részt korábban kormányzati munkában, és foglaltak el miniszteri vagy államtitkári posztot. Ebből megállapítható, hogy a közép-európai képviselők között az első két ciklusban az uniós átlagnál több volt a politikai szenior, tehát az olyan képviselő, aki már egy jelentős otthoni karrier után váltott európai pályára. Ezek a számok a 2009–2014-es ciklusra és a közép-európai régióra is érvényessé teszik Ilonszki és Jáger (2006: 223.) eredetileg az első ciklusos magyar képviselőkre vonatkozó megállapítását, miszerint a képviselők jó része „jobban kötődik a hagyományos nemzeti pártpolitikához, mint az átlagos európai parlamenti képviselő”.

1. táblázat. A közép-európai EP-képviselők politikai tapasztalata a 2004–2009-es és a 2009–2014-es ciklusok elején (az adott nemzethez tartozó képviselők százalékában)

		Vezető párt-tisztség*	Nemzeti parlamenti képviselő	Korábbi kormányzati szerep**	Helyi és regionális politikai tapasztalat	Újra-választott EP-képviselő
Csehország	2004	41,7	54,1	12,5	50	–
	2009	50	54,5	13,6	63,6	63,6
Lengyelország	2004	37	50	22,2	33,3	–
	2009	36	62	22	40	40
Magyarország	2004	29,2	54,1	29,2	12,5	–
	2009	36,3	54,5	27,2	13,6	54,5
Szlovákia	2004	50	71,4	28,6	28,6	–
	2009	76,9	76,9	23,1	38,5	53,8
Szlovénia	2004	57,1	57,1	42,9	42,9	–
	2009	28,5	71,4	71,4	42,9	42,9
Összes EP-képviselő	2004	n. a.	39	16	46	54
	2009	n. a.	34	16	47	49

* Vezető párttisztségként estek számításba: pártelnök, alelnök, elnökségi tag, frakcióvezető.

** Korábbi kormányzati szerepnek a miniszteri vagy az államtitkári megbízatást tekintetem.

Forrás: saját adatgyűjtés, Beauvallet és mtsai. (2013)

A közép-európai országokban a kiválasztás körülményeiben továbbra is meghatározó a nemzeti parlamentben szerzett tapasztalat, olyannyira, hogy ezen országokban az országgyűlési múlttal rendelkezők aránya még a 2009–2014-es ciklusban is jóval felette volt az Európai Parlament 1979-es adatának (45 százalék) – márpedig uniós átlagban a nemzeti parlamenti tapasztalat rekrutációbeli fontossága azóta jelentősen csökkent (Corbett és mtsai., 2011: 55.; Beauvillet és mtsai., 2013: 6.). Az induló 45 százalékról 1984-ben 35 százalékra csökkent a hazai parlamenti képviselői háttérrel érkező képviselők aránya az EP-ben, majd 1999-re ez már csak 28 százalék volt (2. táblázat). Ráadásul úgy volt 1979-ben 45 százalék a régi tagállamok képviselői körében a nemzeti parlamenti múlt, hogy a kettős mandátum (egyszerre EP- és nemzeti parlamenti képviselői pozíció) még lehetséges volt. A 2004-ben megérkező közép-európai képviselők már nem számolhattak ezzel a lehetőséggel. 2004-ben elsősorban az újonnan csatlakozó országokból érkező képviselőknek – akiknek 57 százaléka volt nemzeti parlamenti képviselő – köszönhetően ugrott fel az arány 39 százalékra, majd a teljes EP-átlag annak ellenére ismét csökkent 2009-ben (34 százalékra), hogy a kelet-közép-európai országokban a hazai parlamenti mandátum továbbra is fontos rekrutációs bázisnak számított.

Az öt közép-európai országból sehol sem volt 50 százalék alatti az otthoni parlamenti képviselők aránya, a két ciklus egyikében sem. A parlamenti háttér a régióban tehát előnyösnek számít a kiválasztás folyamatában. Kiemelkedően igaz ez Szlovákiára, ahol szinte elengedhetetlen, hogy valaki korábban már megjárja a hazai parlamentet. A 2004–2009-es ciklus elején a szlovák EP-képviselők 71, a 2009–2014-es ciklus kezdetén pedig 77 százaléka volt már hazájában képviselő. A szlovákokhoz hasonlóan a lengyelek és a szlovének esetében is nőtt a második ciklusra a nemzeti parlamenti tapasztalattal bíró EP-képviselők aránya: előbbiben 50-ről 62 százalékra, utóbbiban 57-ről 71 százalékra. A cseh és a magyar 2009-es csapat tartotta az öt évvel korábbi szintet, de ez mindkét országban már eleve magas volt, jóval az EP-átlag feletti arányt jelentett (54 százalék).

2. táblázat. Az európai parlamenti képviselők nemzeti parlamenti és kormányzati háttere (1979–2009, százalék)

	Nemzeti parlamenti tapasztalat	Nemzeti kormányzati tapasztalat
EP 1979	45	16,7
EP 1984	35	13
EP 1989	26	14,1
EP 1994	30	10,5
EP 1999	28	10,2
EP 2004	39	16
EP 2009	34	16

Forrás: Verzichelli–Edinger (2005: 269.), Beauvillet és mtsai. (2013: 6.)

Kormányzati tapasztalat terén a vizsgált öt országban csak a csehek (2004-ben 12,5, öt évvel később 13,6 százalék) maradnak el némileg az EP-átlagtól (16 százalék), az összes többi ország ezt jelentősen meghaladja. A szlovén képviselők között az első ciklusban hétből hárman, a másodikban hétből öten is voltak korábban miniszterek vagy államtitkárok. A volt kormánytag magyar, szlovák és lengyel EP-képviselők aránya is messze átlag feletti volt mindkét ciklusban. A magyar képviselők több mint negyede volt már tagja kormány-nak, a szlovákok között az első ciklusban 29, a másodikban 23 százalék volt az arány, míg a lengyeleknél mindkét ciklusban minden ötödik képviselő volt már kormánytag.

A kormányzati tapasztalat elterjedtsége is jelzi, hogy a 2004-ben érkező közép-európai képviselők a nemzeti politikai tapasztalat szempontjából leginkább még az első, 1979-ben választott, a nemzeti parlamentekbe mélyen beágyazott EP-képviselők háttéréhez hasonlíthatnak, azzal a különbséggel, hogy a 2004-es újoncok körében ez még jellemzőbb. Míg az EP egészét tekintve azt látható, hogy a kezdeti időszakhoz képest csökkent az EP-be vezető karrierutak nemzeti politikán átvezető jellege, addig a közép-európai országokban erre a második ciklus adatai alapján semmi jelet nem tapasztalhatunk. Valamennyi közép-európai országra igaznak mondható, hogy a nemzeti parlamenti és a kormányzati tapasztalat nem vesztett jelentőségéből a 2009–2014-es ciklusra sem.

Míg a hazai parlamenti és kormányzati szerepeknél azt figyelhettük meg, hogy jelentőségük a közép-európai képviselők között nagyobb, mint az Európai Parlamentben általában, addig a helyi és regionális politikai háttér terén fordított a helyzet. Az 1. táblázat mutatja, hogy egyedül a csehek körében gyakoribb a helyi politikában vállalt korábbi pozíció, mint az uniós átlag. Az EP 2004–2014 között nagy stabilitást mutatott e tekintetben: a tíz új tagállam csatlakozásakor 46, öt évvel később 47 százalék volt a helyi politikai tapasztalattal rendelkezők aránya. Míg uniós szinten nem változott érdemben, addig az öt országból háromban (Csehország, Lengyelország, Szlovákia) nőtt az arányuk. A 2009-es cseh EP-képviselőknek csaknem kétharmada vállalt politikai pozíciót helyi vagy regionális szinten (2004-ben ez még „csak” 50 százalék volt). A szlovák és a lengyel arány 30 százalék környékéről 40 százalék környékére nőtt. A szlovén képviselők közül 43 százaléknak (hétből három főnek) volt helyi tapasztalata.

Ezen adatsorból az igazán szembetűnő tény a magyar képviselők körében szinte teljesen hiányzó helyi politikai láb. A 12–13 százalékos arány, amely a csatlakozás utáni első évtizedben jellemezte a magyar EP-képviselők helyi politikában való járatosságát, nemcsak az EP 46–47 százalékos átlagától mutat jelentős eltérést, hanem a régiós társakhoz képest is. A közép-európai képviselők között nem ritka, hogy korábbi polgármesterek, regionális szintű vezetők vagy akár önkormányzati képviselők is az európai porond felé forduljanak. A magyar esetben a helyi pozíciók közül szinte kizárólag csak a Fővárosi

Közgyűlés tűnik fel a képviselők önéletrajzában (pl. a fideszes Barsiné Pataky Etelka, Deutsch Tamás és Hankiss Ágnes, illetve a jobbkios Balczó Zoltán esetében). Az első két ciklusban az egyetlen magyar EP-képviselő, aki vidéki városvezetői pozíciót is betöltött, mielőtt kilépett az európai szintérré, Pálfi István, fideszes politikus volt. Pálfi korábban Berettyóújfalu alpolgármestere volt, európai parlamenti munkájának korai, 2006-os halála vetett véget.

A vezető párttiszttség is sokak előéletében megvolt már a közép-európai képviselők közül. Mindkét ciklusban a szlovákok között volt a legjellemzőbb (50, illetve 77 százalék), de a cseh és a szlovén képviselők esetében is volt olyan ciklus (a cseheknel a 2009–2014-es, a szlovéneknel a 2004–2009-es), amikor képviselőik legalább fele már töltött be fontos pozíciót a pártjában. Ilyen pozíciónak az adatgyűjtésnél a következőket tekintetem: elnök, alelnök, elnökségi tag, frakcióvezető. Az öt ország közül a lengyelek és a magyarok között van a legkevesebb – de azért így is számottevő mennyiségben – korábbi pártvezető: nagyjából minden harmadik lengyel és magyar EP-képviselő töltött be vezető párttisztiséget. A teljes Európai Parlamentről nem állt rendelkezésre a vezető párttisztiségeket számba vevő gyűjtés, ez a saját kutatásom által, a vizsgált országok elemzéséhez beemelt új szempont volt.

Az EU 15-ök átlagát idézi a két ciklus közötti személyi folytonosság az öt ország EP-képviselői között. A 2009–2014-es ciklusra mandátumot nyert közép-európai képviselők közül 56 (49%) már az előző ciklusban is EP-képviselő volt. Ez az arány megegyezik a teljes EP újraválasztási rátájával. Az 1979 óta eltelt időszakban nagy kilengések nem voltak az újraválasztott képviselők arányát tekintve. Átlagosan a képviselők fele tér vissza az EP választás után. Eddig a legnagyobb mértékű képviselőcsere 1989-ben történt, akkor csak a képviselők 42,5 százalékát választották újra. A csúcstól 1999 jelentette, 53 százalékos újraválasztási rátával. Kontinuitás terén az egyes országok között jelentős eltérések vannak. Előfordul akár 70 százalék vagy afeletti arány is (2004-ben Nagy-Britanniában a képviselők 79,5 százaléka térhetett vissza Brüsszelbe), de akad példa szinte teljes sorcsereire is: szintén 2004-ben a görög képviselők 17, a svédek 26 százalékát választották csak újra (Verzichelli–Edinger, 2005: 264.).

Érdemes megemlíteni, hogy egy EP-képviselő újraválasztása nemcsak azon múlik, hogy milyen pozíciót sikerül kiharcolni a saját pártján belül. Sokat számít az is, hogy miként alakulnak az erőviszonyok az egyes pártok között, és általánosságban mennyire stabil vagy éppen átalakulófélben lévő a pártrendszer. Különösen releváns ez egy olyan időszakban, amikor a közép-európai régió több országát is kritikus választások (Evans–Norris, 1999; Róbert–Papp, 2012) alakították át. Az EP-képviselő újraválasztása szempontjából sok múlott azon, hogy még mennyire volt stabil az adott ország pártrendszere. Ha az EP-választás radikális változást hozott a pártok támogatottságában, a pártrendszert alkotó pártok összetételében, az már rendre az előszele vagy az utólagos visszaigazolása volt egy olyan mélyebb változásnak, amelyet a nemzeti választá-

sokon is tapasztalni lehetett (lásd például a lengyel pártrendszerben végbement változásokat 2005 után, a magyar pártrendszer trendjeit 2009–2010-ben, a szlovák folyamatokat 2009–2012 között vagy a cseh átalakulásokat 2013–2014-ben).

A lengyel pártrendszer erőviszonyaiban történt radikális átalakulásnak köszönhető, hogy a közép-európai régióban a lengyeleknél volt arányaiban a legkevesebb újraválasztott képviselő 2009-ben. A Lengyel Családok Ligája, az Önvédelem és más kisebb pártok kiesésével 23 mandátum (ez a lengyel mandátumok csaknem fele) rögtön új kezekbe került. A 2009-es választáson ráadásul nagyon megerősödött – és több mandátumot nyert – az öt évvel korábbi önmagához képest a kormányzó Polgári Platform (PO), és fő ellenfele, a Jog és Igazságosság (PiS) is. Továbbá Lengyelországnak négyvel kevesebb mandátum jutott az EP-ben 2009-től, mint 2004-ben (54 helyett 50). Ilyen mértékű átalakulások mellett a 40 százalékos újraválasztási ráta még magasnak is mondható, mivel azt jelzi, hogy azon pártokon belül, akik 2004-ben és 2009-ben is tudtak EP-képviselőt küldeni, a már korábban megválasztott képviselők közül sokan meg tudták tartani helyüket.

A magyarországi EP-képviselők összetétele is még nagyobb stabilitást mutatna abban az esetben, ha a magyar pártrendszer 2009-ben nem indult volna el egy radikális átalakulás irányába (ami aztán a 2010-es kritikus választásban csúcsosodott ki). Az MSZP drámai visszaesése, az SZDSZ teljes kiszorulása és a Jobbik villámgyors előretörése nélkül a tovább szolgáló képviselők aránya az 54 százalék helyett akár a háromnegyedet is megközelíthette volna (az MSZP EP-listájának 5–10. helyén 4 korábbi képviselő is volt, és az SZDSZ listavezetője, Szent-Iványi István is újrázott volna pártja bejutása esetén). Az a tény, hogy még így is a képviselők több mint fele ismételni tudott, ugyancsak azt bizonyítja, hogy a már 2004–2009 között szolgáló EP-képviselők a körülményekhez képest jól tartották helyüket.

A cseh pártrendszer 2010-től kezdődő átalakulásának, amely új pártok megjelenésével is járt (Spáč, 2013), a 2009-es EP-választáson még nem jelentkeztek előjelei. Az ODS 30 százalék feletti eredményt elérve őrizte meg 9 képviselői helyét (hatan újrázta a 2004-es csapatból). A kommunisták (KSČM) két helyet vesztek ugyan, de a megmaradt négy helyre már kipróbált képviselőik kerültek, és a Kereszténydemokrata Unió (KDU–ČSL) is megőrizte két helyét. A nagy előrelépést a szociáldemokrata ČSSD érte el, amely a tragikus 2004-es eredménye (8,78 százalékkal két EP-képviselői helyet sikerült szerezni) után visszaerősödött, és hét képviselőt (köztük a már az első ciklusban is ott dolgozó két képviselőt) küldhetett Brüsszelbe. A pártok közötti erőviszonyok átalakulása nem volt drámai Csehországban 2004–2009 között, a már 2004-től EP-képviselőként dolgozó politikusok jó része ambicionálta is a folytatást és jó helyet is sikerült maguknak kialakítani a pártjukon belül, így nem meglepő, hogy a cseh EP-képviselők csaknem kétharmadát 2009-ben újraválasztották – ez a régió legmagasabb aránya.

Csehországhoz hasonlóan Szlovákiában is 2010-től jött igazán mozgásba a pártrendszer, amelyben két év (és két választás) alatt három új párt jutott be a parlamentbe és három ki is esett (Mesežnikov, 2013). A később bekövetkező nagy átalakulásokhoz képest a 2004 és 2009 EP választásai közötti változások kisebb mértékűek voltak, de nem jelentéktelenek: az európai szociáldemokrata pártcsaládba tartozó SMER csaknem megduplázta eredményét (17 százalékról 32 százalékos pártra nőtt), és Szlovákia 13 képviselői helyéből ötöt megszerzett. Az 1990-es években miniszterelnököt (Vladimir Mečiar) is adó Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (LS–HZDS) pedig addigra már elindult a lejtőn, három mandátumából csak egyet tudott megőrizni. A 2009-es szlovák képviselők több mint fele (a 13-ból 7) már második ciklusát kezdhette meg. Ennek legfőbb oka, hogy a változó erőviszonyok ellenére mind az öt, 2004-ben az EP-be bejutó pártban sikeres tudott maradni olyan politikus, aki a folytonosságot képviselte.

Szlovéniának mindössze hét mandátuma volt 2004-ben és 2009-ben is, ami azzal jár, hogy viszonylag nagy kilengések is alig látszanak a mandátumok alakulásán. A 2009-es EP-választást megnyerő Demokrata Párt 9 százalékponttal szerepelt jobban, mint 5 évvel korábban, de ugyanúgy két mandátumot szerzett, mint 2004-ben. A Liberális Demokraták több mint tíz százalékpontot vesztek 2004-hez képest, aminek következtében két mandátumukból az egyiket elvesztették. 2004-ben négy, 2009-ben öt párt osztozott a hét mandátumon, és egyik sem szerzett két képviselői helynél többet. A hét képviselőből végül háromnak sikerült elérnie az újraválasztást 2009-ben.

Összességében megállapítható, a közép-európai képviselők összetételében megfigyelt viszonylag nagy stabilitás azt jelzi, hogy a régióban is kialakult már egy európai tapasztalatokkal rendelkező elitcsoport, amely pályáját hosszú távon, ciklusokon keresztül az uniós politikában képzei el. A brüsszeli pályára hosszú távú tervként tekintő karrierpolitikusok az európai átlagnak megfelelő aránya miatt mondhatjuk, hogy a közép-európai EP-képviselők „professzionalizáltsága” előrehaladottnak tekinthető (Norris, 1999: 87). Merítési bázisát tekintve ez az elit nagyobb mértékben támaszkodik a korábbi nemzeti parlamenti és kormányzati tapasztalattal bíró politikusokra, mint az európai átlag, de – a csehektől eltekintve – kevésbé merít a helyi és regionális háttérrel (is) rendelkező jelöltekből.

HOVA VEZETHET AZ ÚT AZ EP-KÉPVISELŐI MANDÁTUM UTÁN?

Az Európai Parlamentet övező egyik leggyakrabban hallott mítosz, hogy jellemzően azok mennek oda képviselőnek, akik már nem akarnak semmit a politikában, és inkább a nyugodt brüsszeli éveket választják, jó fizetéssel. A jó fizetés minden összehasonlításban tényként kezelhető. Az EP-képviselők fize-

tésének 2009-es egységesítése óta eltűntek a nemzeti különbségek a juttatásokban: jelenleg a 8 ezer eurós alapfizetés mellett havonta több mint 21 ezer euróból tarthat fent stábot egy EP-képviselő, továbbá napidíj, utazási költség-térítés és általános költség-térítés is jár a politikusoknak (Európai Parlament, 2015). A könnyed, „munkamentes” évek viszont, ahogy a parlamenti adatlapokból is kiderül, a legtöbb esetben nem fedik a valóságot. Ami a mondat harmadik részét illeti, természetesen vannak, akik egy hosszú nemzeti politikai pálya után már valóban „nem akarnak semmit a politikában”, általánosságban azonban a parkolópálya, egyfajta „politikai elfekvő” képe két dolog miatt sem feltétlenül igaz (a következő fejezetben ezt közép-európai példákkal is cáfolom).

Egyrészt a brüsszeli mandátum a kezdetét jelentheti egy uniós karriernek, amely komoly (szak)politikai presztízs kivívását, az adott EP-frakción belüli pozíciószerezést, az Európai Parlament valamely vezető pozíciójának megszerzését, esetleg egy másik uniós intézmény vezető pozíciójának (pl. uniós biztos) megszerzését teheti lehetővé. Másrészt a jó uniós parlamenti szereplés ugródeszka lehet a hazai politikába való visszatéréshez. Az uniós képviselői tapasztalat pedig egyáltalán nem kizárt, hogy magasabb szintre segítheti az adott politikust, mint amit korábban a nemzeti szinten otthagyt, vagy amit elérhetett volna akkor, ha a hazai politikában marad.

Ezt a hármas felosztást vázolta fel az EP-képviselők lehetséges karrierútjairól szóló, sokat hivatkozott munkájában Scarrow (1997). Az első három teljes ciklus (1979–1994) képviselőit négy országban (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország) vizsgáló tanulmány arra mutatott rá, hogy már a közvetlen választás bevezetése utáni első ciklusokban is kialakult egy olyan képviselői réteg, amely hosszú távú karriert látott az EP-képviselőségben. Az „európai karrieristák” olyan elkötelezett képviselők, akik nem levezetesként és nem is átmeneti állomásként tekintenek az EP-re, hanem kifejezetten abban érdekeltek, hogy karrierjük fő arénjaként növeljék az intézmény presztízsét és más, uniós intézményekhez viszonyított befolyását. Az első három ciklus alapján jól beazonosítható volt azon képviselők csoportja, akik a nemzeti politikába való (újra)belépéshez használták fel képviselői éveiket. A harmadik csoportot pedig azon képviselők alkották, akik politikai pályafutásuk végeként tekintettek az EP-re. Esetükben ez jórészt jutalmat vagy fájdalomdíjat jelentett az otthoni politikai karrier befejeződése után. Scarrow azonos arányban (28–28 százalék) azonosított be a négy vizsgált országból európai karrieristákat és nyugdíj előtt álló, levezető politikusokat, míg náluk kisebb mértékben (16 százalék) voltak jelen a nemzeti politika felé kacsintgatók. A három ciklus természetesen nem volt elég hosszú időszak ahhoz, hogy minden politikusról eldönthető legyen, hogy pontosan milyen szerepet tölt be pályafutásában az EP-képviselőség. Ezt jelzi, hogy Scarrow a vizsgált képviselők 28 százalékát nem tudta egyik kategóriába sem besorolni.

Scarrow kategóriáit tovább cizellálja, de alapvető megállapításaiban megerősíti az ott leírt pályáveket Verzhichelli és Edinger (2005). Utóbbi szerzőpáros olyan intézményként írja le az Európai Parlamentet, amelyben azoknak is van lehetőségük, akik a „politikai Bajnokok Ligájában” akarnak jó eredményt elérni, és azoknak is, akik ugródeszkeként használják az EP-t a nemzeti politikába való visszatéréshez (Verzhichelli–Edinger, 2005: 255.). Írásukban az „ugródeszka-politikusok” (stepping-stone politicians) mellett azonban nemcsak a pályafutásuk utolsó állomásaként levezető „európai nyugdíjasok” (European pensioners), hanem több európai fókuszú kategória is szerepel. Ezek aszerint különböznek el, hogy az európai karrierük milyen kapcsolatban állnak a nemzeti politikával, egészen pontosan a nemzeti politikai előélettel. Verzhichelli és Edinger megkülönbözteti azokat, akiket otthoni politikai karrier nélkül, kifejezetten az európai parlamenti munkára kértek fel (Euro-politicians), és azokat, akik jelentős otthoni karrier után, de az uniós ügyek iránt elkötelezetten vágnak bele EP-képviselői munkájukba (Euro-experts). Ez a különbségtétel azonban az előélet kapcsán teszi szofisztikáltabbá a kategorizálást, a kivezető utak tekintetében megerősíti azt, amit Scarrow felvázolt. Abban Scarrow, Verzhichelli és Edinger, illetőleg az EP-képviselőséget megelőző karrierutakról író Norris (1999) is egyetért, hogy az Európai Parlament fokozatos hatalomszerzése, súlyának felértékelődése elindította egy szupranacionális elit kialakulásának folyamatát. A tapasztalt, elkötelezett EP-karrierpolitikusokból álló csoport kialakulását és megerősödését Norris egyben előfeltételként is kezelte ahhoz, hogy az EP ellensúlya lehessen az uniós bürokrátáknak és a tagállami kormányoknak. Ez a réteg az állandóságot, az intézményi tudást képviseli, ami kiemelten fontos, mivel az EP jövőbeli szerepét nemcsak az intézmény formális hatáskörei, hanem az is meghatározza, hogy milyen ambíciókkal rendelkező politikusok alkotják.

UNIÓS KARRIER, NEMZETI UGRÓDESZKA, POLITIKAI ELFEKVŐ – KÖZÉP-EURÓPAI PÉLDÁK

A „politikai elfekvő” mítoszát két tényező táplálta Magyarországon. Az egyik, hogy a csatlakozás után hat évig, egészen a 2010-es kormányváltásig senki nem jött vissza Brüsszelből úgy, hogy utána a magyar belpolitikai életben fontos szerepet vállalt volna. A másik pedig az, hogy több, a hazai politikában ismertnek számító és komoly pozíciókat betöltő politikusnál is sejtethető volt, hogy brüsszeli életének megkezdésével hazai karrierjét nagy valószínűséggel már lezártnak tekinti.

A biztonságos, kényelmes menekülőút imázsát a leginkább talán a korábbi befolyásos hazai politikusok kiküldése erősítette. Róluk ugyan senki nem tudhatta biztosan, hogy soha nem térnek majd vissza a magyar politikába, de

a közvélemény így kezelte őket. Ilyen általános megítélés alá esett 2004-es küldésekor például Kósáné Kovács Magda, Barsiné Pataky Etelka és Surján László, vagy 2009-ben a korábbi külügyminiszter és szociális és munkaügyi miniszter Göncz Kinga. Ők valóban az EP-ben is fejezték be politikai pályafutásukat. A magyar politikába való visszatérésre a 2010 utáni időszak azonban számos példát hozott, több esetben kiemelkedően magas szinten. A 2010 utáni mindkét magyar köztársasági elnök korábban EP-képviselő volt. Schmitt Pál második európai parlamenti ciklusában már az EP alelnöke volt, innen lett előbb a magyar Országgyűlés házelnöke, majd röviddel később köztársasági elnök. Schmitt lemondását követően utódja is Brüsszselből érkezett: az EP-ben 2009–2012 között főként környezetvédelmi témákkal foglalkozó Áder Jánost találta meg régi barátja, Orbán Viktor miniszterelnök felkérése. A Külügyminisztérium államtitkáráként tért haza a 2. Orbán-kormány idején Györi Enikő, külgazdaságért felelős államtitkár lett 2010-ben a Nemzetgazdasági Minisztériumban Becsey Zsolt, és ugyancsak államtitkári pozíciót kapott 2014-ben, tíz év EP-képviselőség után Glattfelder Béla is az NGM-ben. Az EP-képviselők kormányzati szerepvállalásának lehetősége új fejlemény volt a magyar politikában, mivel a 2006–2010 közötti kormányok egyetlen EP-képviselőt sem rekrutáltak magyarországi vezető pozícióba. Nemcsak a Fidesznél voltak azonban hazatérők: a szocialista Harangozó Gábor 2010-ben magyar parlamenti képviselőként folytatta, és a jobbkios Balczó Zoltán is visszatért a magyar politikába, amikor EP-mandátumát 2010-ben országgyűlési képviselői helyre cserélhette (Balczó 2014-ben újra az Európai Parlamentet választotta).

A magyar EP-képviselők között számos olyan politikus is van, akik európai karriert építenek. Ilyen politikusnak számít Szájer József, Gál Kinga, Schöpfli György vagy Gyürk András – ők valamennyien harmadik ciklusukat töltik az EP-ben. Az MSZP-s EP-képviselők közül is többen a hosszú távú európai karrier reményében politizáltak: Gurmai Zita, Herczog Edit és Tabajdi Csaba egyaránt két teljes ciklust töltöttek az EP-ben, és csak pártjuk vezetőségén múlt, hogy nem folytathatták a harmadik ciklusban is. A 2009-ben a folytatásról lemaradó MSZP-s politikusok jó része (Hegyi Gyula, Fazakas Szabolcs, Harangozó Gábor, Dobolyi Alexandra, Lévai Katalin) is szívesen folytatta volna brüsszeli és strasbourgi munkáját. Esetükben az MSZP rossz szereplése volt az újrázás gátja, ahogy az SZDSZ akkori EP-listavezetőjénél, Szent-Iványi Istvánnál is.

A cseh képviselőket a csatlakozás utáni első tíz évben nagyfokú állandóság jellemezte, az eredeti 2004-es csapat kétharmada tíz évig dolgozott az EP-ben. Ezt a cseh pártrendszer átalakulása forgatta fel, amely a két vezető párt, az ODS és a CSSD visszaesésével járt együtt. A cseh kommunista képviselők közül négyen is tartós európai karrierre rendezkedtek be, 2009-es delegációjuk csupa újraválasztott képviselőből állt. Közülük Miloslav Ransdorf és Jiri Mastalka 2014-ben már a harmadik ciklusát kezdte meg. A jobboldali ODS-es

képviselők közül Jan Zahradil túlélt a korábbi kormánypárt összezsugorodását, és ő is megszakítás nélkül a harmadik ciklusát tölti az EP-ben. A hosszú távra tervezők mellett természetesen akadtak olyanok is, akik pályafutásuk végén egy ciklusra kóstoltak bele az EP-képviselői létbe. Ilyen volt az író Daniel Stroz, a rendszerváltás utáni független Csehország első külügyminisztere Josef Zieleniec, vagy a médiamogul Vladimir Zelezny. A csehek esetében tehát a fő trend, hogy a politikusok tartós európai karrier vagy levezető évek reményében vágnak bele az európai parlamenti munkába. A visszatérés magas szinten a cseh politikába egyelőre nem jellemző: köztársasági elnök, miniszterelnök és miniszter sem került még ki a korábbi EP-képviselők közül.

A lengyel EP-politikusoknál már jobban működik a kétirányú mozgás lehetősége. Andrzej Duda 2015 májusában a köztársasági elnöki posztot tudta megszerezni, úgy, hogy a kampányban EP-képviselőként indult. Anna Fotyga a Kaczynski-kormány külügyminiszteri posztjáért hagyta ott az Európai Parlamentet, hogy aztán később visszatérjen az EP-be. Rafal Trzaskowski a Tusk-kormány közigazgatási minisztere lett 2013-ban, majd Európa-ügyi államtitkárként folytatta pályáját a Kopacz-kormányban. Lena Kolarska-Bobinskának szintén sikerült a hazatérés politikai értelemben is: a Tusk- és a Kopacz-kormányban is a felsőoktatásért felelős miniszteri tárcát kapta meg, miután Brüsszelszélből visszatért Lengyelországba. A lengyel képviselők között számos olyan idősebb politikus is volt, akik kifejezetten csak egy ciklusra érkeztek az EP-be. Jan Kulakowski, Leopold Rutowicz, Janusz Oyszkiwicz vagy Marcin Libicki 65 felett, pályafutásuk utolsó állomásaként tekintettek a brüsszeli mandátumra. Számos európai karrierpolitikus is van természetesen a népes lengyel delegációban. Jerzy Buzek, Ryszard Czarnecki, Lidia Geringer de Oedenberg, Adam Gierek, Andrzej Grzyb, Boguslaw Liberadzki, Jan Olbrycht, Jacek Saryusz-Wolski, Czeslaw Siekerski, Janusz Wojciechowski, Tadeusz Zwiefka mind a harmadik ciklusukat töltik az Európai Parlamentben. Mindenképpen az „európai karrieristákhoz” sorolható Danuta Hübner és Janusz Lewandowski is, akik az utóbbi évtizedben voltak uniós biztosok és EP-képviselők is, 2014 után pedig mindketten európai parlamenti képviselők.

A szlovák képviselők között hasonló trendet láthatunk, mint a cseheknél. A hosszú európai karrier mellett számos képviselő pályafutása utolsó, levezető állomásaként tekint a brüsszeli évekre, a vezető szintekre való hazatérés viszont nem jellemző. A három ciklusos képviselők közé tartozik Anna Záborská, aki már első ciklusában bizottsági elnöki posztot szerzett meg, és azóta is a legtekintélyesebb szlovák képviselők egyikének számít. Szintén a harmadik ciklusát tölti az EP-ben Monika Flásiková Benová, Vladimir Manka és Miroslav Mikolášik. Két teljes ciklus után szép európai parlamenti képviselői karriert zárt le 67 évesen Bauer Edit. Előfordulnak a szlovákiai képviselők között is „európai nyugdíjasok”. Peter Baco, korábbi agrárminiszter és Irena Belohorská volt egészségügyi miniszter egy ciklus erejéig csatlakozott az Európai Parla-

menthez, Duka-Zólyomi Árpádhoz hasonlóan, aki hosszú szlovák parlamenti karrier után fejezte be politikai pályafutását az EP-ben. A szlovák képviselőkre is igaz ugyanakkor, ami a csehekre: miniszteri vagy afeletti szintre még egyetlen képviselő sem tudott visszatérni a szlovák belpolitikába.

A szlovének esetében viszont van példa mindhárom kategóriára. A kis létszámú szlovén kontingensben több, nagyon komoly hazai karrier után az EP-re váltó politikus is hosszú távú karriert tett hozzá az addigi pályafutásához. Alojz Peterle, Szlovénia függetlenné válása utáni első miniszterelnöke 2004 óta immáron a harmadik ciklusát tölti Brüsszelben. Ivo Vajgl volt külügyminiszter és Milan Zver volt oktatási és sportminiszter 2009-ben jutott be az EP-be, majd 2014-ben újraválasztották őket. Jelko Kacin korábbi védelmi miniszter két cikluson át volt EP-képviselő, de a saját nevét viselő pártja 2014-ben már nem tudta újabb mandátumhoz segíteni. Rangos hazatérőnek számított Borut Pahor, aki 2008-ban a miniszterelnöki posztra váltott az EP-képviselőségről, majd 2012-től Szlovénia köztársasági elnöke. Egy ciklusos levezető politikusok is érkeztek Szlovéniából: Mojca Murko évtizedekig volt külpolitikai újságíró, majd 62 évesen vágott bele az EP-képviselői munkába, ahonnan öt év után visszavonult. Hasonló szerepet játszott az EP-képviselőség Mihael Brejc pályáján: a korábbi szlovén munkaügyi miniszter egy ciklus után, 62 évesen, 2009-ben távozott az Európai Parlamentből. A szlovén képviselők között akad példa olyanra is, aki uniós biztosi pozíciót célzott meg: a második ciklusos EP-képviselő Tanja Fajont sokáig esélyesnek tartották a posztra Alenka Bratusek bukása után, de végül a szlovén miniszterelnök választása nem rá esett.

Ez az országok szerinti áttekintés természetesen nem lehetett teljes, mindenesetre illusztrációnak elegendő: az Európai Parlament a politikai élet sok útját kínálja képviselőinek a közép-európai országokban is. Akinek az a célja – és ehhez a töretlen politikai támogatása is megvan otthonról –, akár több cikluson keresztül húzódo európai karriert építhet. Szintén megvan a lehetőség arra, hogy az Európai Parlament által nyújtott kereteket a nemzeti politikába való visszatérés előkészítésére használja fel. Az „elfekvés” tehát csak egy a létező szerepfelfogások közül. Több a lehetőség arra, hogy az EP igazi európai vagy nemzeti ugródeszka legyen, amivel élni nem muszáj, de lehet.

A KARRIERUTAK ÉS AZ EP-KÉPVISELŐI SZEREFPÉLFOGÁSOK

A következőkben azt vizsgálom, hogy milyen kapcsolat van a közép-európai képviselők politikai tapasztalata, ambíciói és politikusi szerepfelfogása között (a közép-európai EP-képviselők politika–szakpolitika és európai–nemzeti dimenziók alapján felvázolt szerepeinek – nemzeti politikus, uniós politikus, nemzeti szakpolitikus, uniós szakpolitikus – leírását lásd Bíró-Nagy, 2015).

Ami az EP-képviselői élet előtti pozíciókat illeti, három fontosabb összefüggés rajzolódik ki (3. táblázat). A közép-európai mintában kormányzati tapasztalattal bíró 12 képviselő egy kivétellel mind uniós fókusszal végzi munkáját, többségük a szakpolitikai munkára koncentrálnak. A négy szereptípus közül az uniós szakpolitikusok nagyobb eséllyel rendelkeznek kormányzati tapasztalattal, mint a többiek.

3. táblázat. A közép-európai EP-képviselők politikai tapasztalata a 2009–2014-es ciklusokban, szereptípusok szerint (százalék, N = 44)

		Vezető párt-tisztség	Nemzeti parlamenti képviselő	Korábbi kormányzati szerep	Helyi és regionális politikai tapasztalat	Összesen
Nemzeti politikus	elemszám	2	1	0	2	4
	% szereptípuson belül	50	25	0	50	100
Uniós politikus	elemszám	6	9	4	5	11
	% szereptípuson belül	54,5	81,8	36,4	45,5	100
Nemzeti szakpolitikus	elemszám	6	7	1	4	13
	% szereptípuson belül	46,2	53,8	7,7	30,8	100
Uniós szakpolitikus	elemszám	7	7	7	4	16
	% szereptípuson belül	43,8	43,8	43,8	25	100
Összes közép-európai EP-képviselő	elemszám	21	24	12	15	44
	% összes képviselő között	47,7	54,5	27,3	34,1	100

Forrás: saját kutatás; EPRG, 2010

Szintén kimutatható összefüggés a helyi és regionális politikai tapasztalat és a generalistább, politikus típusú szerepek között. A nemzeti és uniós politikusok fele rendelkezik helyi tapasztalattal, míg a nemzeti és uniós szakpolitikusok között ez az arány csak 25–30 százalék. A harmadik összefüggés azt mutatja, hogy a szakpolitikusok ritkábban rendelkeznek nemzeti parlamenti tapasztalattal, mint a politikus szerepfelfogású EP-képviselők. Az uniós politikusok körében 80 százalék feletti volt a nemzeti parlamentben megfordult képviselők aránya, míg az átlag 54 százalék volt a mintában, az uniós szakpolitikusok között pedig csak 44 százalék. Ebből az látszik kirajzolódni, hogy az uniós specialista munkára gyakrabban hoznak be a pártok olyan „külsősöket”,

akik nem a nemzeti parlamenti munkában edződtek, hanem más arénában tanulták ki az adott szakterületet.

A jövőbeli karriertervekre vonatkozó kutatási adatok is igazolják az európai–nemzeti képviseleti fókuszok közötti különbségtétel létjogosultságát (4. táblázat). A nemzeti irányultságú közép-európai képviselők kevésbé ambicionálnák az európai parlamenti munkát tíz éves távlatban, mint az uniós politikusok és szakpolitikusok. Utóbbiak 60 százaléka tíz év múlva is el tudná magát EP-képviselőként képzelni, a nemzeti fókuszú képviselők esetében ez az arány elmarad az átlagostól, mindössze 41 százalék.

A nemzeti politikába való visszatérés viszont egyáltalán nem vonza az uniós fókuszú EP-képviselőket. Erre a legjobb példát a nemzeti parlamenti mandátum népszerűtlensége szolgáltatja: a minta 28 uniós fókuszú politikusa közül mindössze egy képviselő nyilatkozott úgy, hogy tíz év múlva el tudná magát képzelni hazája parlamentjében. Ezen belül az uniós szakpolitikusok közül pedig egyetlen egy sem ambicionálta az otthoni képviselőséget. A nemzeti fókuszú képviselők között is többen vannak, akik az EP-ben képzelik el a jövőjüket, és nem a nemzeti parlamentjükben, de közöttük a képviselők negyede olyan, akik utóbbit (is) ambicionálnák. A nemzeti kormány jövőbeli tagjának lenni már vonzóbb perspektíva. Ez azt jelzi, hogy míg jó páran a miniszteri vagy államtitkári pozíciót előrelépésnek tartanak az EP-képviselői mandátum után, addig a nemzeti parlamenti képviselőséget már nem feltétlenül. A kormánytagság átlag feletti módon motiválja a nemzeti fókuszú közép-európai EP-képviselőket, a nemzeti politikusokat és a nemzeti szakpolitikusokat egyaránt. Míg az uniós szakpolitikusok között nem volt olyan, aki szívesen lett volna később nemzeti parlamenti képviselő, addig a kormánytagság már két képviselőnek is vonzó lenne közülük.

A szakpolitikus profilú képviselők adataiból jól látszik, hogy a szakbizottsági elnöki pozíció tíz éves távlatban sokuknak tetsző perspektíva lenne. A 30 szakpolitikai irányultságú képviselőből 11 el tudná képzelni magát a saját szakterületén vezető pozícióban. A nemzeti politikusok közül nem meglepő módon senkit nem érdekelne ez a lehetőség, míg az uniós politikusok között átlagos az érdeklődés ebben az irányban. A bizottsági elnöki pozíció sokaknak elérhetőbb, realisabb pozíciónak tűnik, mint az uniós biztosi pozíció. Míg előbbi összességében a mintában szereplő képviselők harmada jelölte meg, addig uniós biztosként a 45 képviselőből csak hatan tudnák elképzelni magukat tíz évvel később. A nemzeti parlamenti mandátum alacsony értékét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy még az egyébként nagyon merész tervnek számító uniós biztosi ambíciót is többen vállalták fel, mint a sokkal könnyebben elérhető nemzeti mandátum megszerzésének tervét.

4. táblázat. A közép-európai EP-képviselők politikai ambíciói szereptípusok szerint (N = 45, egy képviselő több választ is megjelölhetett)

		Nemzeti politikus	Unió politikus	Nemzeti szakpolitikus	Unió szakpolitikus	Össze- sen
EP- képviselő	elemszám	2	7	5	10	24
	% szerep- típuson belül	50	63,6	38,5	58,8	53,3
EP szak- bizottság elnöke	elemszám	0	4	6	5	15
	% szerep- típuson belül	0	36,4	46,2	29,4	33,3
EP frakció vezetője	elemszám	0	0	1	1	2
	% szerep- típuson belül	0	0	7,7	5,9	4,4
Nemzeti parlament képviselő	elemszám	2	1	2	0	5
	% szerep- típuson belül	50	9,1	15,4	0	11,1
Nemzeti kormány tagja	elemszám	2	2	5	2	11
	% szerep- típuson belül	50	18,2	38,5	11,8	24,4
Unió biztos	elemszám	1	1	2	2	6
	% szerep- típuson belül	25	9,1	15,4	11,8	13,3
Vissza- vonul a közéletől	elemszám	2	6	3	5	16
	% szerep- típuson belül	50	54,5	23,1	29,4	35,6
Egyéb	elemszám	1	0	4	2	7
	% szerep- típuson belül	25	0	30,8	11,8	15,6

Forrás: saját kutatás; EPRG, 2010. Eredeti kérdés: What would you like to be doing 10 years from now? (Tick as many boxes as you wish.)

A mintában szereplők 15 százaléka nem politikai jellegű jövőképet is elképzelhetőnek tart a saját esetében. Az „egyéb” kategóriába eső válaszok eze-

ket az egyéni terveket összegzik, amelyek között egyaránt találunk az üzleti, az akadémiai és a helyi önkormányzati világra vonatkozó hosszú távú ambíciókat. Végül érdemes megemlíteni, hogy a karrierambíciók felmérése újabb, és egyenesen a képviselőktől származó bizonyítékkal szolgált arra, hogy a levezető, visszavonuló tervek kisebbségben vannak az EP-ben. A közép-európai képviselők harmada jelölte meg azt, hogy tíz év múlva valószínűleg már semmilyen aktív politikai szerepet nem fog betölteni.

KONKLÚZIÓ

A közép-európai országok uniós csatlakozása után olyan képviselőkkel bővült az Európai Parlament, akik jobban kötődnek a nemzeti politikához, mint a régi tagállamok EP-képviselői. Míg az Európai Parlamentben a nemzeti parlamenti tapasztalat súlya folyamatosan csökken az első közvetlen választás óta, addig a közép-európai képviselők esetében a parlamenti és a kormányzati tapasztalat súlya a csatlakozás utáni első évtizedben végig fontos maradt. A vizsgált öt ország közül egyikben sem volt 50 százalék alatti a nemzeti parlamenti háttérrel rendelkezők aránya, a 2004–2009 és a 2009–2014-es ciklusban sem. A kormányzati tapasztalattal rendelkező politikusok aránya a lengyel, a magyar, a szlovák és a szlovén képviselők között is meghaladta az uniós átlagot, a cseh képviselők jelentették e szempontból a kivételt. Jelentős nemzeti politikai tapasztalatuk miatt a közép-európai képviselők még leginkább az 1979-es Európai Parlament képviselőire hasonlítanak, de még náluk is beágyazottabbnak számítanak hazájuk politikai életébe. A helyi politika ugyanakkor sokkal ritkább rekrutációs bázisnak számít Közép-Európában, mint a régi tagállamokban. A teljes EP közel fele rendelkezik helyi politikai tapasztalattal, ezt régióinkban csak a cseh képviselők múlják felül. A lengyeleknél, a szlovákoknál és a szlovéneknél nem ritka, de az átlagostól elmarad a helyi politika szerepe, míg Magyarországon szinte teljesen hiányzik ez a rekrutációs csatorna.

A közép-európai képviselők eddigi karrierútjai és jövőbeli karriertervei cáfolják azt a mítoszt, miszerint az Európai Parlament politikai elfekvőként funkcionál. A nemzetközi szakirodalomban az 1990-es évektől kezdve emlegetett jelenség, a szupranacionális elit kialakulásának folyamata a vizsgált öt ország mindegyikében megkezdődött. Az első évtized után már látható, hogy számos olyan tapasztalt, elkötelezett politikus dolgozik Brüsszelben és Strasbourgban, akik az Európai Parlamentre hosszú távú karriercélként tekintenek. Az európai karrierre számos példa akad valamennyi régiós országból, a kétirányú mozgás lehetősége azonban eddig nem mindenütt indult be. Csehországban és Szlovákiában még nem volt olyan politikus, aki EP-képviselőség után kormánytagként vagy még magasabb pozícióban tudott volna hazatérni. Ezzel szemben a magyar képviselők közül két köztársasági elnök (Schmitt Pál és

Áder János) és több államtitkár (Győri Enikő, Glattfelder Béla, Becsey Zsolt) is kikerült. Szlovéniába miniszterelnökként tért haza Borut Pahor, és Lengyelországban is több sikeres példa (Andrzej Duda, Anna Fotyga, Lena Kolarska-Bobinska, Rafal Trzaskowski) volt már arra, hogy az európai parlamenti mandátumot egy politikus ugródeszkeként használja fel a nemzeti politika legmagasabb szintjeire való (újbóli) belépéshez. A közép-európai EP-képviselők körében végzett kutatás pedig arra is rávilágított, hogy az EP-ben már csak levezetni tervező politikusok a régióban is kisebbségben vannak: nagyjából harmaduk tekinthető „európai nyugdíjasnak”. Az Európai Parlament a politikai élet sok útját kínálja a képviselőknek, az eddigi életutak és a jövőbeli ambíciók pedig igazolják e hipotézis közép-európai relevanciáját is.

A politikusi szerepfelfogások alakulása, illetve a karrierutak és karriertervek néhány érdekes összefüggést mutatnak. A kormányzati tapasztalat – amiből a közép-európai képviselőknek európai összehasonlításban is sok van – valószínűbbé teszi az európai fókusz munkájuk során, és kifejezetten jellemző az uniós szakpolitikusok körében. Míg a korábbi kormányzati specializáció jól jön az európai parlamenti közpolitikai szakosodásnál, addig a helyi politikai vezetés generalistább jellege a politikus típusú szerepfelfogás felé tolja a képviselőket. Érdeemes megemlíteni azt is, hogy a szakpolitikus profilú EP-képviselőknél ritkább a nemzeti parlamenti háttér. Ez azt sugallja, hogy uniós specialista munkára gyakrabban hozhatnak be a pártok olyan külsősöket, akik nem a nemzeti parlamenti munkában szocializálódva tanultak bele szakterületükbe.

A szereptípushoz tartozás információt ad a képviselő jövőbeli terveiről is. A közép-európai képviselők jövőre vonatkozó tervei közül ki kell emelni a nemzeti parlamenti mandátum népszerűtlenségét. Az európai fókuszú EP-képviselők közül szinte senki nem tudja magát hosszú távon hazája parlamentjében elképzelni, és a nemzeti fókuszúak között sem kifejezetten népszerű ez a karrierlehetőség. Úgy tűnik, egy EP-képviselői mandátum után a nemzeti parlamenti képviselőséget a legtöbben visszalépésnek tartanák, ami már jóval kevésbé igaz viszont a kormánytagságra. A nemzeti fókuszúak között miniszternek vagy államtitkárnak lenni otthon, átlag feletti motivációt jelent. A nemzeti fókuszú képviselők ugyanakkor átlag alatti mértékben preferálták az EP-képviselőséget hosszú távon. Ezzel szemben állnak az uniós fókuszú képviselők, akiknek 60 százaléka tíz év múlva is szívesen lenne EP-képviselő. Az EP-n belüli mobilitási lehetőségek közül ki kell emelni a szakbizottság elnöki pozíciót, amely az uniós szakpolitikusok körében egy viszonylag népszerű perspektíva. A karriertervek megerősítik, ami az eddigi pályáívekből is látszik már: a képviselők többsége európai vagy nemzeti politikai karrierben gondolkodik, s a visszavonulás előtti nyugodt békeévekben gondolkodók jelentős kisebbségben vannak az Európai Parlamentben.

IRODALOM

- Beauvallet, Willy–Lepaux, Victor–Michon, Sébastien (2013): Who are the MEPs? A Statistical Analysis of the Backgrounds of Members of European Parliament (2004–2014) and of their Transformations. *Études Européennes*. www.etudes-europeennes.eu – ISSN 2116-1917
- Bíró-Nagy András (2015): Közép-európai EP-képviselők és szerepeik. Viselkedési stratégiák az Európai Parlamentben. In: *Politikatudományi Szemle*, 24. évf., 2. szám, 91–119.
- Corbett, Richard–Jacobs, Francis Brendan–Shackleton, Michael (2011): *The European Parliament*. 8th Edition, John Harper Publishing, London.
- Európai Parlament (2015): A képviselők. <http://www.europarl.europa.eu/meps/hu/about-meps.html>, letöltés: 2015. augusztus 15.
- European Parliamentary Research Group (2010): EPRG MEP Survey Dataset, <http://www2.lse.ac.uk/government/research/resgroups/EPRG/MEPsurveyData.aspx>
- Evans, Geoffrey–Norris, Pippa (1999): Introduction: Understanding Electoral Change. In: Evans, Geoffrey–Norris, Pippa (eds.): *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-Term Perspective*. SAGE, London. xix–xl.
- Ilonszki Gabriella–Jáger Krisztina (2006): A magyarországi delegáció az Európai Parlamentben 2004–2006: hasonlóságok és eltérések. In: Hegedűs István (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. DKMKA, Budapest. 215–238.
- Mesežnikov, Grigorij (2013): Rise and Fall of New Political Parties in Slovakia. In: Mesežnikov, G.–Gyárfásóva, O.–Bútorová, O. (eds.): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Political Affairs, Bratislava. 53–82.
- Norris, Pippa (1999): Recruitment into the EP. In: Katz, R. S.–Wessels, B.: *The European Parliament, the National Parliaments and European Integration*. Oxford University Press, Oxford. 86–104.
- Róbert Péter–Papp Zsófia (2012): Kritikus választás? Pártos elkötelezettség és szavazói viselkedés a 2010-es országgyűlési választáson. In: Boda Zsolt–Körösenyi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 41–63.
- Scarrow, Susan E. (1997): Political Career Paths and the European Parliament. *Legislative Studies Quarterly*, 22: 253–263. DOI: 10.2307/440385
- Scully, Roger–Hix, Simon–Farrell, David (2012): National or European Parliamentarians? Evidence from a New Survey of the Members of the European Parliament. *Journal of Common Market Studies*. 50 (4): 670–683. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2012.02250.x
- Spač, Peter (2013): New political parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream? In: Mesežnikov, G.–Gyárfásóva, O.–Bútorová, O. (eds.): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Political Affairs, Bratislava. 127–148.
- Strøm, Kaare (1997): Rules, reasons and routines: Legislative roles in parliamentary democracies. *Journal of Legislative Studies*, 3 (1): 155–174. DOI: 10.1080/13572339708420504
- Verzichelli, Luca–Edingler, Michael (2005): A critical juncture? The 2004 European elections and the making of a supranational elite. *Journal of Legislative Studies*. 11 (2): 254–274. DOI: 10.1080/135723305001666183

RECENZÍÓ

Kovács Tamás

Kormánykoalíciók vonzásában
(Horváth Péter: Pártok és koalíciók.
Kormányalakítás Magyarországon, 1990–2014)

Vancsó Anna

Lagosz, ethosz, parhosz?
(Szabó Gabreilla: Kommunikáció és integráció – A magyar
médiatörvény európai vitája)

KORMÁNYKOALÍCIÓK VONZÁSÁBAN

Kovács Tamás

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

(Horváth Péter: Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarországon, 1990–2014. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 298 oldal)

Milyen kormánykoalíció fog létrejönni? Miért éppen ezek a pártok alkottak koalíciós kormányt? Mi határozza meg, hogy a végrehajtó hatalmat milyen pártösszetétel jellemzi? Ezek azok a kérdések, amelyek nem csak a politikatudomány, hanem a széles közönség, a választópolgárok fantáziáját is képesek megmozgatni. Annak ellenére, hogy e feltevések relevánsak, és minden országgyűlési választás alkalmával a figyelem fókuszába kerülnek, a magyar politikatudomány kevésbé feltérképezett területéhez tartoznak. Horváth Péter „Pártok és koalíciók” című kötete azon kevés magyar szakirodalmi forráshoz tartozik, amelyek magyarázatokkal kívánnak szolgálni, illetve rávilágítanak az egyes kormánykoalíciók létrejötte mögött meghúzódó folyamatokra, oksági viszonyokra. A kötet alapvető érdeme, hogy egy minden eddiginél részletesebb, kidolgozottabb elméleti munkának tekinthető, így mindenképpen hiánypótló alkotásként kell aposztrofálnunk.

A könyv felépítése az olvasó számára könnyen áttekinthető, az egyes fejezetek logikusan épülnek egymásra, így a szerző gondolatmenete világosan nyomon követhető. A kötet első fejezetét a kutatási témához tartozó szakirodalmi áttekintés alkotja. A szerző részletesen bemutatja, és egymással sikeresen ütközteti azokat a nemzetközi és hazai elméleti megközelítéseket, amelyek az elmúlt évtizedekben meghatározták a tudományterület fejlődését, vizsgálati csapásirányait. A tudományterület elméleti előzményeinek áttekintése során az olvasó részletes képet kap a hivatal kontra policy klasszikus vitájáról, a koalíciókutatás során az intézményi környezet felértékelődéséről, valamint az újabb magyarázatokkal előálló többdimenziós és konfiguratív modellek, illetve az institucionalista felfogás reneszánszának létjogosultságáról. A szakirodalmi áttekintés pozitívuma, hogy az olvasó nem csupán egy deskriptív tartalommal találkozik, ehelyett az elméleti háttér leírása kritikai elemzéssel párosul, így az egyes elméleti modellek előnyei és hátrányai mind felszínre kerülnek. A szerző által megfogalmazott legfontosabb kritika, hogy „a politikatudománynak ez az alterülete [...], máig sem tudott megalkotni egy általános ko-

alíciós elméletet” (91. o.), illetve *„megmaradt a koalíciós kutatás apolitikus jellege, gyakorlati politikával szembeni életidegensége”* (93. o.).

A kötet következő három fejezete képezi az értekezés fő mondanivalóját. Az egyes fejezetek egy-egy, a nemzetközi politikatudomány által használt és preferált elméleti modell segítségével kívánnak magyarázatot nyújtani az 1990–2014 között, Magyarországon megalakult koalíciós kormányok létrejöttére. A három elméleti magyarázat, amelyek közé a pártok programtávolságának modellje, a választói akarat elméleti vizsgálata, illetve az intézményi környezet elemzési kerete tartozik, empirikus kutatással alátámasztott, amely az egyes modellek érvényességét jelöli ki. A könyv ennek értelmében a nemzetközi elméleti modellek hazai adaptációjára tesz kísérletet, így nemcsak arra kíván választ adni, hogy a kormányalakítások és a koalíciók pártösszetétele milyen összefüggéseket rejtenek magukban, hanem arról is képet kapunk, hogy a nemzetközi szintéren alkalmazott teoretikus modellek mennyiben alkalmasak a magyar viszonyok leírására.

A kötet zárófejezete egy, a szerző által konstruált elméleti megközelítést tartalmaz, amely sokkal inkább tekinthető jövőbeli kutatási iránynak, mintsem részletesen kidolgozott és a jelenlegi elemzésben hasznos modellnek.

A pártok programtávolságának koalíciós szempontból történő elemzése a szerző szerint azt a klasszikus kérdést veti fel, hogy a politikai programoknak, legyen az párt, vagy választási program, milyen szerepük van a koalíciós összetétel meghatározásában. Másképp megfogalmazva, a policy-pozíciók képesek-e predesztinálni a megalakuló kormány pártösszetételét? Az elemzés a programorientált koalíciós elméletek azon felvetését követi, amely szerint azok a pártok lépnek a legnagyobb eséllyel egymással koalícióra, amelyeknek a programja a legközelebb áll egymáshoz. A szerző álláspontja szerint ez többféleképpen valósulhat meg, ezért a magyar viszonyokat tekintve négy eltérő elemzési szempontot fogalmaz meg: a legfontosabb ügyek, a kiegészítő profil, a csendestárs és a legkisebb rossz analitikus kiindulópontját. A fejezetben az egyes elemzési szempontok megfelelő mennyiségű empirikus alátámasztással rendelkeznek, ugyanakkor fontos azt is megemlíteni, hogy a modell már azzal az alapvető hiányossággal küzd, hogy nem képes a vizsgálat tárgykörébe emelni azt a kérdést, hogy a különböző választási programok az általuk felvetett ügyekről, témákról milyen tartalommal rendelkeznek. Az empirikus források esetében csak azok az adatok állnak rendelkezésre, amelyek azt taglalják, hogy az elemzés tárgyát képező ügyek az egyes pártok programjaiban megtalálhatóak-e, illetve hogy milyen előjellel szerepelnek. Az adatforrások hiányosságának időbeli korlátai is vannak, hiszen a szerző által használt adatbázis kizárólag az 1990 és 2002 között eltelt időszakot dolgozza fel, így a kötet által kijelölt teljes ciklusnak csak egy részét ismerheti meg az olvasó.

Az adatok korlátozottsága így a szerző elemzését nehezíti, ugyanakkor nem gátolják meg abban, hogy érvényes megállapításokat fogalmazzon meg. A fe-

jezet fő következtetése, hogy Magyarországon a választási programok magyarózó ereje kifejezetten gyenge. Sem a legfontosabb ügyek, sem a kiegészítő profil, sem a csendestárs, sem a legkisebb rossz elve alapján nem magyarózhatóak az 1990 és 2014 között megalakult magyar kormánykoalíciók pártösszetétele. A fejezetben a szerző továbbá kiemeli, hogy a *„programalapú magyarózat a koalíciók egésze mellett a pártösszetétel részleges igazolására is csak minimálisan alkalmas”* (153. o.). Az elemzést tehát rámutat arra a tényre, hogy a policy-pozíciók a magyar viszonyokat tekintve nem képesek kellő magyarózattal szolgálni a kormánykoalíciók kialakulására. A megállapítás érvényesége alól valamelyest a 2002-ben megalakult MSZP-SZDSZ kormány *„lóg ki”*, ugyanakkor kifejezetten elgondolkodtató, hogy a kutatás eredményei, valamint a policy-alapú magyarózat szerint 1990-ben MDF-KDNP-Fidesz-kormánykoalíciónak, 1994-ben MSZP-FKGP pártösszetételű kormánynak, míg 1998-ban *„csak”* Fidesz-FKGP koalíciós kormánynak kellett volna létrejönnie.

A kötet harmadik fejezete, amely *„a választói akarat”* elnevezést viseli, az elemzés legizgalmasabb és a legérdekesebb eredményeit szolgáltatja. Az elemzési modell abból a szempontból eltér a többi vizsgálati keretrendszerétől, hogy a koalíciós pártösszetétel szakirodalmi elméleteiből a választói akarat vizsgálata eddig jóformán hiányzott. A fejezet az aggregatív demokraciáelmélet és a felelős pártkormányzat elvének kiterjesztését, illetve szintézisét adja. Az elemzés abból a normatív alapfelvetésből indul ki, hogy a demokráciákban a közvéleményének, a nép akaratának kell érvényesülnie. A szerző feltevése, hogy a kormánypolitika értékelését (*„a politikusok azt csinálják-e, amit akarunk”*) megelőzi azon személyek, pártok kiválasztása, akik a policyt végrehajtják, így mindenképpen innovatívnak és jogosnak tekinthető a kötetben *„nulladik kérdésként”* megfogalmazott felvetés, mely szerint azok kormányoznak-e, akiket a szavazók akarnak. A választói akarat, a népakarat tézisének keresztelt elméleti kiindulópontot a szerző három hipotézis vizsgálatán keresztül teszteli:

1. Álláspontja szerint a formateur párt a választói preferenciáinak kíván megfelelni, ezért a szavazói körében a legnépszerűbb pártot tekinti elsődleges koalíciós partnernek, illetve nem lép olyan párttal koalícióba, amely kapcsán elidegenítené a választóit;
2. A koalíciós együttműködésre felkért pártok sem mennek bele olyan kormányba, amellyel elidegeníthetik a választóikat;
3. A parlamenti ciklus közbeni kormányalakítások kapcsán a politikusok cselekvése a népakaratot követi, vagyis az a forgatókönyv valósul meg, amelyiket a legtöbben támogatják.

A népakarat tézisének vizsgálata során a szerző alapos, a részleteket is figyelembevevő elemzési technikát alkalmaz. A választói akarat érvényesülését hat különböző preferenciavizsgálat alapján kutatja: másodlagos és második fordulás preferenciák, szimpátia-és közelség-jelzők, koalíciós és kormányzati

preferenciák, diszpreferenciák, támogatottsági profil, valamint az egyes politikai forgatókönyvek támogatottságának mértéke. Az elemzésben kizárólag azoknak a koalíciókötési scenárióknak a vizsgálata történik meg, amelyek elsősorban politikailag (és nem matematikailag) voltak képesek realizálódni. A szűkítés alapvető előnye, hogy a vizsgálat alapja annak az intézményi kontextusnak az előtérbe helyezése, ahol maga a koalíciókötés megvalósulhat. A társadalmi, politikai valóság kereteinek rögzítése már csak azért is releváns, mert így elkerülhetővé vált a tisztán elméleti dimenzióban folytatott elemzői tevékenység, így a kutatás fókuszáltsága mindenképpen megfelelő.

A hipotézisek tesztelése során a szerző arra a következtetésre jut, hogy Magyarországon a választói akarat gyenge magyarázó erővel rendelkezik, tehát a köz véleményének csekély befolyása van a koalíciók megalakulására. Ahogy Horváth Péter fogalmaz: *„a kormányalakítás kérdése a politikusok kezében van [...] maguk a koalíciós és pártpreferenciák is a politikai folyamatban formálódnak meg, a koalíciós mintázathoz igazodnak, azaz a politikai akaratképzésnek a következményei, nem pedig előfeltételei”* (190. o.).

A népakarat érvényesülésének korlátait mutatja, hogy a megalakult koalíciók közül csak az 1994-es MSZP–SZDSZ esett egybe a választópolgárok preferenciájával, míg például a közvélemény 1990-ben egy MDF–SZDSZ nagykoalíciót támogatott volna leginkább.

A kötetben alkalmazott harmadik elemzési modell éppen annak az intézményi környezetnek a szerepét hangsúlyozza, amelynek relevanciáját már a népakarat tézise kapcsán tetten érhattük. A fejezet abból az alapfelvetésből indul ki, hogy a kormányalakítás eljárási szabályi, illetve annak politikai folyamata képes azokat a kereteket kijelölni, amelyek között maga a koalíciókötés megvalósul. Ennek értelmében magának az intézményi kontextusnak a felértékelődéséről kell beszélnünk, amelynek ugyanakkor megvannak a saját korlátai is. Annak ellenére, hogy az intézményi környezet, illetve a kormányalakítási szabályok magyarázóereje magas – hiszen a szerző szerint az összes megalakult kormánykoalíciót megfelelően magyarázzák –, mégsem lehetünk teljesen elégedettek ezzel a megállapítással. Ennek oka, hogy a modell gyengesége éppen az előnyében rejlik, tehát igaz, hogy képes magyarázattal szolgálni a létrejött koalíciókra, de ennek oka nem az, hogy az egyes forgatókönyveket a kellő pontossággal előre tudja jelezni, hanem az, hogy a modell túlságosan is általános. Az elméleti modell éppen ezért az összes, politikailag realizálható scenáriót alátámasztja, de nem szolgál magyarázattal arra vonatkozóan, hogy mégis miért az a forgatókönyv valósult meg, amelyik. A szerző megfogalmazása szerint *„a kormányalakítási szabályok olyan intézményi környezetet jelentenek a politikusoknak, amely széles mozgástér ad számukra a kormányzáshoz”* (222. o.). Ez a széles mozgástér ugyanakkor a köztársasági elnök tisztsége kapcsán nem realizálódik. A kormányalakítási eljárási rend, valamint

a rögzült politikai konvenciók az államfő szerepét szimbolikussá teszik, így lényegi befolyással nem rendelkezik a koalíciókötések kimenetelére.

A modell előnye, hogy az intézményi környezet középpontba helyezésével felhívja a figyelmet a koalíciókötés kontextusának relevanciájára, ugyanakkor alapvető hátránya, hogy nem képes pontosan előre jelezni a lehetséges forgatókönyvek bekövetkeztét. Az értékezés erőssége, hogy érzékeli a dilemmát, és rámutat arra a tényre, hogy a valódi hatást nagy valószínűséggel azok a politikai aktorok gyakorolják, akiknek az adott intézményi környezetben a legnagyobb mozgásterük és politikai hatalmuk van, így az intézményi környezet befolyása igaz áttételesen, de érvényesül.

A kötet zárófejezete igyekszik összefoglalni azokat a tanulságokat, amelyeket az egyes nemzetközi elméleti modellek hazai alkalmazhatósága kapcsán felfedezni vélt. A szerző arra a megállapításra jut, hogy a nemzetközi politikatudományban használatos modellek hazai viszonyokra való adaptációja nehezen kivitelezhető, azok magyarázó ereje hazánkban gyenge, a modellek csak jelentős korlátok között tudnak működni. Ennek értelmében a kérdés továbbra is fennáll: hazai kontextusban mi magyarázza a koalíciókötéseket?

Ahogy korábban említésre került, az értekezés fő célja a nemzetközi modellek hazai alkalmazhatóságának vizsgálata, de mivel azok „csődöt mondtak” a kormánykoalíciók létrejöttének magyarázata kapcsán, ezért a szerző egy saját, tentatív magyarázat felvetését teszi meg. Saját elméleti kiindulópontja éppen a tárgyalt elméleti modellek hiányosságait igyekszik kiküszöbölni, ugyanakkor a fejezet terjedelme miatt erre csak korlátozottan kerül sor, így ahogy azt már jeleztük, a magyarázat sokkal inkább elméleti felvetésnek, kutatási kiindulópontnak tekinthető. A zárófejezet ennek ellenére érdekes alapvetésekkel operál, a szerző véleménye szerint a koalíciókötés folyamatát leginkább a politikusok határozzák meg. Az akár „aktorvezérelt”-modellnek is nevezhető elméleti kiindulópont lényege, hogy a politikusok a politikusi autonómiájukat felhasználva fokozatosan távolodnak el a választói akarattól, így csökkentve a választások bizonytalansági tényezőit, a választói preferenciáikat. A távolódást az intézményi környezet teszi lehetővé, mozgatórugója pedig azok a politikusi percepciók, amelyek leginkább a politikai bal és jobboldal dichotóm felosztásában jutnak érvényre.

Zárszóként elmondható, hogy Horváth Péter *„Pártok és koalíciók”* elnevezésű könyve a kutatási terület hiánypótló alkotása. A szerző kellő alaposággal, megfelelő körültekintéssel járja körül a koalíciókötés 1990 és 2014 között bekövetkezett hazai történéseit, valamint helyesen rámutat arra a tényre, hogy a nemzetközi elméleti modellek csak korlátozottan képesek magyarázattal szolgálni a hazai viszonyok jobb megértése kapcsán. A kötet több olyan megállapítást tartalmaz, amelyek eddig nem kerültek a felszínre, illetve számos olyan felvetés is megtalálható benne, amelyek képesek lehetnek új szemlélet-

módot vinni a koalíciókutatás hazai és nemzetközi vizsgálataiba. Az értekezés kritikai szemléletmódját mutatja, hogy nem elégszik meg a már létező modellek használatával, hanem azok alapvető hiányosságait, hátrányait kiküszöbölve próbál kiutat találni a koalíciókötések magyarázatának útvesztőjéből. A tentatív magyarázat gerincét pedig pont az a tényező képezi, amelyet az eddigi elméletek méltatlanul hanyagul kezeltek, és amely nem más, mint maga a politikus. A politikai aktorok szerepének beemelésével a kormánykoalíciók kutatási területe előtt így új perspektívák nyílnak, amelyek szükségszerűen izgalmassá és kutatandóvá avanszálják a vizsgálat témakörét.

LOGOSZ, ETHOSZ, PATHOSZ?

Vancsó Anna

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

(Szabó Gabriella: *Kommunikáció és integráció – A magyar médiatörvény európai vitája. L'Harmattan, Budapest, 2014*)

Szabó Gabriella a Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetének munkatársa. Főbb kutatási területei a politikai kommunikáció, európai nyilvánosság, médiatudományok és politikai közösségek, 2014-ben megjelent *Kommunikáció és Integráció* című munkája a szerző „*Kommunikáció és Integráció. Új utak az európai nyilvánosság vizsgálatában a magyar médiatörvények európai vitájának tükrében*” című doktori értekezésének átdolgozott változata. A könyv mind szerkezetileg mind tartalmilag két nagyobb egységre bontható: míg a mű első fele az európai nyilvánosság – valamint általánosságába a nyilvánosságelméletek – szakirodalmát tekinti át, a második felében a magyar médiatörvények európai vitájának elemzését olvashatjuk, reflektálva az elméletekben megjelenő vitákra és dilemmákra. Ez a felosztás tehát segít abban, hogy az elemzés érthetővé váljon azok számára is, akik korábban nem rendelkeztek az európai nyilvánosságelméletek és a szükséges kutatási módszerek mélyebb ismeretével. Recenziómban én is a könyv lineáris logikáját követem.

EURÓPAI NYILVÁNOSSÁGOK ELMÉLETI KERETE

A könyv az európai nyilvánosság definíciójával és az a körül kialakult különböző megközelítési módokkal indít, kiemelve Jürgen Habermas a témához kapcsolódó munkásságát, ami mind a mai napig a kutatási terület meghatározója. A kortárs szerzők tehát elsősorban a habermasi fogalomkészletet használva az alábbi jellemzőkkel írják le az európai nyilvánosságot: *inkluzivitás; triadikus felfogás; same time, same topic, same relevance-elv; a kommunikáció minősége* valamint annak *közvetítő jellege*. Habermas a nyilvánosság funkcióját egyértelműen az állampolgárok és a döntéshozók közötti csatorna *zsilipszerű* létrehozásában látta, aminek segítségével a civil szférában megjelenő vélekedések eljutnak a döntéshozói szférába, méghozzá már a racionalitási elvet követve, 'megszűrt' formában. Szabó a megközelítés legerősebb hatását a nyilvánosság és a demokratikus legitimitáció összekötésében látja, amiben a civil társadalom

véleményformáló szerepe nagyobb hangsúlyt kap, mint a politikusoké, politikai pártoké (22. o.). A habermasi nyilvánosságelmélet ugyanakkor normatív is, ami egyszerre próbál ideáltípusként és a demokráciadeficit-tételére¹ adott lehetséges válaszként fellépni.

Az európai nyilvánosságelméletek ugyan Habermas nyomdokában járnak, de törésvonalak is felfedezhetők, Szabó szerint a kérdés vizsgálatának két konceptuális kerete rajzolódik ki: egy az erősebben a habermasi örökségre építő *deliberatív elgondolás*, valamint a *nemzeti médianyilvánosságok európaizációjának* elmélete.

DELIBERATÍV EURÓPAI NYILVÁNOSSÁG

A habermasi normatív-deliberatív nyilvánosságelmélet iskolát² követők az európai nyilvánosságot nem létező jelenségnek titulálják, amire azonban szükség lenne; így elsősorban az akadályozó tényezők számbavételére és annak esetleges megszüntetésére helyezik a hangsúlyt. A *possibility–impossibility diskurzus* szerint az európai nyilvánosság előfeltétele a közös nyelv (közös értelmezési keret), a közös identitás (közös ügyeknek közösként történő meghatározása) és a közös média; a kutatók ezen dimenziók mentén érveltek a lehetséges megvalósítás ellen vagy mellett, konszenzus nélkül, viszonylag eredménytelenül. A *szupranacionális deliberáció* Eric Eriksen koncepciója (Eriksen, 2004), aki a nyilvánosságot kommunikációs hálózatként definiálja, amit három kategóriára – általános, szegmentált és erős európai nyilvánosság – bont. Szabó ezt az elméletet a habermasi alapoktól mégis kissé eltérőnek tartja, ami a „lépcsőzetes” legitimáció ötletét veti fel és elindul a politikai közösségeket és az identitást középpontba helyező európai nyilvánosságelméletek felé (35. o.). A *szupranacionális deliberáció korrekciója* címet kapta az az alfejezet, ami az európai alkotmányozás³ kapcsán született, az európai nyilvánosságelméletek szempontjából releváns tudományos reflexiókat foglalja össze a deliberációs iskola szemszögéből. Az értelmezések a deliberáció kudarcaként értékelik a folyamatot, az eredmények azonban azért kiemelten fontosak, mert az európai nyilvánosság létrehozását célzó elméletek végre egy gyakorlati, szisztematikus elemzéssel megvizsgálható példán keresztül kerültek górcső alá; ezáltal született meg azoknak a címben is utalt korrekciója,⁴ valamint az eredmények a további empirikus kutatás szükségessége felé terelték az erősen elméleti megközelítéseket. Így kap központi szerepet a deliberációs iskolában a modellépítés fontossága, ami „mind a prediktív, mind a demonstratív célú vizsgálatok számára tesztelhető hipotézisrendszereket, szolid módszertani előírásokat és replikálható kutatási designt bocsát rendelkezésre” (46. o.). A modellépítés irányába történő fordulás Szabó szerint azért is fontos, mert a deliberációs elméletet közelebb hozza a *nemzetállamok médianyilvánosságának európaizációjára*

épülő koncepcióhoz, amelynek legfontosabb elképzeléseire a könyv következő alfejezete koncentrálna.

NEMZETI MÉDIANYILVÁNOSSÁGOK ÖSSZEFONÓDÁSA

A koncepció funkcióját Szabó Gabriella Claes de Vrees támpontjai szerint határozza meg, aki az összehasonlíthatóság alapjainak konceptuális kidolgozására és a középszintű elméletek megteremtésére helyezte a hangsúlyt, szemben a magas absztrakciós szinten álló deliberációs elméletekkel (48. o.). Az előbb említett szerző nevéhez köthető a *framing-koncepció*, amely „olyan egységes modellt kíván felvázolni, amely az EU-val kapcsolatos értelmezési keretek kialakulásának és rögzülésének útját követi” (49. o.), A modell kritikája elsősorban annak linearitására, a feltételezett ok-okozati viszonyra irányul (három egymásra épülő állomás – frame-építés, frame-rögzülés, frame-hatás – azonosítása), mivel az empirikus eredmények inkább az állomások közötti körkörös interakcióval voltak jellemzhetők. A tapasztalatok azt is kimutatták, hogy a nemzeti médiumok európaizációja hullámszerű, ennek magyarázatára irányult az *igénybejelentés-modell* (*claims-making*). A modell fontos eleme Szabó szerint, hogy az egyet nem értésre, a konfliktus fontosságára, mint a demokrácia esszenciájára hívja fel a figyelmet; szerintük ugyanis az európai nyilvánossághoz szükséges elemek már mind megvannak, csak az aktorokon múlik, mikor és hogyan aktivizálják őket. Az elemzési egység tehát az 'igény', amelyet hat elemre⁵ bontva vizsgálnak; az elemzésben nincsenek előre determinált ügyek, a kommunikáció folyamán válik valami európaivá. A modell egyik legfontosabb eleme a felismerés, hogy a belpolitikai szereplők az európai nyilvánosságba történő becsatlakozással a belpolitikai folyamatokat is átalakítják. A szerzők legerősebb kritikája az európai nyilvánosság kapcsán annak elitista jellegére vonatkozik, ahol a politikusokkal, kormányzati szereplőkkel ellentétben a civil társadalom tagjai nem mozognak otthonosan. Szabó szerint a modell előnye, hogy megmutatja a politikát mozgató erőket; hátránya azonban, hogy azokat szeparált, külön egységekként kezeli, így szétrendezettnek mutathatja a nyilvánosságot, mint amilyen az valójában, kihagyva a számításból a kommunikáció integratív funkcióját (57. o.). Thomas Risse megközelítése – ahol az európai nyilvánosság, mint kommunikációs közösség jelenik meg – e hiányra is reflektál, valamint a modellépítés szükségessége helyett a deskriptív vizsgálatra koncentrálna, amivel lehetőség nyílik az európai nyilvánosság jellemzőinek megragadására. Risse – Szabó Gabriella értelmezésében – úgy látja, hogy „az európai nyilvánosság a nemzeti médianyilvánosságok átalakulásának terméke, és a transzformáció az európai integráció hatására következik be”, valamint a „nyilvánosságban zajló kommunikáció kijelöli az európai politikai közösség határait, és meghatározza mibenlétét is” (60–61. o.). Így az

európai nyilvánosság vizsgálatakor képet kapunk az Európai Unió politikai közösségének működéséről is. Szabó azonban több ponton is vitatkozik egyrészt Risse elméleti állításaival, valamint módszertani megközelítésével; véleménye szerint ugyanis nem látható egyértelmű európaizációs trend a nemzeti médiában, az Európai Uniót érintő vitákat pedig nem lehet csupán közéleti fókuszú napilapokból rekonstruálni a digitális forradalom okozta hatások figyelembevételével. Szabó szerint a média elgondolható egy önálló kommunikációs ágensként, ami saját jogon vesz részt a politikai viták formálásában, tartalma pedig a médiatermékeknek a vitában elfoglalt pozíciójáról adhat információt (63. o.). Szabó Gabriella az irodalmak értelmező áttekintésének zárásaként levonja a számára legfontosabb következtetést, miszerint a kortárs európai médianyilvánossággal foglalkozó kutatások a *vitát állítják a középpontba*, számolva azzal, hogy a kommunikáció egyszerre lehet konfrontatív és integrációra törekvő. A vita sokféle módon került be a politikai kommunikáció irodalmába, Szabó Gabriella a Szabó Márton által felvázolt koncepciót emeli ki, ahol a vitában részt vevőknek számos oka lehet a megszólalásra: saját relevanciájának demonstrálása a nemzeti vagy nemzetközi politikai porondon, önképteremtés, politikai tapasztalatok megszerzése vagy éppen a vita demokráciát legitimáló funkciója (71. o.). Azt pedig, hogy egy vita mitől lesz európai, Szabó szerint a vitában résztvevők európaiként történő értelmezése határozza meg, tehát a vita a politikai közösséghez képest definiálódik. Szabó saját kutatásának konceptuális kiindulópontja tehát, hogy „az európai nyilvánosság tanulmányozásával az európai politikai közösség állapotáról és működéséről kaphatunk képet. Ebben a nyilvánosság előtt zajló vitáknak kimondottan fontos szerepük van. A viták ugyanis olyan kommunikációs szituációk, amelyek ebben a megközelítésben a politikai közösség létrejöttének és újratermelésének keretét adják, és az e közösségben felmerülő politikai kérdések értelmezésének térbeli struktúráját is alakítják.” (76. o.)

Az áttekintés és a konceptuális keretek lerakása után a könyv második fele a magyar médiatörvények 2010–2011-es európai vitájának elemzését mutatja be.

A MAGYAR MÉDIATÖRVÉNY VITÁJÁNAK ELEMZÉSE

A magyar médiatörvény már a rendszerváltozás óta folyamatos téma a politikai és szakmai közösségben, tehát nem beszélhetünk teljesen új jelenségről a 2010–2011-es vita kapcsán sem. Annak európai szintéren történő megjelenése azonban mindenképpen új, és elemzésre érdemes eset, amire Szabó egyértelműen az európai nyilvánosság ügyeként tekint. A kutatás fő kérdése, hogy melyek a vita legfontosabb jellemzői, alkérdései pedig: kik vettek részt a vitában (1), mely fórumokon zajlottak a beszélgetések (2), a megszólalók milyen pozíciókat foglaltak el a vita során és milyen kommunikációközösségek ala-

kultak ki a vita folyamán (4). Szabó Gabriella már az elején tisztázza, hogy munkája deskriptív, tehát célja elsősorban az adatok összegyűjtése, szisztematikus kategorizálása és annak bemutatása, mellőzve a preskriptív és kritikus megközelítéseket, csakúgy mint a tartalmak kontextuális beágyazását. Ezek alapján az anyag gyűjtésének folyamatában is fontosnak tartja az előre determinált kategorizációk mellőzését. A szerző 2010. június 4. és 2011. június 30. között eltelt 384 nap történéseit vizsgálta, ahol az elemzési egységek a magyar médiaszabályozás vitájához kapcsolódó kommunikációs aktusok. A minta nem valószínűségi vagy reprezentatív, hanem a vita által konstruált rendezőerőre hagyatkozik, így jelölve ki elemzésének egységeit. A minta chain-referral⁶ típusú adatgyűjtési eljárással egészült ki, így a már meglévő adatok saját maguk által létrehozott hivatkozási láncolatát követve jutunk el a tovább elemzésbe bevont adathoz. Az adatbázis-készítés korpuszkonstrukcióval készült, ami egy kétfázisú technika és ciklikus adatgyűjtést igényel (válogatás, elemzés, újabb válogatás, stb.). Így ebben az esetben az elsődlegesen összegyűjtött adatokból kiderült, kik nyilatkoztak a vitával kapcsolatban, a második fázisban pedig az első tanulságai alapján már célirányos és szisztematikus keresőszavas módszerrel az aktív szereplők által üzemeltetett honlapok, blogok, közösségi média-profilok váltak ismertté és elemezhetővé. A módszer előnye, hogy az adatbázis maga már a kutatási kérdés megválaszolására/elemzésére épül, így szinte biztosak lehetünk, hogy a kutatási kérdésünk valamilyen formában megválaszolásra kerül. A módszer hátránya, hogy egy aktor kihagyásával több platformot és annak tartalmát veszíthetjük el (amelyek esetleg egy reprezentatív mintával bekerülhetnének). Az adatgyűjtés alapján három jól körülhatárolható korpusz volt definiálható: a magyar és az európai parlament plenáris és bizottsági üléseinek átírtai (1); a megszólalók honlapján nyilvánossá tett többnyelvű kommunikációk korpusza (2) és az újságírók médiumokon keresztül közzé tett, elsősorban véleményt kifejező kommunikációja (3). Szabó a vitában megjelenő *pozíciókat* a médiaszabályozáshoz fűződő kritikus vagy támogató hozzáállás, valamint az ügy-interpretációk (Neundorf által kifejtett értelmezési keretek⁷) alapján operacionalizálta. Ezek után megvizsgálta, hogy a kommunikátorok mit jelölnek meg problémaként, ki ellen szervezik a mondandójukat és milyen megoldási javaslattal álltak elő. Ez alapján a vitának öt értelmezési kerete rajzolódott ki: demokratikus értékek-frame (144 eset), európai összetartozás-frame (105 eset), politikai motiváció-frame (108 eset), szuverenitás-frame (19 eset) és végül a szolidaritás-frame. Az előzőekben felvázoltak a kutatás első három alkérdésére vonatkoztak (kik, mely fórumokon, milyen pozícióban). A negyedik alkérdés elemzéséhez Szabó a kommunikációközösséget a következők szerint definiálja: „A kommunikációközösség fogalmát annak leírására alkalmazom, ahogyan a polémiában részt vevő felek mondandójukat egymáshoz kapcsolva jelzik, hogy politikailag is értelmezhető közösséget vállalnak a másik fél/vagy annak vitában megmutatkozó pozíciója mellett vagy ellen.” (101. o.)

A konceptualizáció és operacionalizáció ismertetése után a szerző rátér az eredmények bemutatására.

Szabó elsőként a vita szereplőinek és fórumainak bemutatására koncentrált (1. és 2. kutatási kérdés) a vita két, a szerző által meghatározott szakaszában (2010. június 14. – december 20. és 2010. december 20. – 2011. június 30.).⁸ A *magyar parlamenti frakciók* a vita első szakaszában csak egy-egy esetben utaltak nemzetközi viszonylatra; az első júniusi fellángolás folyamán a Fidesz-frakció az ügy előterjesztőként éppen az európai viszonyok miatt sürgette a változtatásokat, az MSZP pont az európai mintát hiányolja, a Jobbik pedig az uniós trendek kritikátlanul történő átvételét támadta. Az LMP szerint az új szabályozás szembe megy az európai trendekkel, amikre a Fidesz-frakció számos európai példa citálásával reagált. A történet decemberben folytatódott, azonban december 20-ig nem történik komolyabb nemzetközi visszhang az ügyben. A törvény elfogadása után – a vita második szakaszában – az MSZP már egyértelműen európai vitaként értelmezi a kérdést, bevallottan tájékoztató anyagot készítve az esetről az Európai Parlament tagjainak és az Európai Bizottság főbiztosainak, folyamatosan utalva az őket támogató Európai Parlament baloldali frakciójára (EBESZ). A MSZP több alkalommal is a közös európai alapok és értékek semmibevételét említi, szembeállítva a magyar kormány gyakorlatát az uniós gyakorlattal. Az LMP finomabban, de egyetértett abban, hogy közös európai kérdéstről van szó, habár Schiffer András a vitás pontok elsősorban itthon történő tisztázását szorgalmazta. A *jogvédők, civil szervezetek és értelmiségiek* szintén fontos szerepet játszottak a vita megítélésében. Elsőként a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) reagált a betérjesztésre, majd őket több szakmai szerveződés követte. A civil szféra nemzetközi ága is viszonylag gyorsan beszállt a vitába, az EBESZ és annak sajtószabadság-megbízottja Dunja Mijatovic a vita végezetéig támadta a médiatörvényt. Az első szakaszban szinte kizárólag kritikus hangok szólaltak meg, elsősorban a politika, a tudomány és a média színterein. A második szakaszban az Európa Tanács is elkezdett foglalkozni az ügygel, februárban hivatalos értékelést készített, kiemelve a törvény problémás pontjait. 2011 januárjában számos nemzetközi civil szakmai szervezet csatlakozott a kritikusokhoz, valamint az első utcai demonstrációk is megjelentek (Egymillióan a magyar sajtószabadságért!), amely egyfajta fordulópontként is értelmezhető. Ezzel egy időben a kormányt támogató civilek is becsatlakoztak a vitába (Civil Összefogás Fórum, Nagycsaládosok Országos Egyesülete), hogy támogatásukról biztosítsák a kormányt. A nem kormányzati szervek, civilek, és az értelmiség (a közéleti értelmiségiek is bőven kivették részüket a vitából) tehát a vitát már az elejétől kezdve európai közös ügyként kezelte, hivatkozott rá és mindent megtett, hogy más országok médiumait is mozgósítsa céljainak elérésében. Az *Európai Parlament* és az *Európai Bizottság* a vita első szakaszában nem játszott kiemelkedő szerepet, azonban a törvényjavaslat elfogadását követően a kritikus hangok azonnal

felszólaltak, így az EB vizsgálatot indított, az értékelés pár pontot problémásnak tekintett, azonban a sajtószabadság megszűnésének vádját elutasította. Látható módon az európai elit álláspontja sem volt egységes; az Európai Néppárt és a Szabadság és Demokrácia Európája-frakció megvédte a magyar kormányt, a liberális baloldal mindent megtett, hogy az ügyet napirenden tartsák, azonban a magyar kormány számára elsősorban az Európai Bizottság véleménye számított. 2011. március 17-én a kormány érvényesítette az EB által indítványozott módosításokat, azonban azok után is szorosan figyelemmel kísérte a folyamatot. A kormányt támogató külföldi frakciók sem voltak olyan egységesek, ami szerepet játszott a törvény átalakításában is. A *magyar kormány* – habár a kritikák már az első időtől kezdve nekik lettek címezve – csak decemberben reagált először a negatív észrevételekre, azonban az uniós elnökség közeledtével tájékoztató anyagokat készítettek az újságíróknak az új médiatörvény európai jogszabályokba illő gyakorlatáról. A kormány a kritikákban nem szakmai, hanem ideológiai szempontokat látott, Navracsics Tibor a vita kettős jellegét hangsúlyozta: míg az egyiket kizárólag ideológiainak, a másikat jogtechnikainak; de a kormány médiapolitikáját nem tartotta európai vita tárgyának. 2011. január 19-e azonban fordulópont a kormány hozzáállásában, amikor az Európai Unió tanácsában a magyar elnökséggel kapcsolatos pontok helyett a médiatörvény került terítékre. Ettől kezdve a magyar kormány is komolyan vette az ügyet és mindent megtett annak érdekében, hogy árnyalja a negatív nemzetközi képet. A *külföldi politikai szereplők* közül Jean Asselborn luxemburgi politikus neve kiemelendő, aki nyíltan kezdte el támadni a médiaszabályozást a Reuters hasábjain 2010 decemberében. A liberális baloldali és zöld frakciók eközben a Merkel-kormány figyelmét próbálták felkelteni, aminek következtében a németek az alapos kivizsgálást támogatták, míg a franciák a vita minél hamarabbi, konszenzusos lezárását. Fontos kiemelni a *magyar újságírók* szerepét az ügyben, akik a vita aktív résztvevőjeként tekintettek magukra, az objektív szemléletmód már az ügy kirobbanásának elején megszűnt.⁹ Az újságírók tehát, ahogy Szabó fogalmaz „nyíltan kilépnek a kommunikációs infrastruktúra vagy a társadalmi kommentátor szerepéből, és önálló politikai ágensként viselkednek [...]” (124. o.). A Magyar Újságírók Szövetsége már a vita legelején megfogalmazta aggályait, és rövid időn belül nemzetközi szakmai szervezetek is csatlakoztak; a kritikus újságírók már a kezdetektől európai ügyként kezelték a médiatörvényt. Azonban az újságírók közössége is polarizált volt: míg a Népszava, Népszabadság, Klubrádió és az ATV munkatársai folyamatosan kiemelték a nemzetközi kritikákat – 2011 januárjában kiáltványt írtak „Magyarországon megszűnt a sajtószabadság” címmel –, a Magyar Nemzet és a Magyar Elektronikus Újságírók Szövetsége (MEUSZ) próbálta csökkenteni ezeknek a véleményeknek a fontosságát és tiltakoztak a nemzetközi beavatkozás ellen. A támogatói közösség szereplői egyetértettek abban, hogy sokkal fontosabb a támogatói kör megszerzése, mint a kritikusok megbékíté-

se. A szereplők bemutatása megmutatta, hogy elsősorban a különböző szereplőcsoportok polarizált felosztása látható a vita kapcsán, valamint azt is, hogy mely csoportoknál mi jelentette a fordulópontot és a taktika esetleges megváltoztatását. A kommunikáció tehát egyszerre integrálta az egyetértők csoportját, és vágott még mélyebb éket az ellenzők és támogatók közé, ezzel is előre utalva a kommunikációs közösségek lehetséges felosztására.

Végezetül a *vitában elfoglalt pozíciókat és kommunikációközösségeket* tárja fel Szabó. Az új médiaszabályozásokkal szembeni kritikus pozíciók a korábban már bemutatott framek szerint rendeződnek, az ellenzők legtöbbet említett problémája a *demokratikus és közös európai értékek* médiatörvényhez fűződő viszonya volt; a demokrácia és sajtószabadság összefonódása figyelhető meg, bár némi különbséggel a hazai és nemzetközi érvekészletben. A kritikusoknak elsősorban Orbán Viktor demokrácia-felfogásával volt problémájuk, az EP januári ülésein nem jelent meg a habermasi racionális, konszenzusra törekvő diskusszió, sokkal inkább az európai politikai elit figyelmeztetése a véleményük szerint helytelen eljárásról. Szabó kiemeli annak jelentőségét, hogy az európai összetartozás értelmezési kerete arra is jó volt, hogy kirajzolódjon egy, az Európai Unió belüli politikai viszonyrendszer arról, ki képviselheti és hogyan Európát (133. o.). A demokratikus keret értelmezése tehát megmutatta, hogy a médiatörvény nem csupán szakmai, jogi kérdés volt, hanem a közös európai közösség összetartozásának ügye is. A *médiaszabályozás kritikusait támadó pozíciókat* elfoglalók első körben nem voltak hajlandók tudomást venni a vitáról, aki mégis, az félreértésként kezelte. A kritikusokat támadó média a nemzetközi sajtószervezetek és a baloldal, valamint az EBESZ viszonyát próbálta negatív színben feltüntetni. A magyar kormány komolyabban decemberben szállt be a vitába, elsőként más európai uniós országok médiagyakorlatával példálózva, majd annak sikertelenségét követően a háttérben zajló politikai érdekek kiemelésére helyezték a kommunikáció hangsúlyát. A *szuverenitás-frame* rövid ideig volt jelen, támadva az Európai Unió intézmények belügyekbe történő beavatkozását. Az eredmények alapján azonban a kritikusokat támadók közötti összhangot a *politikai motiváció-frame* hozta létre, a vita gerjesztése szerintük egyértelműen politikai támadás. Ennek egyik példája Orbán Viktor 2011. január 19-i beszéde, közvetlenül az EP-ülés kritikusok által felvázolt pontjai után, ahol elsősorban a méltánytalanság, az átverés, a megvezetés, az elfogultság, illetőleg a tárgyilagosság hiánya jelentek meg. Szabó kiemeli, hogy a kommunikáció sikeressége a nemzetközi támogatókon is múlt, akik elsősorban nem a médiatörvényt védtek, hanem a kritikusokat támadták (140. o.). Összefoglalva a kritikusok támadói „pozíciójuk magyarázatakor gyakrabban kontextualizálták az eseményeket, mint a szabályozással elégedetlenek” (141. o.). A *vita kommunikációközösségének* vizsgálata kapcsán Szabó arra jut, hogy a vitában szereplők az Európai Uniót politikai mezőnek tekintették, ahol a hazai szférától eltérő új feltételeket hozhatnak létre az ügyük számára, új aktorok és

’értékek’ segítségével. Carl Schmitt barát–ellenség alapján alkotott politikaképe a szerző értelmezése szerint megfelelően alkalmazható a vita kommunikációközösségeinek kialakulására. Véleménye szerint a vita körül kialakult közösségek nevezhetők kommunikációközösségnek, mivel a jobb–bal felosztás nem határozta meg a kommunikációközösséghez tartozást, az érvkészletek nagyjából azonosak voltak a két csoporton belül, az ügy végével pedig az aktuális kommunikációközösségek jó eséllyel felbomlottak. Véleményem szerint azonban a politikai ideológia mentén történő felosztás mégis játszhat némi szerepet, azonban azok országokként egészen más jelentéssel bírhatnak.

Szabó Gabriella eredményei azért kiemelten fontosak, mert újabb problémákra és jellemzőkre hívja fel a kutatók figyelmét az európai nyilvánosság kapcsán, A könyv címe – *Kommunikáció és integráció* – pedig ha nem is tűnik egyértelműen relevánsnak az olvasás folyamatában, a lezárásban egyértelműen létjogosultságot nyer. Véleménye szerint az európai nyilvánosság instabil, dinamikus, ahol nincsenek előre rögzített témák vagy közösségi határok. Ennek a gondolatnak a folytatásaként értelmezhető az interakció fontossága is, amely egyfajta kötőanyagként tartja össze a nyilvánosságot, amelynek létrejöttével végül is megszületik maga az európai nyilvánosság is. Ez az elképzelés azért is gyümölcsöző, mert elveti az európai uniós intézmények merev strukturális rendszerének a nyilvánosságértelmezésben történő megjelenését, valamint túllép a duális konfliktus–konszenzus elképzelésen is. Az európai nyilvánosság aktuális elképzelésében az identitás is fontos szerepet kap, reflektálva arra, hogy az identitás felépítése a kommunikáción keresztül történik, tehát egy, a nemzetközi szférában történő kommunikációs aktusban nem csupán kommunikációközösségek születnek, hanem magának az európai nyilvánosságnak a sokrétű önmeghatározása is végbe megy. Nagyon fontos észrevételnek tartom az érzelmek kiemelését, amit eddig a nyilvánosságértelmezések és -leírások kapcsán a habermasi racionális vita örökségeként nem igazán vettek számításba a kutatók. Szabó nagyon találóan fogalmaz, amikor azt állítja „az európai nyilvánosságban az érzelmek nem evidenciák és nem devianciák” (154. o.).

Az európai nyilvánosság megértése ezen elemek figyelembevételével egyértelműen gazdagodik, a könyv alapos elolvasása pedig nem csak az európai nyilvánossággal foglalkozó kutatók számára hasznos és továbbgondolásra motiváló.

JEGYZETEK

- ¹ Demokáciadeficit-tézis szerint az Európai Unió nem demokratikus, az Európai Bizottság és a Miniszterek Tanácsa felett csak közvetett és minimális a parlamenti ellenőrzés.
- ² Szabó Gabriella még a könyv elején leszögezi, hogy a habermasi életmű szerteágazó és nem befejezett, így már több alkalommal revideálta korábban tett megállapításait. A normatív-

deliberatív megközelítés kifejezést elsősorban Habermas korai munkáira vonatkozóan használok.

- ³ Ahogy Szabó fogalmaz „az alkotmányozás (2004) során az Európai Unió működésének alapjai, küldetése és jövője vált nyitott kérdéssé, beszélgetések tárgyává”, az Európai Konvent létrehozása pedig egyértelműen reflektált a deliberációs szemléletét támogatók elvárásaira.
- ⁴ A korrekció mellett új kutatási dimenziók is bekerülnek az európai nyilvánosságelméleteket vizsgáló irodalomba: Ulrike Liebert (2007) rivalizáció, valamint Paul Statham és Hans-Jörg Trenz (2013) politizáció fogalmai; emellett az internetes tartalmak hatásvizsgálata felé történő orientáció, a téma blogokon megjelent említései és azok elemzése alapján – Pieter de Wilde, Trenz és Asimina Michalidiou munkája.
- ⁵ Ki, hogyan, kinek, mit, kinek az érdekében és miért?
- ⁶ A szociológiában hólabda-módszerként ismert az eljárás.
- ⁷ Az értelmezési keret a gondolatmenetek azon sora, aminek alkalmazásával egy bonyolult ügy leegyszerűsödik és közérthetővé válik. Ez tehát nem csak azt határozza meg, hogy a szereplők mit akarnak mondani, hanem azt is, hogy mi ellenében határozzák meg azt, amit mondanak. (94. o.)
- ⁸ Az első szakasz maga a törvénykezési ciklus, az első nap a médiaszabályozás átalakításával kapcsolatos első törvényjavaslatot tárgyaló szakbizottság első ülésnapja, a lezárás 2010. évi CLXXXV. törvényt elfogadó országgyűlési szavazás időpontja. A második szakasz az Európai Unió Tanácsa magyar elnökségi félévének végével záródik. Míg az első szakaszban a vita elsősorban hazai porondon marad, a törvénycsomag elfogadása után kilép a nemzetközi szintérré, Szabó ezért is tartotta fontosnak a két időszak elválasztását.
- ⁹ Számos véleménycikk, rádiós és tévés interjú, beszélgetés.

IRODALOM

- Eriksen, E. O. (2004): *Conceptualizing European public spheres. General, Segmented and Strong Publics*. Oslo, ARENA Working Paper, (3).
- Habermas, J. (2015): *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. New York, John Wiley & Sons.
- Heller Mária–Némedi Dénes–Rényi Ágnes (1990): Vázlat a nyilvánosság-fogalom értelmezéséhez
In: Szabó Márton (szerk.): *Tükör által homályosan. Tanulmányok az ideológiáról*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Intézete, 111–122.
- Koopmans, R.–Statham, P. (Eds.) (2010): *The making of a European public sphere: Media discourse and political contention*. Cambridge University Press.
- Risse, T. (2010): *A community of Europeans?: Transnational identities and public spheres*. Cornell University Press.
- Semetko, H. A.–De Vreese, C. H.–Peter, J. (2000). Europeanised politics – Europeanised media? European integration and political communication. *West European Politics*, 23 (4): 121–141.
- Ward, D. (2002): *The European Union democratic deficit and the public sphere: an evaluation of EU media policy* (Vol. 8.). IOS Press.

ÚJ KÖNYVEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

2016. 1. NEGYEDÉV

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KUSZTOR ÉVA

LEZÁRVA: 2016. JANUÁR 31.

JOG, JOGTUDOMÁNY

GÁRDOS-OROSZ Fruzsina, SZENTE Zoltán (szerk.): Jog és politika határán. Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után. Budapest, HVG-Orac – MTA TK, 2015., 409 p.

FEKETE Balázs, FLECK Zoltán(szerk.): Tanulmányok a kortárs jogelméletről. Budapest, ELTE Eötvös K., 2015., 343 p.

MÉDIA, KOMMUNIKÁCIÓ

KLAUSZ Melinda: A közösségi média nagykönyve. Hogyan építsd fel magad és céged az online térben. Budapest, Athenaeum, 2016., 288 p.

POLITIKA, POLITIKATUDOMÁNY

ANTAL Attila: Ökopolitika, ideológia, baloldal. Budapest, L'Harmattan, 2015. 232 p.

BAUDET, Thierry: A határok jelentősége. Budapest, Századvég, 2015., 420 p.

BESENYŐ János; Prantner Zoltán; Speidl Bianka; Vogel Dávid: Az Iszlám Állam. Történet, ideológia, propaganda. Budapest, Kossuth, 2016. 256 p.

BIRKÁS, Antal (szerk.): Luther és Kálvin – politika, jog, világi felsőbbtség. Budapest, KDNP Protestáns Műhely, 2015., 100 p.

BÉKEFY, Lajos – BIRKÁS, Antal(szerk.): Napjaink dilemmái – Protestáns válaszok. Szociáletikai kézikönyv mindenkinek. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2015. 271 p.

EGRY Gábor: Etnicitás, identitás, politika. Budapest, Napvilág, 2015., 556 p.

HORVÁTH György: A művészek bevonulása (CD melléklettel). A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992. Budapest, Corvina, 2015., 384 p.

HORVÁTH Gyula (szerk.): Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi. Budapest, Kossuth, 2015. 408 p.

JUHÁSZ Attila – Krekó Péter: A mai magyar szélsőjobb. Társadalmi kereslet, politikai kínálat, Európai kontextus. Budapest, Kossuth, 2016., 300 p.

KAGAN, Robert: Made in America. Avagy kitart-e az amerikai világrend? Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015. 168 p.

KASZPAROV, Garri: Közeleg a tél. Miért kell Putyint és a szabad világ ellenségeit megállítani? Budapest, HVG, 2015., 320 p.
(HVG-könyvek)

KENGYEL Ákos: Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban. Budapest, Akadémiai K., 2015., 252 p.

KIS János: Az állam semlegessége. Budapest, Kalligram, 2015., 536 p.
(Kis János válogatott művei)

KISS Lajos András: Politika és diskurzus. Szabó Márton politikafilozófiai invenciója. Budapest, L Harmattan, 2016. 198 p.

KÖBEL Szilvia: A politikai szabadságjogok korszakai Magyarországon 1945-től napjainkig.

Budapest, Gondolat, 2016., 302 p.

LAQUEUR, Walter: Putyinizmus. Oroszország és jövője Nyugattal.

Budapest, Atlantic Press, 2015. 352 p.

NAGY Milada: Az Európai Unió és a Kelet-Mediterráneum.

Kihívások és válaszok.

Budapest, Aposztróf K., 2015., 338 p.

SALÁT Gergely(szerk.): Kínai álom – Kínai valóság.

Budapest, Typotex, 2016., 328 p.

SAUERLAND, Karol: Együtt egyedül. A Szolidaritás naplója.

Budapest, Közép- és Kelet-Európai Tört. és Társadalomkut. Közalapítv., 2015., 456 p.

TELTSCHIK, Horst: 329 sorsfordító nap. A német újraegyesülés – belülről.

Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015., 336 p.

(Antall József Tudásközpont önéletrajzi sorozat)

POLITIKATÖRTÉNET

BRAHAM, Randolph L.: A népirtás politikája.

A holokauszt Magyarországon. 3. kiad.

Budapest, Park K., 2015. 1800 p.

GYARMATI György; Pihurik Judit (szerk.): Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátszágban 1939–1945.

Budapest, Magyar Történelmi Társulat; Kronosz, 2015., 328 p.

RYDELL, Anders: Fosztogatók (eKönyv). Hogyan rabolták el a nácik Európa műkincseit. Budapest, Alexandra, 2015., 400 p.

SHIRER, William L.: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása I-II.

A náci Németország története.

Budapest, Partvonal K., 2015., 728 + 624 p.

TURBUCZ Dávid: A Horthy-kultusz – 1919–1944.

Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközp., 2016., 496 p.

UNGVÁRY Krisztián: Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – Elbeszélés – Utóélet.
Budapest, Osiris, 2015., 468 p.

PUBLICISZTIKA, ÉLETRAJZ

CSATÁRI Bence: Jampecek a Pagodában.
A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben.
Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015., 192 p.

DAWKINS Richard: Gyertyaláng a sötétben.
Életem a tudomány tükrében.
Budapest, Libri, 2015., 300 p.

FORGÁCS Gábor: Emlék és valóság.
Mindennapjaim Raoul Wallenberggel.
Budapest, Kolor Opt., 2016., 168 p.
(Wallenberg-füzetek)

KRAVCSENKO, Viktor: Én a szabadságot választottam.
Egy szovjet tisztviselő politikai- és magánélete.
Budapest, Maladype Színház, 2015., 806 p.

MARTIN József: A rendszerváltás ígézetében.
25 év egy publicista pályáján.
Budapest, L' Harmattan, 2016., 200 p.

MÉSZÁROS László: Sikerre születtem.
Egy amerikai magyar vállalkozó útja a Szilícium-völgyig – és tovább.
Budapest, Athenaeum, 2015., 320 p.

SZOCIOLÓGIA

BENDA József: A szakadék szélén.
A népességfogyás okai és megállítása.
Budapest, Gondolat, 2015. 219 p.

FORGÁCS Imre: Az eltűnő munka nyomában.
A big data és a pénztőke évszázada.
Budapest, Gondolat, 2015, 255 p.

KÖNYVFIGYELŐ

KISS Ambrus: Munkanélküliségről, foglalkoztatásról.
Egy intézményrendszer története.
Budapest, L' Harmattan, 2016., 200 p.

LADÁNYI János: Önpusztító nemzeti habitus.
Budapest, L' Harmattan, 2015., 88 p.

LESKÓ Ferenc: A magyarországi cigányok viszonyai.
Budapest, Kairosz, 2015., 120 p.

ABSTRACTS

Balázs Kiss

EVENT, NETWORK, SEMIOTICS. ON THE POSSIBILITY OF WRITING THE HISTORY OF POLITICAL COMMUNICATION

The paper presents the theoretical and methodological bases of the research project Political Communication in Hungary, 1990 to 2015. The objective of the project is to give a historical description of the advancement of political communication for the past twenty-five years. The method defines events, endogenous or exogenous ruptures in everyday politics, as the specific triggering points for communications processes, in which the political agents and communities are eager to restore the normal ways of politics. The analyses will search for referential and discursive networks in the communications upon events. Together with social semiotic research, the network analyses will lead to the mapping of political communities within the overarching Hungarian political community.

Keywords: Political communication, social semiotics, communication history

Gabriella Szabó

POLITICAL COMMUNICATION AND COMMUNITY

This paper contributes to the research project entitled 'Political communication in Hungary, 1990-2015' by revising our notion of community from the viewpoint of political communication. In order to do so, at first I discuss the three main theoretical traditions of social science that are committed to comprehending the relationship between community and communication, namely the Habermasian concept of deliberation, symbolic interactionism and network analysis. After the critical review of the literature, I attempt to sketch a new conceptual framework for an understanding of the community of political communication. The article argues that the practices of social semiotics and dense interaction ties have constructed distinctively separate communities of political communication in Hungary over the past two decades. The study concludes with an agenda for future research in which the integrative and disin-

egrative capacities of politics can be analysed throughout the political communication.

Keywords: Political communication, community, interaction, Hungary.

Márton Bene

COMMUNICATIONS NETWORKS AND POLITICAL COMMUNITY. THE USE OF METHODS OF NETWORK ANALYSIS IN THE RESEARCH INTO THE HISTORY OF POLITICAL COMMUNICATION ABSTRACT

The purpose of the paper is to present how network methods can be applied in the research of the history of political communication and political communities. The study analyses the communication networks of public debate surrounding the so-called “Csurka-study” published in 1992. A total of 168 actors’ referential, discursive and channel usage links were examined, by which it was discovered that the Hungarian public had been largely integrated in this period. The integration was primarily due to the key actors, to the excessive attention of the public as well as to the excluding discourse with respect to Csurka’s study dominating the public debate. A parallel tendency was that commenters more permissive towards the Csurka-study were expelled to the periphery of the public. Under the integrated public, however, the contours of three discursive proto-communities appeared, making the fissions of the community represented by the MDF party visible.

Keywords: Political community, radical right, Csurka-study, network analysis, integration, discursive network, political communication

Zsuzsanna Mihályffy –Márton Bene – Fruzsina Nábelek
NETWORK ANALYSIS AND CAMPAIGN RESEARCH

Our paper aims at analysing the communications scenario preceding the 1994 general elections in Hungary, as part of the “Political Communication 1990–2015” research project. The project approaches the history of political communication through the political community and uses network analysis as its main method. According to our first results, the Hungarian political community was homogeneous on the level of interactions (cluster-free and cohesive network), but on the level of discourse two proto-communities emerged,

a right wing and a leftist-liberal one, with a group of other actors bridging between the two. From a campaign studies' perspective, our results echo previous ones, showing that in the '94 campaign politicians had a lead role in communication, and the media only operated as a channel for the political actors, but less so as an actor, and non-politicians had a minor voice in communication compared to politicians as well.

Keywords: Campaign studies, network analysis, political communication, community, dis-course, Hungary

András Bíró-Nagy

CAREER PATHS OF CENTRAL EUROPEAN MEPS. POLITICAL EXPERIENCE
AND CAREER AMBITIONS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT

The article investigates the career paths of Central European Members of the European Parliament. Based on the analysis of biographies and the results of a quantitative survey research about career ambitions with MEPs from the Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia and Slovenia, the paper both outlines the career paths that lead to the European Parliament and the perspectives for a career after the EP mandate. The research proves that the Central European MEPs are more strongly linked to national politics than the MEPs of the EU-15, and they are even more embedded in their country of origin than the MEPs of the first directly elected EP were in 1979. However, local politics is a much less frequent recruitment base for future MEPs in Central Europe than in the "old Member States". The political experience and career ambitions of Central European MEPs prove the popular myth wrong, according to which the European Parliament is essentially a retirement home for politicians who have no future political goals. The development of a supranational elite has started in all five countries between 2004 and 2014. The majority of Central European MEPs plan further career steps at European or national level, and only approximately one third of them can be considered as "European pensioners".

Keywords: European Union, European Parliament, elite research, career paths, Central European MEPS

CONTENTS

POLITICAL COMMUNICATION

- *Kiss, Balázs*: Event, Network, Semiotics. On the Possibility of Writing the History of Political Communication 10
- *Szabó, Gabriella*: Political Communication and Community 29
- *Bene, Márton*: Communications Networks and Political Community. The Use of Methods of Network Analysis in the Research into the History of Political Communication 48
- *Mihályffy, Zsuzsanna – Bene, Márton – Nábelek, Fruzsina*: Network Analysis and Campaign Research 74

EUROPEAN POLITICS

- *Bíró-Nagy, András*: Career Paths of Central European MEPs. Political Experience and Career Ambitions in the European Parliament 101

BOOK REVIEW

- *Kovács, Tamás*: In the Attraction of Governing Coalitions (*Horváth, Péter: Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarországon, 1990–2014/Parties and Coalitions. Government Formation in Hungary, 1990–2014/*) 123
- *Vancsó, Anna*: Lagos, Ethos, Pathos? (*Szabó, Gabriella: Kommunikáció és integráció – A magyar médiatörvény európai vitája/ Communication and Integration. – The European Debate on the Hungarian Media Law/*) 129

BOOK WATCH 139

ABSTRACTS 144

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.
2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.
3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@mtapti.hu* címre elküldeni.
4. A kéziratnak tartalmaznia kell:
 - a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
 - b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
 - c. kulcsszavakat, valamint
 - d. a szerző titulussát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.
5. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.
6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138).
7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelölik (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a. könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b. tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press.

c. folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, vol. 16., no. 2. April, 203–222.

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet. Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

Folyóiratunk megvásárolható az alábbi könyvesboltokban, ára 750 forint,
előfizetőknek 650 forint.

Előfizethető a szerkesztőség postacímén (*Budapest, Pf. 694/115*),
valamint a *posze@mtapti.hu* e-mail címen.

Az előfizetés ára egy évre: 2600 forint.

L'HARMATTAN KÖNYVESBOLT, Bp., V., Kossuth Lajos u. 14–16.

PÁRBESZÉD KÖNYVESBOLT, Bp., VIII., Horánszky u. 20.

ELTE TÁTK HALLGATÓI BOLT, Bp., XI., Pázmány Péter sétány 1/a.

ELTE BTK Könyv- és Jegyzetbolt, Bp., V., Múzeum krt. 6–8.

GONDOLAT KÖNYVESHÁZ, Bp., V., Károlyi Mihály u. 16.

ÍRÓK BOLTJA, Bp., VI., Andrássy út 45.

NYITOTT MŰHELY, Bp., XII. kerület Ráth György u. 4.

MTA TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT, Bp., I., Országház u. 30.

ANTI-KFT, Pécs, Ferencesek utcája 1.